

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

LİKYA BÖLGESİ DEPREM TARİHİ

Övünç ŞAHİN

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

LİKYA BÖLGESİ DEPREM TARİHİ

Övünç ŞAHİN

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Erkan Karaman

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya 2021

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘LİKYA BÖLGESİ DEPREM TARİHİ’’ adlı bu çalışmanın, akademi kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Övünç ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	III
HARİTA VE TABLOLAR LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	V
EKLER LİSTESİ.....	VI
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ.....	1
TÜRK MİTOLOJİSİ'NDE DEPREM	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL DEPREMLERİN ÖNEMİ	7
1.1 Tarihsel depremlerin tespit edilmesinde kullanılan yöntemler ve kaynaklar	8
1.1.1 Paleosismoloji	8
1.1.2 Arkeosismoloji	9
1.1.3 Sismo-türbiditler.....	10
1.1.4 Kaynaklar	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞMA ALANININ TARİHSEL COĞRAFYASI VE JEOLojİSİ	16
2.1 Likya bölgesi tarihi coğrafyası.....	16
2.2 Güney-batı anadolu'nun jeolojik yapısı	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAYNAKLARDA GEÇEN LİKYA BÖLGESİ TARİHİ DEPREMLERİ.....	41
3.1 Antik dönem.....	41
3.2 Ortaçağ ve erken modern dönem	71
3.3 XIX. Yüzyıl.....	88
SONUÇ	109
Ekler.....	111

KAYNAKÇA.....	129
---------------	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta, 6 Ekim 1948 depreminde hayatını kaybedenlerin anısına başkentte yer alan, dünyayı sırtında taşıyan boğa heykeli.
- Şekil 2.** Demre ovasının son 10.000 yıl içerisinde geçirdiği doğal süreçler
- Şekil 3.** Teke Yarım adası ve çevresi a) Diri ve b) normal fayların konumları
- Şekil 4.** Arykanda şehri kazıları sırasında bulunmuş olan, İmparator III. Gordian döneminde darp edilmiş sikkeler
- Şekil 5.** Kıbyra Fayı
- Şekil 6.** M.S VI. yüzyılın başında meydana gelen (M.S 518 depremi) depremden sonra olduğu tahmin edilen, zemin yapısının bütünlüğünün bozulmasına neden olan *fay*'ın (eğim atılımlı normal fay) izi
- Şekil 7.** Karabel Asarcık Kilisesi
- Şekil 8.** 1481 Rodos depremi sonrası olduğu tahmin edilen tsunami dalgalarının zaman içerisindeki dağılım ve hareketi

HARİTA VE TABLolar LİSTESİ

- Harita 1.** Türkiye ve yakın çevresini etkileyen ana tektonik yapıların ve Burdur-Fethiye fay zonunun konum haritası
- Harita 2.** Teke yarımadası ve çevresinin Jeomorfolojisi. 1/1.000.000 ölçekli Türkiye Jeomorfoloji Haritası
- Harita 3.** Güney-Batı Anadolu, Burdur – Fethiye Fay Zonu’nun bulduru haritası
- Harita 4.** Eşen Fayı
- Harita 5.** Teke yarımadasının kuzey kesimindeki fay yapıları
- Harita 6.** Kale ve Kekova Fayı
- Harita 7.** Pinara antik kenti ve etrafını çevreleyen fay segmentleri
- Tablo 1.** M.S 141/142 – 144 büyük Likya depreminden sonra şehirlere yapılan yardımlar

KISALTMALAR LİSTESİ

BFFZ	:Burdur-Fethiye Fay Zonu
BGB	:Batı-Güneybatı
BOA	:Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C	:Cilt
CBS	:Coğrafi Bilgi Sistemleri
Çev	:Çeviren
D	:Dinar
D	:Doğu
DKD	:Doğu- Kuzeydoğu
Ed	:Editör
GB	:Güneybatı
H	:Hicri
Haz	:Hazırlayan
K	:Kuzey
KD	:Kuzeydoğu
Km	:Kilometre
M. Ö	:Milattan önce
M.S	:Milattan sonra
M_t	:Magnetüd
M	:Miladi
M	:Metre
Mm	:Milim
MTA	:Maden Tetkik ve Arama
Ref	:Referans
RIC	:Roman Imperial Coinge
S	:Sayı
Trans	:Translated
TSKA	:Topkapı Sarayı Arşivi
Vd	:Ve diğerleri
Z	:Zilkade

EKLER LİSTESİ

- Ek 1.** Türkiye Deprem Tehlike Haritası
- Ek 2.** Teke Yarımadasının Tarihi Haritaları
- Ek 3a.** G. Caoursin'in 1481 Rodos depremi üzerine yazdığı *Guillelmi Caoursin Rhodiorum vicecancellarii de terremotus labe qua Rhodii affecti sunt* isimli, Latince kaleme alınmış metnin ilk sayfası.
- Ek 3b.** Guillelmi Caoursin'in *Rhodiorum Vicecancellarii: obsidionis Rhodie Urbis descriptio* isimli, Latince kaleme alınmış, 1496 yılında Johann Reger tarafından yapılmış Ulm baskısından Rodos kalesinin deprem sonrası durumu ve rahiplerin dua etmesini tasvir eden gravür.
- Ek 4.** 1685 – 1686 Rodos depremi sonrasında Sultan IV. Mehmet'in Rodos kalesinin tamiri için fermanı.
- Ek 5.** İtalyan hümanist ve yazar, *Giannozzo Manetti (1396-1459)*'nin kaleme aldığı, bilinen en eski deprem kataloğu olan *De terraemotu* isimli Latince eserinin ilk sayfası.
- Ek 6.** M. Ö 305/303 – 1899 Dönemi Depremleri ve konumlarının listesi

ÖZET

Türkiye bir deprem ülkesidir. Topraklarının her bir köşesi, tarih boyunca sayısız depreme maruz kalmıştır. Bu topraklarda gerçekleşen pek çok deprem, ardında bıraktığı izler ile tabiatı ve üzerinde yaşayanların hayatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Jeolojik olarak dünyanın en aktif deprem bölgelerinden birinde yer alan Anadolu sahası, beşeri tarihi kadar jeolojik tarihi ile de yeryüzünün önemli coğrafyalarından birdir. Son yüzyıl içerisinde sosyal ve fen bilimleri alanlarında gerçekleşen devrimsel gelişmeler sayesinde, jeoloji bilimine ilişkin önemli bilgiler keşfedilmiştir. Bu kapsamda, gerek Anadolu'nun yazılı kaynaklarındaki eski dillerin çözülmesi ile ortaya çıkan veriler, gerekse modern teknoloji ile yer bilimlerinde ilerleme kaydedilmesi, geçmiş dönem depremlerinin araştırılmasını kolaylaştırmıştır.

Deprem araştırmalarının başladığı XIX. yüzyıldan bu yana dünyanın çeşitli deprem bölgeleri için hazırlanan deprem kataloglarının benzerleri, Anadolu için de düzenlenmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar dahilinde, Türkiye topraklarının tektonik tarihi için kaleme alınmış çok sayıda araştırma da bulunmaktadır. Diğer yandan, tarihsel veriler kullanılarak deprem kayıtlarının tespiti ve değerlendirilmesi ile asıl amaçlanan; inceleme alanının tarih boyunca yaşadığı tektonik olayları ve hakkındaki bilgileri ortaya çıkarmak, bölgenin aktif tektonik yapısının belirlenmesine katkı sağlamak ve gelecekte olası afetler için öngörüler oluşturmaktır.

Bu çalışmada, Teke Yarımadası'nın yazılı tarihi boyunca gerçekleşen depremler birincil kaynaklar kullanılarak yorumlanmış ve modern araştırmalar ile karşılaştırarak değerlendirilmesi yapılmıştır. En eski kayıtlardan başlayarak XIX. yüzyıl sonuna kadar geniş bir kronoloji ile incelenen depremlerin, doğa ve insan arasındaki ilişki göz önüne alınarak tabiatın bu coğrafya üzerinde yaşayan topluluklara etkisi üzerinde durulmuştur. Bu aktarım sırasında bölge tarihine de değinilerek klasik anlatım kalıplarının dışına çıkarak doğa bilimlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teke Yarımadası, Deprem, Deprem Tarihi, Anadolu, Likya

SUMMARY

Turkey is an earthquake country. Throughout its history, each corner of its territory subjected to countless earthquakes. Earthquakes that occurred in these lands brought significant changes in the nature and lives of those living on it. Located in one of the most active earthquake zones globally, the Anatolian is one of the significant region known with its impact on geological history and its human history. Thanks to the revolutionary developments in social and natural science in the last century, additional geologic information was discovered. In this context, both the data by decoding the old languages of Anatolian written resources and the advancement in earth sciences via modern technology facilitated historical earthquakes investigation process.

Since the 19th century, when earthquake studies began, catalogs prepared for various world earthquake zones began to be also prepared for Anatolia zones. Within these studies, many kinds of research have been written for the tectonic history of Turkish territory. On the other hand, by using the determination and evaluation of earthquake records referred to historical data, the primary purpose of this study is; to reveal the tectonic events and information experienced throughout the history of the study area; to contribute to the determination of the active tectonic structure of the region, and to create calculations for possible future disasters.

In this study, earthquakes that occurred throughout the Teke Peninsula's written history were interpreted by using primary sources and evaluated by comparing with modern research. Beginning with the oldest records until the end of the 19th century, Earthquakes were studied in a broad chronology, focusing on the effect of habitat on the communities living in this geography and by taking into account the interaction between nature and human beings.

Key Words: Teke Peninsula, Earthquake, Earthquake History, Anatolia, Lycia

ÖNSÖZ

Anadolu toprakları, binlerce yıllık tarihinin yanında milyonlarca yıl öncesine dayanan jeolojisi ile de dünyanın önemli coğrafi bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Tarihindeki medeniyetleri şekillendiren özgün olaylar bu topraklarda nasıl meydana gelmiş ise, Anadolu, jeolojik olarak da dünya üzerinde başka hiç bir yerde bulunmayan doğal süreçlere tanıklık etmiştir. İnsanoğlu'nun yeryüzüne ayak basması ile başlayan *insanlık tarihi*, dünyanın *doğal tarihi* düşünüldüğünde çok mütevazı bir zaman aralığını kapsamaktadır. Yazının Mezopotamya'da icat edilmesinden sonra yaşanan tarihsel devrim ile birlikte bildiklerimiz, bu dönemden öncekilere kıyasla daha çok ve daha güvenilirlerdir. Bu sebeple, kayıt altına alınmış doğal süreçler, insana doğa hakkında daha çok bilgi sahibi olmasını ve tabiat ile nasıl mücadele edebileceği yönünde daha öngörülü olabilmesini sağlamıştır.

Bu tez çalışmasında, tabiatın kendini en güçlü şekilde gösterdiği doğa olaylarından biri olan depremler, dünyanın en aktif tektonik bölgelerinden bir olan Anadolu'nun güney-batı köşesinin yazılı geçmişinde tutulan deprem kayıtları ile incelenmeye çalışılmıştır. Teknik olarak deprem kayıtlarının; tarihi veriler kullanılarak kataloglar haline getirilmesi XIX. yüzyılın ikinci yarısını işaret etse de, XX. yüzyılın başlarında sismolojinin ve sismografların geliştirilmesi ile bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye ve yakın çevresi hakkında bilim insanları tarafından tarih, coğrafya, jeoloji ve arkeoloji gibi bilim dallarından yararlanılarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak coğrafyanın genişliği, tarihi kayıtların düzensizliği ve çeşitliliği sebebi ile Türkiye topraklarının deprem geçmişi, büyük oranda halen aydınlatılmayı beklemektedir.

Bu çalışmada, Güneybatı Anadolu'da yer alan, antik dönemde Likya olarak isimlendirilmiş fakat, Türklerin bölgeye hâkimiyetinden sonra Teke olarak adlandırılan coğrafyanın, günümüze kadar ulaşabilmiş tarihi kayıtları kullanarak, deprem geçmişi araştırılmıştır. Çalışma kapsamında, sadece Teke Yarımadası'nın değil aynı zamanda yakın çevresinin de tektonik tarihi hakkında en erken dönem verilerin elde edilmesini sağlayan antikçağ kaynaklarından başlayarak, kronolojik olarak XIX. yüzyılın sonuna kadar, bölgeye hâkim olmuş çeşitli kültürlerin ve toplulukların kayıtları kullanılmaya ve bu kayıtları farklı bilim dallarının sağlamış olduğu olanaklardan da yararlanılarak doğru bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde, Türk kültüründe deprem algısının zaman içerisinde nasıl ve ne şekilde değişip, çeşitlendiği ve bu algının kuşaklar boyunca mitler ve efsaneler ile nasıl aktarıldığı ele alınmıştır. Birinci bölümde, tarihi depremlerin önemi, bu tür çalışmalarda

kullanılan yöntemler ve bilgilerin elde edilebileceği kaynakların neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde, inceleme alanı olan Teke Yarımadası'nın tarihsel coğrafyası ile beraber; tarih boyunca meydana gelmiş olan depremlerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından bölgenin jeolojik yapısı da incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, kronolojik bir sıra ile, Teke Yarımadası'nda tarih boyunca meydana gelmiş olan depremler ve neden oldukları yıkımlar hem birincil kaynaklar hem de modern yöntemler kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde bana yardımcı olan, engin mesleki ve bilimsel tecrübelerini paylaşarak yol gösteren; tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Erkan KARAMAN'a teşekkürlerimi sunarım. Tarih disiplini, jeoloji gibi farklı bir bilim sahası ile harmanlayarak çalışmama imkân veren, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü'ne ve değerli öğretim üyelerine yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Bütün eğitim hayatım boyunca vermiş oldukları maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, başta kıymetli annem Sabriye ŞAHİN olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

Övünç ŞAHİN
Antalya, 2020

GİRİŞ

TÜRK MİTOLOJİSİ'NDE DEPREM

İnsanlık, modern çağın bilimsel gelişmelerinin ve mühendisliğinin yokluğunda, üzerinde yaşadığı toprak parçasında meydana gelen tabi olaylarını, kendince yorumlaya ve açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de çevresinde gözlemlediği hareketleri kendi hayal gücü ile birleştirerek, kuşaklar boyunca devam ve gelişerek ilerleyen çeşitli hikâyeler ve anlatılar/mitler bütünü oluşturmuştur. Dünya üzerinde insanın yaşadığı her coğrafya, sahip olduğu özellikler ile kendine özgü hikâyelerin ve mitlerin merkezinde yer almıştır.

Asya'da binlerce yıldır varlığını sürdürmüş ve halen de sürdürmekte devam eden, çok geniş coğrafyalara yayılmış ve birçok farklı kültür ile temas etmiş olan Türk kültürü de, yüzlerce yıl boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış çeşitli hikâyeleri ile, dünyanın en zengin mitolojilerinden birini meydana getirmiştir. Asya steplerinden Avrupa ovalarına, Sibiry tundralarından Arabistan çöllerine kadar taşınmış olan Türk kültürü, farklı halkların kültürleri ile karışmış ve yer yer temas ettiği kültürler üzerinde etkide bulunmuş renkli, çok yapı ve beynelmilel bir mitler bütünüdür. Böylesine zengin bir mitoloji, bünyesinde diğer tüm mitolojilerde olduğu gibi yaratılış, yok oluş, evren, dünya ve insanın yaratılışı, tanrı/tanrılarının yaptıkları, doğaüstü güçlerin faaliyetleri ve doğa olayları gibi mitolojik anlatımlar barındırmaktadır. Bu mitler arasında yer sarsıntılarının nedenlerini açıklamaya çalışan çeşitli anlatımlar da bulunmaktadır. Bu anlatımların en bilineni ve günümüze kadar ulaşabilmiş olanı ise hiç şüphesiz, dünyanın bir öküz/boğa üzerinde durduğunu anlatan hikâyelerdir (Şekil 1).

(Şekil 1.) Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta, 6 Ekim 1948 depreminde hayatını kaybedenlerin anısına başkente yer alan, dünyayı sırtında taşıyan boğa heykeli. ([https://ru.wikipedia.org/wiki/День_памяти_\(Туркмения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/День_памяти_(Туркмения))) (Erişim tarihi: 09.10.2020.)

Türk mitolojisindeki yaygın inaniş'a göre dünyayı bir öküz ya da farklı anlatımlarda geçen şekli ile bir boğa, boynuzları üzerinde tutmaktadır. Bu öküz/boğa bazen *Kök Öküz* (İbrayev, 2006: 4) olarak bazen *Sarı/Kızıl öküz* (Akman, 2012: 2) bazen de *Demir Boynuzlu Kök Teke* (Gömeç, 2003: 86; Eyüboğlu, 1987: 205) olarak isimlendirilmiştir. Eski Türk inaniş'ında, destanlarda ve halk hikâyelerinde, öküz/boğa sıklıkla kullanılan mitolojik bir figür olmakla birlikte aynı zamanda güç ve kudretin de simgeleşmiş formudur (Çatalbaş, 2011: 52).

Mitler zaman içerisinde değişime uğramış olsa da, hikâyelerin ana konusu genellikle değişmeden varlığını koruyabilmiştir. Bu anlatılarda, dünyayı boynuzları üzerinde tuttuğuna inanılan Öküz/Boğa figürünün dünyayı taşıma işini bazen tek boynuzu ile yaptığa inanılmış, boğa bu işlemde yorulduğu vakit ise boynuzları üzerindeki dünyayı diğer boynuzuna doğru fırlatarak dünyayı *hareket* ettirmiştir. Bu hareket sonucunda ise yeryüzünün sarsıldığına ve depremlerin yaşandığına inanılmıştır (İbrayev, 2006: 2). Hikâyenin farklı anlatımlarında ise Öküz/Boğa dünyayı taşımaktan yorulur ve yükünü hafifletmek için silkindiği sırada yer sarsılır ve depremler gerçekleşmiştir.

Altay Türkleri arasında deprem ile ilişkilendirilen hikâyelerde ise, *Katay Han* isimli bir doğa tanrısının varlığı bilinmektedir (Ögel, 2010: 472). Aslen demircilik işleriyle uğraşan bir tanrı olarak tasvir edilen Katay Han, halk arasında yeryüzünde yaşanan depremlerin sebebi olarak görülmekteydi. Katay Han'ın 40 boynuzlu bir boğasının olduğuna ve bu boğanın ayaklarını yere sürttüğü zaman ya da farklı hikâyelerde anlatılanlara göre, kızınca boynuzlarını toprağa geçirdiğinde, yerin sarsıldığına, depremlerin olduğuna inanılırdı (Karakurt, 2011: 124).

Türk kültüründe uzun bir zaman boyunca varlığını koruyabilmiş olan bu tür mitsel inaniş'lar, İslamiyet'ten sonrada, değişerek varlıklarını devam etmiştir. Müslüman Türkler de depremin sebebini, yeryüzünü boynuzları üzerinde tutan Öküz'ün boynuzları üzerinde hayal etmişler, Öküz'ün her hangi bir sebep ile kıpırdamasını da yeryüzünün sarsılmasının sebebi olarak görmüşlerdir (Ögel, 2010: 443). Öküz/Boğa mitlerinden farklı olarak dünyanın balık, kurbağa ve kaplumbağa gibi canlıların üzerinde durduğu inancı da Türk mitolojisinde yaygın olarak görülen anlatılardandır. Altay Türkleri arasında anlatılan bir başka deprem efsanesine göre ise dünya, üç balığın üzerinde yer almaktadır. Bu balıklar daire şeklide bir araya gelerek ve yeryüzünü sırtlarında taşımaktaydılar. Dünyanın bir balığın üzerinde durduğu inancı, aslen güney ve güneydoğu Asya kültürlerinde yaygın olarak görülse de, özellikle Japon mitolojisindeki Namazu miti bunlar arasında en bilinenidir, Türk mitolojisi içerisinde de yer almıştır. Altay Türklerinde ki başka bir anlatıma göre, Baykal gölünün içinde ya da yerin altındaki büyük denizlerde *Arat/Doydu* isimli dev bir balığın yaşadığına inanılırdı. Bu balık,

çenesi yere, başı göğe degecek kadar büyük bir yaratık olmakla birlikte, balığın başını ya da vücudunun her hareketi neticesinde büyük sarsıntıların meydana geldiğine inanılmıştır (Ögel, 2010: 444).

Türk mitolojisinde balık ve Öküz/Boğa anlatımı dışında başka mitolojilerde de sık sık karşılaşılan kaplumbağa ve kurbağa mitleri de bulunmaktadır. Özellikle kaplumbağa figürü bu tür anlatımlarda genellikle Tufan efsanesi ile de ilişkilendirilmiştir. Tuva kabilesinin inancına göre de dünyayı dev bir kaplumbağa¹, kabuğunun üstünde taşımaktaydı. Bu efsanenin genel anlatısına göre, zamanın birinde dünyayı sırtlayan kaplumbağa kıyılamış ve denizler kabarak Tufan oluşturmuştur (Gömeç, 2003: 87; Kayabaşı, 2016: 175). Tufan, genel anlamda tüm dünya mitolojilerinde kıyamet, tanrının gazabı, yok oluş, işlenen günahların bedeli vb. gibi kavramları içeren bir olaylar bütünü olarak anlatılmaya devam edilmiştir.

Başka bir Türk boyu olan Kalmuklar da benzer bir inancı paylaşmıştır. Bu anlatıya göre, Manjuçri isimli bir varlık dev bir kaplumbağaya dönüşerek sırt üstü şekilde yatmış ve yaratığın karnından yeryüzü meydana gelmiştir. Ancak zaman zaman, kaplumbağayı keneler ısıarak yaratığı rahatsız etmişler ve onun hareket etmesine neden olmuşlardır. İşte bu kıyıdamalar sonucunda da yeryüzünde sarsıntıların meydana geldiğine inanılmıştır (Ögel, 2010: 442). Aynı inancın farklı versiyonlarını da Amerikan yerlileri (Kızılderli) ve Afrika kıtasında bazı kabilelerde de görmek mümkündür.

Asya'nın bir başka yerli halkı olan Moğol inancında da benzer hikâyelere rastlamak mümkündür. Moğollar, Türk inancından farklı olarak efsanelerinde kaplumbağa yerine kurbağa figürünü kullanmışlardır. Asya'nın kuzey halkı olan Sibirler'de, *Tuli* adı verilen bir doğa tanrısını tabiat olaylarından sorumlu tutmuşlardır. Hikâyeye göre Tuli, köpeklerin çektiği toprak yüklü bir kızağı binerek yolculuk ettiği sırada, kızağın durmasından dolayı köpekler, üzerlerindeki pireleri atmak için kıpırdanmaya başlarırmış. Bu kıpırdanmalar sonucunda, kızak ve taşıdığı toprak yükü sarsılarak yeryüzünde depremleri meydana getirirlermiş.

Genel olarak görülebileceği üzerine, Asya halklarının, dünya tasavvurlarında dünyayı bir yaratığın üzerinde hayal etmiş ve efsanelerini bu gerçekliğe kurmuş oldukları anlaşılmaktadır. Kuşaklar boyunca anlatılan hikâyelerin özü ya da ana fikri hep aynı kalmış, sadece farklı boy/soylarda hikâyeye yerel unsurlar dahil edilmiştir. Bu çeşitlilik ve farklılıklar, Asya coğrafyasının büyüklüğü göz önünde tutulur ise gayet kabul edilebilir bir gerçektir.

¹ Dünyayı sırtında taşıyan kaplumbağa anlatısı, özellikle Asya kökenli (Türk, Hint, Japon ve Amerikan yerlileri) toplulukların efsanelerinde sıkça yer alan bir mitsel semboldür (Kaya. 1997: 149; Kızıldağ. 2017: 1023; Marriott ve Rachlin. 1994: 60).

Türk mitolojisinde, hayvan/yaratık figürlerinin dışında cin ve melek gibi metafizik semboller ile, yıldız ve gezegen hareketleri gibi kozmolojik gerçekliklerin, tabiat olayları üzerinde etkisi olduğuna inanılmıştır. Tatar mitolojisinde *Diyüv/Div* denen ve yeraltında yaşadığına inanılan ve bir çeşit cin olarak kabul edilen bir varlığın üzerinden anlatılan hikâyelerde, doğa olaylarına müdahale eden metafizik âlem kuvvetlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu varlıklar, mevsimin belirli zamanlarında yeryüzüne çıkarak bazı olayları tetiklemiş ve gelişlerinin alameti olarak da sert rüzgârları ya da büyük yer sarsıntılarını meydana getirmişlerdir. Bir süre yeryüzünde kalan bu varlıklar, zamanları tükenince de tekrardan, ikamet ettiklerine inanılan yeraltına geri dönmektedirler (Yıldız, 2017: 58). Daha çok semavi dinlerin içerik konusu olmuş olan bu tür metafizik öğelerin, İslam inancının etkisi ile Türk mitolojisinde yer almış olabileceği düşünülebilir. Çünkü İslam inancına göre de yeryüzünü ziyaret eden bazı varlıklar, tabiat olaylarına neden olmakta, hatta kıyamet alameti olarak da görülmektedirler (Çelebi, 2013: 373).

Bilinen başka bir hikâyede ise coğrafya daha fazla ön plana çıkmaktadır. Efsaneye göre Tanrı, bütün dağların en yükseği olan Kaf dağında bulunur ve yeryüzündeki diğer dağlar da yeraltından çeşitli dallar ve damarlarla bu dağa bağlanmıştır. Tanrı, bir şeye kızınca ya da yok etmek isteyince yeraltından birbirlerine bağlı olan bu zincirleme yapıdan birini harekete geçirmek suretiyle depremleri meydana getirir. Böylece de istediği yıkımı ya da ilahi cezayı gerçekleştirebilmekteydi (Uraz, 1994: 178).

Dağlar, Kafkas kültürleri için her zaman kutsal mekânlar olarak kabul edilmiştir. Bugün Kafkasya'nın dağlık fiziki yapısına bakıldığında da bunun neden böyle olduğu daha kolay anlaşılabilir. Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan bazı kabilelerin inanışlarında, tıpkı Hellen mitolojisindeki baş tanrı Zeus gibi, *Uacilla* isimli, gök gürlemesi, yıldırım ve yağmur gibi doğa olaylarına hükmetme yetisine sahip olduğuna inanılan bir tanrının varlığı bilinmektedir. Doğa olaylarını yönlendirme gücü olan bu ilahi varlığın, tam olarak belli bir tanımı olmamasına rağmen, muhtemelen deprem gibi yeryüzü olaylarına da etki ettiği düşünülebilir.

Bazı efsanelerde ise, Kaf dağında yaşayan tanrıların da bazen kendi aralarında, sonu savaşı varan anlaşmazlıklar yaşadığına ve bu anlaşmazlıkların da sonunda felaket getirdiğine inanılmıştır. Bir efsaneye göre bu anlaşmazlıkların birinde tanrılar, Waza dağının zirvesinde karşı karşıya gelmiş ve büyük bir savaş vermişlerdir. Kıyamet benzeri bu olay sırasında tüm yeryüzü yanmaya, dağlar sarsılmaya, denizler kabarmaya ve büyük depremler meydana gelmeye başlamıştır. Tanrıların birbirlerine karşı verdikleri bu mücadele bittiğinde

ise her şey çoktan yok olmuş ve dünya kendini yenileyip her şey yeniden başlamıştır (Aksamaz, 2001: 59).

Ayrıca, Kafkas halklarının efsanelerinde, Amiran, Rok'ap, Abrshill gibi isimler ile birlikte; büyücü, kahraman, savaşçı vb. gibi semboller ile tanımlanan ve Kafkasya'nın en yüksek dağı olan Elbruz dağında yaşadığına ya da buraya hapsedildiğine inanılan efsanevi figürler de mevcuttur. Kimi zaman halkın içinden çıkmış bir kahraman olarak kimi zaman da üst sınıftan, sarayda yaşayan soylu bir prenses olarak tasvir edilen bu karakterler, bizzat tanrılar ya da doğaüstü güçlere sahip diğer varlıklar tarafından genellikle Elbruz dağına günahlarının ya da hatalarının bedelini ödemek üzere hapsedilmişlerdir. Sonsuza dek ciğeri bir kartal tarafından yenilerek lanetlenen Prometheus ve düşman olduğu diğer tanrılar tarafından bir kayaya çivilenip bir yılanın zehri ile lanetlenen Loki'nin öyküsü düşünülür ise, tüm bu hikâyelerin birbirlerine benzer anlatımlar olduğu anlaşılabılır.

Kafkasların yerli halklarından biri olan Çerkes toplulukları arasında da, Elbruz dağının tepesinde, koni şeklinde büyük bir taş üzerinde yaşadığına inanılan yaşlı bir adamın hikâyesi anlatıla gelmiştir. Bu hikâyeye göre, dağın tepesinde yaşayan yaşlı adamın tüm vücudu kıllarla kaplı, gözleri kor gibi parlak ve kalın bir zincir ile kayalara çivilenmiş durumda tutsak edilmiştir. Bunun sebebinin ise geçmişte tanrılara karşı geldiği için bu cezaya çarptırıldığı kabul edilmiştir. O zamana kadar da çok az kimse ona ulaşabilmiş ve konuşabilmiştir. Hikâyenin devamında, bir gün dağda gezintiye çıkmış bir çoban, yaşlı adamın hapsedildiği yeri görmüş ve onu görmek için zirveye kadar tırmanmayı göze almıştır. Çobanın geldiğini gören yaşlı adam, çobana ''Sizler hala koyun ve sazlık üretir misiniz?'' diye sormuş, çünkü tanrıların ona verdiği cezaya göre, dünyada hala koyun ve sazlık üretilirse cezasının da devam edeceğini bilirmiş. Aldığı olumsuz yanıtı sinirlenen yaşlı adam, bağlı olduğu kayayı parçalamaya çalışmış ve hareketleri sonucunda da gök gürültüsü, şimşekler ve depremler meydana gelmiştir. Bu inancı benimseyen topluluklara göre de, yaşlı adamın çoban tarafından her ziyaret edilişinden sonra, yerin sarsılacağına ve büyük depremlerin oluşacağına inanılmıştır (Dumezil, 2000: 82-83).

Semavi dinlerden önceki panteist(çok tanrılı) inançlarda, bu gibi tabiat olaylarına neden olan varlıklar, tek tanrılı dinlerin benimsenmesinden sonrada da içeriklerini kısmen koruyabilmişlerdir. Büyücülerin dağları titretmesi, tanrıların birbirleri ile mücadeleleri, dünyanın öküz, balık vb. gibi hayvanların üstünde durduğuna inanılması, halk arasında yüzyıllarca anlatılan gelen hikâyeler olarak kalarak, Türk kültürünün sözlü geleneğinin bir parçası olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bugün Anadolu'nun farklı bölgelerinde de hala bu tür hikâyeler anlatılmaya devam etmektedir. Erzurum bölgesinde varlığını koruyabilmiş bir halk hikâyesi de bu türden bir örnek olarak hala anlatılmaya devam etmektedir. Efsaneye göre, çobanın biri günün birinde yakındaki dağın eteklerine, hayvanlarını otlatmak için çıkardığında, otlamaya bıraktığı hayvanlarının başlarında beklerken uykuya dalmış, ancak bir süre sonra uykusundan büyük bir gürültü ile aniden uyanarak, dağın kendisi ile konuştuğunu duymuştur. Dile gelen Dağ, çobana derhal kaçmasını, çünkü hareket etmekte olduğunu söylemiştir. Çoban gördüklerinin şaşkınlığı ile hemen köyüne dönmüş ve başından geçenleri heyecan ile köy halkına anlatmasına rağmen kimse çobanın anlattıklarına ve başından geçenlere inanmamıştır. Bunun üzerine çobanda sürüsünü toplayarak hızlıca köyü terk etmiştir. Çobanın ayrılışından kısa bir süre sonra da köyde çok büyük bir deprem olmuş ve hareket eden dağ köyün üzerine çökerek o bölgeyi yok etmiştir. Dağın, köyü büyük bir deprem ile yok etmesinden sonra efsaneye göre burada bir göl meydana gelmiş ve bu gölün de bugün, Tortum gölü olduğuna inanılmıştır (Bars, 2013: 133).

Bu yerel efsanede anlatılan olaylardan da anlaşılabilceği üzere, dağın hareket etmesi muhtemelen büyük bir deprem sonucunda gerçekleşen bir toprak kayması olmalıdır. Şiddetli bir depremin gerçekleştiği, gölün oluşmasını sağlayan çökmeden de anlaşılabilir. Erzurum'un Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde olduğu ve yakın tarihte büyük depremler (13 Eylül 1924 – 30 Ekim 1984) yaşadığı göz önünde tutulursa, bölgenin depreme ne kadar müsait bir yapısının olduğu da anlaşılabilir. Tüm bunlar haricinde gezegenlerin hareketleri ve yıldızların konumu gibi göksel hareketlerin de tabiat olaylarına etki ettiğine inanılmıştır. Astronomiye dayanan inançların başlangıcı, her ne kadar Sümer-Babil uygarlığına kadar geri gitse de dünyada belirli bir medeniyet seviyesine ulaşabilmiş tüm topluluklar, gökyüzünü gözlemlemiş, ölçümler yapmış ve bunun akabinde takvimler hazırlamışlardır. Mezopotamya'da başlayan bu gelenek, Asya kıtası içerisinde, Çin ve Hindistan'a kadar uzanmış, Afrika'da Mısır'da ve Atlantik okyanusunun öbür tarafında Aztek, Maya ve İnka uygarlıklarında gelişim göstermiştir. Türk kültüründe de gezegenlerin hareketleri ve yıldızların konumları önemli bir yere sahip olmuştur. Türk mitolojisi, Asya'da pek çok farklı kültüre etki etmiş ve onlardan da aynı ölçüde etkilenmiştir. Selçuklu Türkleri ile beraber Anadolu'ya gelen Türk kültürü ve mitolojisi, sonraki yüzyıllarda Osmanlı devletinin inkişafı ve Balkanlar'da ki hâkimiyeti ile de Avrupa'ya taşınmış, böylece de orta Asya bozkırlarında anlatılmaya başlayan hikâyeler, dünyanın geri kalan kısmı tarafından da öğrenilmeye başlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL DEPREMLERİN ÖNEMİ

İnsanlık tarihi açısından birçok kültüre ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu toprakları arkeolojik, tarihsel, antropolojik ve coğrafi çeşitliliğinin yanında jeolojik miras bakımından da oldukça zengin bir bölgedir. Toprakları kıtasal levhaların birbirleri ile sürekli etkileşimde bulunduğu, dünyanın sismik aktivite bakımından en aktif coğrafyalarından biri üzerinde olan Anadolu'nun %42'si 1. dereceden, %24'ü ise 2. dereceden deprem bölgesidir. Bir başka ifade ile Anadolu'nun %66'sı, üzerinde her büyüklükte depremin her an gerçekleşme olasılığının yüksek olduğu bir konumdadır. Bu sebeple Anadolu'nun sismik ve tektonik özelliklerinin incelenmesi ve bu incelemelerin tarihsel kayıtlar ile de karşılaştırılarak yorumlanması, bilim insanlarına deprem riski incelemeleri ve gelecekte yaşanabilecek yıkıcı afetler için önemli bilgiler sağlamaktadır.

Geçmişte meydana gelmiş çeşitli büyüklükteki depremlerin konumu ve boyutu ile ilgili elde edilen bilgilerin ve sismik olarak aktif oldukları bilinen tektonik yapılar hakkında daha fazla bilginin ortaya çıkarılmasına ve bilinmeyen yeni yapıların keşfedilmesine olanak sağlar. Yapılan mikrosismik ve makrosismik bölgesel çalışmalar ile elde edilen bilgiler kapsamında, sismik bölgelerin geçmişe dönük depremselliği hesaplanarak, fay düzlemlerinin yapısı ve fayın deprem üretme sıklığı tespit edilmiş olur. Tarihsel veriler kullanılarak yapılan bu tür hesaplamalar ile, geçmiş dönem depremlerinin neden olduğu yıkımlar incelenerek, depremselliği yüksek olan bölgeler için önlem ve hazırlık çalışmaları yapılabilmektedir.

Geçmiş dönem depremleri ile ilgi eski kaynakların içerdiği bilgiler nispeten en yıkıcı olayların ve bu yıkımların gerçekleştiği yerlerin önemi doğrultusunda ayrıntılı bilgiler içerip, bunların dışında daha hafif hasarlara sebep olan ve dönemine göre daha az önemli her bir bölge ya da yerleşim birimi için ayrıntılı bilgiler içermemektedirler. Özellikle tarih boyunca coğrafi ve stratejik olarak önemli konumlarda bulunan ve yüksek nüfuslu yerleşim birimlerinde meydana gelen afetler her daim kayıt altına alınmakla beraber, bunlar bazen abartılarak bazen de güvenilirliği düşük bilgiler içermesi bakımından, oldukça dikkatli incelemelere tabi tutularak kullanılması gereken verilerdir.

Ülkemizin büyük bir kısmının depremsellik potansiyelinin yüksek olduğu düşünüldüğünde, geçmiş dönem depremlerinin incelenmesi ve bunlardan elde edilen bilgiler,

alınacak önlemler için son derece önem arz etmekle birlikte, deprem felaketinin yaratacağı yıkım ve hasarı da en aza indirmek için kullanılabilir.

1.1 Tarihsel depremlerin tespit edilmesinde kullanılan yöntemler ve kaynaklar

Geçmiş dönemde yaşanmış olan depremlerin incelenmesi, gelecekte oluşabilecek maddi ve manevi yıkıcı felaketler için gerekli önlemlerin alınmasına katkı sağlayabilir. Tarihsel ve daha uzun bir zamana yayılmış olan jeolojik devirlere ait depremlerin ne zaman gerçekleştiğinin ve ortaya çıkardığı enerji bakımından büyüklüğünün elde edilen veriler ışığında tahmin edilmeye çalışılması ve arazinin barındırdığı jeolojik ya da maddi kalıntıların tespit edilmeye çalışılması, jeoloji ve kültürel geçmiş bakımından önemlidir. Bu tür geçmişe dönük çalışmaların başlangıcı, XX. yüzyıl başında geliştirilen Sismografin ve Paleosismoloji ve Arkeosismoloji gibi yeni bilim alanların oluşturulması ve gelişen teknolojik imkânlardan yararlanarak laboratuvar ortamlarında geliştirilen teknikler ile mümkün olmuştur. Bu disiplinlerin her biri kendi içlerinde deprem olgusunu farklı paradigmlar ve yöntemler ile incelemeye çalışmıştır.

1.1.1 Paleosismoloji

Paleosismoloji çalışmaları, geçmişte meydana gelmiş olan yıkıcı depremlerin belirlenmesinde ve bunların tarihlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden biridir. Tarihsel dönemde meydana gelmiş her bir deprem, arkasında yüzey kırığı ve morfolojik izler bırakmıştır. Anadolu toprakları hem geçirdiği tektonik evrim bakımdan çok sayıda jeolojik yapı ve sisteme hem de tarih boyunca doğu-batı ekseninde kültürel bir köprü görevi görmesi bakımında da çok sayıda antropolojik ve arkeolojik bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu muazzam boyuttaki ve çoğu hala işlenmemiş durumda olan bilgi birikimi gerek Anadolu’da gerekse de çevresinde meydana gelen depremler ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Paleosismoloji’nin amacı da bu bilgileri ortaya çıkararak sismik tehlike değerlendirilmelerinde yeni ve faydalı bilgiler sağlamaktır. Paleosismolojik çalışmalar, özellikle birkaç önemli ana konuyu araştırır. Bunlar; (I) eski ve günümüze daha yakın dönemde meydana gelmiş yıkıcı depremlerin sonucu olarak fay izlerinin detaylı haritalanması

ve bunların jeolojilerinin belirlenmesi, (II) deprem sonrasında oluşan fay/faylar boyunca yapılan *Trench*(Hendek) çalışmaları, (III) yıkıcı depremler sonucu yükselerek ya da alçalarak topoğrafyası değişen kıyı hatlarının gözlemlenmesi ve (IV) Sismo-türbüditler, heyelanlar ve tsunami tortulları gibi sismik sarsıntı ile ilgili tortul tabakaların incelenmesi (Boulton, 2013: 1796-1797).

Bu araştırmalar sonucunda, incelenen bölgede oluşan fay kırıklarının uzunluğu, fay'da meydana gelmiş büyük depremlerin periyodik tekrarlanma süreleri ve tahmini deprem büyüklükleri gibi sonuçlara ulaşılır (Demirtaş, 1997: 2). Özellikle *Trench* (Hendek) çalışmaları, paleosismoloji'de tarihi depremlerin tespit edilmesinde en çok kullanılan yöntemlerden biridir (Akyüz vd., 2013: 1780-1781). Hendek açma çalışmalarında, deprem sonrası oluşmuş olan olası fay çizgisellikleri üzerinde fayın doğrultusu boyunca dik yönde olmak üzere açılmış birkaç metre derinlikteki çukurlarda, jeolojik tabakaların faylar ile kesilip kesilmediğine bakılıp, geçmiş yıkıcı depremlerin kalıntıları aranır (Eyidoğan, 2012: 59; Pampal, 2000: 97).

Sonraki süreçte, fayın kestiği her bir jeolojik tabakandan tortul örnekleri alınarak bunlara radyometrik yaş tayini işlemi uygulanır. Bu işlemler sonucunda da fayın oluşmasına neden olan geçmiş dönem depremlerinin ne zaman gerçekleştiği büyük oranda –kesin bir sayısal bir değer olmaksızın- tespit edilmiş olur. Radyometrik yaş tayinleri, yüzer yıllık tekrarlanmalardan binlerce yıllık tekrarlamalara kadar geniş bir skalaya sahip olabilir.

1.1.2 Arkeosismoloji

En basit tanımı ile arkeosismoloji, depremlerin arkeolojik kalıntılar üzerindeki etkilerini araştıran bilim dalıdır. Bu alanda arkeologlar, tarihçiler, jeologlar ve sismologlar birlikte çalışarak, eski medeniyetlerin yaşantısını etkilemiş –günümüzde de hala etkilemekte olan- doğa olaylarını birlikte incelerler (Galadini vd., 2006: 396; Niemi, 2017: 48) . Tarih boyunca insanoğlunun kurduğu çoğu yerleşim yerinin tektonik olarak aktif olan bölgelerde kurulması tesadüfi değildir. Bu bakımdan uzun tarihi ve jeolojik geçmişinin çeşitliliği, pek çok kültüre ve medeniyete yaptığı ev sahipliği ve barındırdığı sayısız arkeolojik kalıntıları ile Akdeniz, arkeosismoloji anlamında dünyanın en zengin coğrafyalarından biridir (Jusseret, 2014: 964). Tektonik olarak hareketli bölgelerin insan işgaline uğraması, yerleşimciler için bazı avantajlar sağlamakla beraber, aktif fay hatlarının ya da kıvrımlarının yoğun olduğu bölgelerde yer altı ve yer üstü su kaynakları değişim göstererek kimi zaman yerleşime ve

tarıma uygun bereketli topraklar yaratırken kimi zamanda var olan su kaynaklarını kurutarak kuraklıklara sebep olabilir.

Bir depremin ne zaman yaşandığını, bir başka ifade ile yaşını belirlemek, arkeolojinin jeolojiye yapabileceği önemli katılardan biri olmakla beraber, antik dönemlerden günümüze kadar gelen şehirleşmenin deprem bölgelerinin yakınında ya da üstünde gerçekleşmesi şaşırtıcı değildir (Sintubin, 2013: 136). Depremlerin arkeolojik olarak incelenmesi ilk başlarda sadece yapıların çökmesi –özellikle sütun gibi mimari yapılar- ve mimari deformasyonu açıklamak olsa da, (Noller, 2011: 144; Hinzen vd., 2011: 31-32; Sintubin, 2011: 5; Ambraseys, 2005: 560-561) ilerleyen yıllarda teknolojinin gelişmeye başlaması ile birlikte, yapı odaklı çalışmalar daha da genişletilerek ve gelişerek sismolojik bilgiyi sosyal-kültürel veriler çerçevesinde incelemiş ve paleosismolojinin bir alt disiplini oluşturmuştur.

1.1.3 Sismo-türbiditler

Tarihsel depremlerin tespiti ve yaş tayini için son yıllarda aktif bir biçimde kullanılan yöntemlerden biri de sismo-türbidit çalışmalarıdır. Sismo-türbidit çalışmaları genelde deniz ve fay zonları üzerinde bulunan göllerde, sismik hareketler nedeni ile çökelmiş(birikmiş) tabakalar ve geçmişte meydana gelmiş depremler hakkında veriler sağlarlar. Genellikle sondaj yöntemi ile deniz ve göl tabanlarından alınan sediman(tortul) örnekleri tanımlanır ve incelenir (Sarı ve Çağatay, 2006: 70-71). Daha sonra elde edilen bu sedimanlarda tanımlanan elementlere yaş tayini testi yapılarak, çökeltilerin ve geçmiş dönem depremlerin tarihleri belirlenmeye çalışılır (Biltekin, 2016: 196). Laboratuvar ortamında teknik yöntemler ile elde edilen sonuçlar, mevcut tarihsel dönem deprem katalogları ile karşılaştırılarak hangi dönem depremine karşılık geldiği tespit edilir.

1.1.4 Kaynaklar

Deprem araştırmalarında, Kuzey Anadolu Fayı ya da Doğu Anadolu Fayı vb. gibi mikro ölçekli alanların ya da Anadolu ve Doğu Akdeniz Havzası vb. gibi daha geniş düzeyde makro alanların depremsellik verileri incelenirken, *tarihsel* ve *aletsel* dönem şeklinde iki zaman-dizinsel ayrıma başvurulmaktadır.

Tarihsel dönem depremleri, *Sismoloji* biliminin XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında gelişmesinden ve *Sismograf*'ın icat edilmesinden önceki dönemde gerçekleşmiş olan depremlerin gerçekleştiği zamanları ifade etmektedir. Bu dönem içinde gerçekleşmiş olan depremlere ait olan veriler, genellikle birincil yazılı veya arkeolojik kaynaklardan elde edilmekle birlikte modern teknolojinin yardımı ile de yukarıda bahsedilen paleosismoloji ve arkesismolojik bilgilerle de desteklenmektedir. Fay sisteminde ya da bölgede oluşan şiddetli/yıkıcı deprem periyotlarının belirlenmesine ışık tutmaları bakımından *tarihsel* dönem depremleri oldukça önemlidir.

Aletsel dönem depremleri ise *Sismoloji*'nin gelişmesi ve buna paralel olarak *Sismograf* gibi çeşitli hassas ölçüm aletlerinin geliştirilmesinden ve bu tür aletler tarafından yapılmaya başlayan kayıtlar ile, 1900 yılı ve sonrası dönemde meydana gelmiş olan depremleri ifade etmek için kullanılır. *Aletsel* dönemde meydana gelen depremler, *tarihsel* dönemde olmuş olan depremlerden daha hassas bir şekilde ölçüle bildiği için önemli istatistiksel bilgiler de sağlamaktadır. Ancak, *aletsel* dönemin takriben yüz yıllık bir döneme tekabül ettiği göz önünde bulundurulur ise ve bir jeolojik devrin milyonlarca yıl ile ifade ettiği düşünülürse, *aletsel* dönemin çok kısa bir devreyi temsil ettiği görülebilir.

Bu nedenle daha güvenilir verilerin elde edilebilmesi için *aletsel* dönem öncesinde olmuş olan depremlerin, eldeki mevcut tarihsel kayıtlarda yer alan depremler ile paralel bir şekilde değerlendirilmesi hem bilimsel olarak araştırılan bölge/fay sistemi hakkında öngörülebilir verilerin elde edilmesine hem de gelecekte yaşana bilecek olası yıkıcı afetler için daha sağlıklı önlemlerin alınmasına olanak sağlayabilir.

Tarihi dönem depremleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı kaynakları, birincil ve ikincil kaynaklar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birincil kaynaklar, araştırma alanına ve zamanına bağlı olarak çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir. Çalışmamızda kullandığımız kaynak bilgisi, araştırma bölgesinin tarihsel dönem deprem verileri için antik dönemden (M. Ö. IV. yüzyıl) modern döneme (XIX. yüzyıl sonu) kadar geniş bir periyodu kaplamasından dolayı, kronolojik olarak antik metinleri, arkeolojik verileri, kronikleri, *tarihleri* ve arşiv belgeleri vb. gibi, bilgilerin birincil olarak kaydedilip aktarıldığı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Antik çağ boyunca, içerisinde sismik olayların anlatımını barından, güvenilir ve doğru tarihsel verilerin oluşturulmasına imkân sağlayan oldukça çok sayıda belge, günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlar çoğunlukla yazarları belli olan ancak aralarında anonim eserlerinde

azımsanmayacak kadar çok olduğu, tamamı ya da bir/birçok parçası ele geçmiş kitap, fragman vb. formda mevcut olan belgelerdir.

Çalışmamızın antik çağ dönemini kapsayan zaman diliminde, özellikle antik dönem Anadolu'su hakkında önemli bilgiler içeren *Polybius*, *Strabon*, *Tacitus* vd. gibi önemli bazı antik dönem yazarlarının günümüze kadar ulaşabilmiş eserlerinden ve *Historia Augusta* ile *Sibylline Oracles* gibi çalışma konumuz ile ilgili önemli bilgiler içeren çeşitli anonim eserlerden birincil kaynaklar olarak faydalanılmıştır. Bahsi geçen eserler haricinde içerisinde Akdeniz ve Anadolu'nun başka sahalarında meydana gelmiş deprem, sel, kuraklık, salgın hastalık vb. gibi çok sayıda doğal afet anlatımına sahip geniş bir literatür de mevcuttur.

Antik metinlerin haricinde, son yüzyılda büyük bir gelişme gösteren arkeolojik çalışmalardan elde edilen önemli sayıda materyal de geçmiş dönem depremlerini aydınlatmak ve onlar hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak bakımından son derece önemlidir. Özellikle Likya bölgesinin M.S II. yüzyılda yaşadığı ve Likya'nın kayıt altına alınmış ilk büyük depremlerinden olan büyük Likya depremi için, *Opramoas* yazıtı gibi eserlerin kalıntılarının günümüze kadar gelebilmiş olması, kazılar sonucu keşfedilen nümizmatik malzeme vb. gibi veriler, bu tip yıkıcı depremlerin etkilerinin coğrafya ve insan üzerindeki etkisini anlamak bakımından önemli bilgiler sağlamaktadır.

Antik dönemde, çalışma alanı olarak belirlediğimiz Likya bölgesi, bu anlamda gerek antik dönem şehirleşmesi bakımından gerekse de bu şehirlerden günümüze kadar ulaşabilmiş kalıntıların çokluğu bakımından dünyanın sayılı coğrafyalardan birini oluşturmaktadır. Uzun yıllardır antik Likya şehirlerinde yapılan kazı ve kurtarma çalışmalarında önemli ölçüde arkeolojik veri elde edilmiş olup, devam etmekte olan çalışmalar sonucunda da elde edilen bilgiler, Likya şehirlerinin birçoğunun kaderlerini tayin eden deprem gibi yıkıcı doğa olayları hakkında çok sayıda önemli ayrıntıyı da açığa çıkarmıştır.

Likya şehirlerinin büyük bir kısmının M.S. VII. ve VIII. yüzyıllarda çeşitli sebeplerden dolayı terk edilmesinden ve nüfuzun azalmasından dolayı çalışma alanımızın Ortaçağ'ı kapsayan dönemine ait elimizde sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Özellikle bölgenin M.S. VIII. yüzyılda güneyden Arap akınlarına uğraması, salgın hastalıklar, siyasi istikrarsızlık gibi olayların meydana gelmesinden ötürü, bölge nüfusu ciddi biçimde azalmış ve yerleşim yerleri terk edilmiştir. Ancak Myra (Demre) gibi Hristiyan nüfus için önemli bazı şehirler varlıklarını uzun süre koruyabilmişlerdir. Bu dönemde Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) hâkimiyetinde olan bölge, özellikle imparatorluğun askeri ve ticari faaliyetlerinin durak noktasını oluşturmuştur.

Bu kapsamda, *Malalas*, *Theophanes*, *Mercellinus* vd. gibi bazı Bizanslı tarihçiler tarafında kaleme alınmış çeşitli *Tarihler/Kronikler*, İmparatorluğun siyasi ve askeri alanda yaşadığı gelişmeleri içermesinin yanında kıtlık, kuraklık, salgın hastalık, deprem vb. meydana gelen doğal afetleri de ayrıntılı bir şekilde kaydetmeleri bakımından önemlidir.

Teke yarımadasının IX. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar olan dönemi, yerleşim yerlerinin terk edilmesi, savaşlar, siyasi düzensizlik, salgın hastalıklar ve depremler gibi çeşitli sebeplerden dolayı daha az belgelenmiş durumdadır. Buna karşın, XV. yüzyıldan sonra sismik aktiviteler hakkında bilgi akışının hızlanmaya başladığı görülebilir. Bunun nedenlerinden biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye hâkim olması ve devlet bürokrasisi kapsamında bölgenin ayrıntılı bir şekilde kayıt altına almasındandır. Bu dönemde yazılmaya başlayan *Vakayinameler* ve *Tevarih-i Âli Osman* gibi eserler, özellikle erken dönem Osmanlı devletinin yapısı ve idaresi ve Anadolu'da meydana gelen çeşitli olaylar hakkında bilgi vermesi bakımından önemli kaynaklardır.

Tarihsel depremlere ait katalogların bölgesel ya da kronolojik bir dizin halinde düzenlenip yayımlanmaya başlanması da XV. yüzyılın ortalarına kadar geri gitmektedir. Bu dönemde hazırlanmış eserlerden biri olan, bilinen en eski deprem kataloğu, İtalyan hümanisti, yazar, diplomat ve politikacı olan *Giannozzo Manetti* (1396 – 1459)'nin yazmış olduğu *De terraemotu* isimli eserdir. İtalya'nın Floransa şehrinde 1396 yılında varlıklı bir ailede doğan bilgin, iyi bir eğitimden sonra 1453 ve 1454 yıllarında dönemin Papa'sının elçilik görevine getirilmiştir. Bu dönemde, antik Latin ve Yunan metinleri üzerinde çalışmış, başta Aristoteles olmak üzere çeşitli yazarların eserlerini İtalyancaya çevirmiştir. Papa'nın ölümü ile beraber elçilik görevi de sonlanan Manetti, 1459 tarihindeki ölümüne kadar Napoli kralı Alfonso'nun himayesi altında yaşamıştır (Haan, 2018: 3). Manetti, 1456 yılında yazdığı *De terraemotu* da, kullandığı kaynakları belirtmeyerek ve deprem tarihlerini açık bir şekilde yazmayarak, Doğu Akdeniz'in 1456 yılına kadar ki depremlerini notlarla açıklamaya çalışmıştır (Ambraseys ve Finkel, 2006: 12). *De terraemotu*, salt geçmiş dönem depremlerinin zaman-dizinsel olarak incelenen ilk eser olması bakımından önemlidir.

Teke bölgesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmesinden itibaren, bölgede meydana gelmiş olan siyasi, sosyal, idari ve doğa olaylarının kayıtları, İmparatorluk arşivinde mevcut bulunmaktadır. Bu arşivler bugün *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi* (BOA) ve *Topkapı Sarayı Arşivi* (TKSA) gibi kurumlarda muhafaza edilmektedir. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren gerek Teke yarımadası için gerekse de daha geniş anlamda Anadolu ve doğu Akdeniz'in tamamı için İmparatorluk arşivleri birincil derecede önemli kaynaklardır.

I. Süleyman'ın (Kanuni-1520 – 1566) iktidarı sırasında imparatorluğun genişlemesi ve daha merkezi bir yönetim haline gelmesi ile beraber, imparatorluk bürokrasi de gelişmiş ve idari yapı güçlenmeye başlamıştır. Bürokratik yazımın geliştirilmesi ile beraber, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli konularda verilmiş hükümlerin ve bu hükümlerin zabıtlarının tutulduğu defterler oluşturulmaya başlanmıştır.

En erken örneği 1552 tarihli olan *Mühimme Defterleri*, *Divan-ı Hümayun*'da alınan kararların, Padişah'ın onayından geçtikten sonra düzenlemesi ile çeşitli konular dâhilinde tasnif edilerek oluşturulmuş defterlerdir. *Mühimme Defterleri*'nde, merkezi ve taşra idaresi dışında imar, iskân, isyan gibi çeşitli konular hakkında da hükümler ve kararlar yer alır. Özellikle deprem gibi imar ve iskân faaliyetleri hakkında önemli ayrıntılar içerebilmektedirler. Ancak, depremler hakkında verilen hükümler sınırlıdır. Genellikle büyük hasarlara yol açan şiddetli depremler kaydedilmekle birlikte, daha küçük büyüklüğe sahip olan depremler büyük hasarlara yol açmadığı için Divan-ı Hümayun'un gündemine girmez, bu sebeple de defterlere kaydedilmezlerdi. Büyük bir deprem felaketi sonrasında afet bölgesinin durumu, can ve mal kayıpları, idari ve mali yardımların boyutu gibi sayısal ve istatistiki bilgiler içermeleri bakımından, *Mühimme Defterleri*'i geçmiş dönem depremleri için önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bir başka arşiv malzemesi olan *Kadı/Şer'iyye Sicilleri* de tarihsel deprem araştırmaları için önemli bilgiler içerebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun idari memurlarından biri olan *Kadı* ya da nâibi'i (yardımcı) tarafından çeşitli konularda tutulan bu mahkeme kayıtları; toplum, günlük yaşam, hukuk gibi hemen hemen her konu hakkında birçok bilgi içermekle birlikte, zaman zaman yaşanmış olan deprem/depremlerin ve akabinde yaşanan yıkımın ya da kayıpların kayıtlarının tutulması bakımından da önemlidir.

Tarihsel depremlerin araştırılmasında verimli kayıtlar sunabilecek kaynaklardan biri de *Ahkâm Defterleri*'dir. Genellikle maliyeye ait kararların topladığı bu defterler arasında özellikle *Malideyen Müdevver* dizisini oluşturan seriler, deprem/depremlerde yıkılmış ya da hasar görmüş olan yapıların onarılması ya da yıkılıp yeniden inşa edilmesi hakkında hükümler içerir. Maliyeye ait bu hükümlerin birçoğu genellikle XVIII. yüzyıla ait olmakla birlikte, XV. ve XVI. yüzyıllarda da tutulmuş olan defterler bulunmaktadır.

Sismik aktiviteler hakkında bilgi sağlayabilecek yukarıda bahsi geçen kaynaklar haricinde, İmparatorluk arşivlerinde yabancı dilde (Arapça, Farsça, Ermenice, Fransızca) yazılmış çok sayıda belge ve malzeme de bulunmaktadır. Bunların dışında *Yerel* tarih çalışmaları da bazen önemli deprem bilgilerini içermekteyse de, İmparatorluk genelinde başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerin taşraya karşı olan üstünlükleri, az sayıda kaleme

alınmış ya da kaleme alınan eserlerin henüz tam tasnifi yapılmamış olduğu için, bu türden eserlerin yeterince verimli bir şekilde kullanılmasını engellemiştir.

Tarihsel depremler ile ilgili bilgilerin ikincil olarak yer aldığı kaynaklar, özellikle Anadolu'nun XV. yüzyıl ve sonrasındaki dönemi için genellikle; dönemin eğitilmiş kişilerinin tuttukları günlükler, devletlerarası ilişkinin bürokratik olarak geliştiği dönemde elçilik raporları, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında seyahat eden yerli-yabancı gezginlerin gezi notları ve özellikle XIX. yüzyıl ve sonrasında yaygınlaşan (Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde) yerli-yabancı gazetelerdir. Bu kaynakların içerisinde özellikle *günlük* olarak kaleme alınanlar, tanık olunan afet/afetler hakkında çeşitli ayrıntılara sahip olması bakımından önemli eserlerdir. Bahsi geçen diğer kaynak eserler ise genellikle ya afet yaşandıktan bir süre sonra kayda geçirilen ya da duyum/anlatıya dayalı olarak yazılmış eserler oldukları için daha dikkatli ve karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaları gerekmektedir. Bu dönemde özellikle Avrupa'da modern anlamda ilk deprem katalogları hazırlanmaya ve Fransız âlim Alexis Perrey'in yapmış olduğu çalışmalar ile 1843 yılında yıllık deprem listeleri yayınlanmaya başlamıştır (Levy ve Salvati, 2000: 76).

XX. yüzyılın ikinci yarısı itibari ile teknolojinin hızla gelişmesi, yeni bilim alanlarının ortaya çıkmasına ve var olan bilimlerin içerisinde yeni araştırma ve yöntemlerin gelişmesine neden olmuştur. Her ne kadar bu yeni gelişmelerden tüm bilim dalları etkilenmişse de özellikle fen bilimlerinde yaşanan ilerleme, pratik anlamda hayatı kolaylaştırması bakımından diğerlerine göre daha belirleyici olmuştur. Yeni teknolojik gelişmelerden yer bilimleri de kendi bünyesinde faydalanmış ve yeni yöntemler geliştirilmiş. Bunlar arasında özellikle *Coğrafi Bilgi Sistemleri* (CBS) ve Uzaktan *Algılama* gibi yeni çalışma alanları, tarihsel deprem araştırmaları için önemli bilgiler sağlamakla birlikte, arazinin ya da inceleme konusu olan fay/fayların yapısının, jeomorfolojik ve jeofizik özelliklerinin uydu görüntüleri kullanılarak yeniden değerlendirilmesi pek çok yeni yorum ve teoremin geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞMA ALANININ TARİHSEL COĞRAFYASI VE JEOLJİSİ

2.1 Likya bölgesi tarihi coğrafyası

Teke yarımadası, Anadolu'nun güneyinde 36'' 06' ve 37'' 27' kuzey enlemleri ile 29'' 14' ve 32'' 27' doğu boylamları arasında, Fethiye Körfezi ile Antalya Körfezi boyunca Akdeniz'e doğru uzanan bir yarımada'dır. Dağlık ve zor bir araziye sahip olan bölge, Batı Toros dağlarının gölgesinde tarih boyunca hem kendine özgü kültürlerle hem de Akdeniz'in başka coğrafyalarından gelen kültürlerle ev sahipliği yapmıştır.

Antik dönemde *Likya* olarak isimlendirilen bölgenin, tarihsel ve coğrafi olarak sınırları kesin bir şekilde çizilememiş olmasına rağmen, genelde Dalaman Çayı (Indos) ve Kemer arasında kalan mevki kabul edilmiştir. Teke bölgesinin geneline yayılan yüksek ve sık dağlar, hem bölgenin yerleşiminde önemli bir rol oynamıştır hem de bölgeyi kendi içerisinde coğrafi olarak mikro bölgelere ayırmıştır.

Teke yarımadası, dağların sık bir şekilde yükselmesi nedeniyle dağınık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Güneybatı Toroslarını oluşturan dağlar, bütün yarımada'yı sahillere boyunca çevirdiği gibi, iç kısımlarda da devam ederek kuzeydoğu yönüne doğru ilerler ve burada Göller Bölgesine ulaşır (Akşit, 1971; 20). Eski kaynaklardaki antik coğrafya anlatımlarında ortak bir ifade olarak, denize paralel uzanan yüksek sıradağları ve bu dağlar arasından denize dökülen ırmakların oluşturduğu deltalarıyla, Likya'nın zor coğrafik koşullara sahip, kendi içine kapalı ve savunulması kolay bir bölge olduğu belirtilmiştir (Akşit, 1967: 19-20).

Toros Dağları, Alp – Himalaya orojenik kuşağı üzerinde bulunup, Avrupa'nın güneyinden Hindistan'a kadar devam eden yapının bir parçasıdır. Bu dağ zincirinin Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerinden geçen kısmına Toroslar adı verilmektedir ve Anadolu coğrafyanın önemli bir bölümünü meydana getirir. Toros dağları, Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına paralel bir şekilde Fethiye bölgesinden başlayarak Suriye sınırına kadar yaklaşık 2000 kilometrelik bir dağ zincirinden meydana gelmektedir. Bu dağ silsilesinin en yüksek kesimlerini Kızılkaya (3767m) ve Aladağlar oluşturmaktadır. Toros dağları, Anadolu Yarımadasını güneyde, bölgeyi kabaca doğu-batı eksenli olmak üzere geniş yaylar çizerek kat eder. Genel olarak Kambriyen – Tersiyer çökelmiş kaya birimlerinden oluşan dağ zincirleri

üçüncü jeolojik zamanda meydana gelen şiddetli kıvrılma hareketleri neticesinde oluşmuştur (Özgül, 1976: 66).

Bölgenin güney sınırı, kıyı bölgesinde çok sayıda koya sahip bir yapıda olup, Akdeniz ile sınırlanırken, kuzey tarafında 3000 metreyi aşan Akdağ ve Beydağları gibi Akdeniz'e dik şekilde inen dağlarla belirlenir. Akdeniz bölgesini iç kesimlerden ayırarak kıyılara paralel bir şekilde uzanış gösteren Toroslar üç kısma ayrılır. Bunlar; batıda Antalya körfezinin her iki kıyısına paralel diziliş meydana getiren Batı Toroslar(Likya dağları), merkez bölgede Akseki ve Mut-Silifke arasında kalan Dumanlı Dağ ve Zamantı Suyu'nu da içerisine alan Taşeli platosu ile Orta Toroslar ve bu sınırların doğu kesiminde kalan Tahtalı, Munzur, Karasu-Aras dağlarını içerisine alan Doğu Toroslarıdır.

Teke bölgesinin büyük bir kısmını oluşturan Batı Toroslar kabaca Antalya Körfezi ile Fethiye körfezi arasında kuzeye doğru kavisli dışbükey bir çizgi çizerek kuzeydoğu-güneybatı yönlerine doğru uzanır (Çevik, 2015;19). Dağların, Akdeniz'in bu kesimi boyunca uzanması aynı zamanda eski ismi Likya, bugünkü ismi Teke Yarımadası olan bölgenin de sınırlarını çizmektedir. Antalya körfezinin batısında yer alan Bey Dağları ve Akdağlar 3000 m. aşan yükseklikleriyle bölgenin zirvesini oluşturur. Bey Dağları, Teke Yarımadasının doğu kesimi ve Antalya Körfezinin batı kesimi bölümünde kuzeyde Kızlar Dağı, güney-güneybatı istikameti boyunca da Kocak Dağı, Alacadağ ve Susuz Dağ boyunca uzanır. Bey Dağları formasyonu kendi içerisinde de birçok bölüme ayrılarak Teke Yarımadasının aşılması zor engbelerini oluşturur.

Bunlar; Tahtalı Dağ (2366 m.), Teke Dağı (2155 m.), Dazkır Tepesi(2014 m.), Kavak Dağ(1448 m.), Deliklidağ(1654 m.), Çamdağ (1350 m.), Sarıçınar Dağı (1811 m.), İnceeriş Dağı (1630 m.) ve Çalbalı Dağı (1651 m.)'dır. Bölgenin kuzeyinde ise Boncuk Dağları (2418m) kuzeydoğu yönüne uzanarak İç Anadolu bölgesi ile Teke Yarımadasını ayıran sınırı meydana getirir. Torosların Teke Yarımadasında kalan batı bölümü üç ana birlikten meydana gelir. Bunlar Yarımadanın batı - orta kesimini oluşturan Bozkır birliği, güney – orta kesimini oluşturan Geyikdağ birliği ve Yarımadanın doğu kesiminden başlayarak Antalya Körfezini kıyı boyunca Alanya bölgesine kadar takip eden Antalya birliğidir (Özgül, 1976: 67).

Teke yarımadasında sahiller, bazı kıyı ovaları dışında, özellikle doğuda ve batıda, denizden itibaren birden bire yükselen dağların meydana getirdiği sarp, keskin ve bazen dalgaların etkisi ile oyulmuş kayalıklara sahiptir. Bu dağ sıraları çok sayıda koy, körfez ve limanın oluşmasına da neden olmuştur (Akşit, 1971: 28).

Antik dönemde yarımadanın güneyinde aktif şekilde kullanılan birçok liman, zaman içerisinde Akdeniz'in su seviyesinin yükselmesi ve çeşitli jeolojik süreçler nedeni ile bugün

kıyı şeridinin içerisinde kalmış durumdadır. Bu sürecin en önemli örneklerinden biri de Patara antik kenti ve limanıdır. Eşen Ovasında yer alan şehir, Eşen Çayı'nın getirdiği alüvyonlar ile zamanla dolarak delta-taşkın ovasına dönüşmüştür ve antik dönemde önemli bir role sahip olan liman, günümüzde bataklık halindedir (Öner, 2001:120).

Bölgenin coğrafi yapısı hakkında ki eski bilgiler, Anadolu coğrafyasını gezmiş ve gördüklerini *Geographika* isimli eserinde detaylı şekilde anlatmış olan Strabon'da görülebilir. Strabon, Likyalıları anlatırken onların kuzeybatı Anadolu'da ve Torosların ardında şeklinde iki ayrı bölgede yaşadıklarını yazmıştır (Strabon, XIV.I).

Strabon, eserinin farklı yerlerinde bölgenin dağlarının isimlerini de kaydetmiştir. Antikragos ve Kragos (XIV, III, 5); Daidala (XIV, III, 1, 2, 3); Khimarios Oros ve Olympos (XIV, III, 7); Klimaks ve Solyma (XIV, III, 9); Khelidonos ve Phoinikos (XIV, III, 8); Tauros (XIII, IV, 17) dağlarından bahseder. Antikragos'un Boncuk Dağları, Daidala'nın Kızıldağ, Khimairos Oros'un Çıralı Dağı, Klados'un Kızıldağ, Klimaks'ın Kemer- Antalya arasında denize uzanan dağ silsilesi, Kragos'un Akdağ, Masikytos'un Bey dağlarıdır (Şahin - Adak,2007:19). Takmer ise, Stadiasmus Patarensis anıtının bilgilerinden faydalanarak Olympos'un Tahtalı Dağı, Khelidonos'un Markis Dağı, Patareis'in Doğuca Sarı Tepesi, Phoinikos'un Musa Dağı, Solyma'nın (Solymos) Güldere Dağı, Tarbelos'un Çiçekbaba ya da Sandras Dağı, Telandros'un ise Çal Dağı olduğunu ileri sürmektedir (Takmer, 2002: 40-41).

Kuzey-güney yönünde Akdeniz'e uzanan dağ sıralarını izleyen iki nehir vadisi arasında (Xsanthos-Limyros); ortalama yükseklikleri 500 m. İle 1200 m. arasında değişen karstik dağlar ile birlikte, bunların çevresinde tarıma uygun küçük düzlüklerin ve geniş ovaların oluşturduğu coğrafi yapısıyla, orta Likya bölgesi oldukça geniş bir alana sahiptir.

Batı Likya'yı ise, doğusunda Kragos(Akdağlar) dağı, kuzeyinde yine Kragos ve Antikragos(Mendos/Mendus) dağının birbirlerine yaklaştığı nokta olan Araksa bölgesi ve batıda Karia bölgesinin sınırını oluşturan Indos vadisi ile sınırlamak mümkündür.

Kragos dağı, Eşen çayı (Xanthos) vadisinin batısında, neredeyse bütün Likya'ya hâkim bir konumda ve yüksekliği 3000 m.'ye ulaşan bir yapıya sahiptir. Denizden yüksekliği ortalama 600 m. olan plato aracılığıyla kuzey tarafından Honaz (Cadmus) dağı ile birleşir. Batıya doğru Fethiye koyuna hâkim bulunan Masikytos(Akdağlar) dağı ile bitişir ve güneyden Finike-Kalidonya sınırlarını oluşturur.

Kuzey Likya, batısında Antikragos ve Kragos, güneyinde Masikytos (Bey Dağları)'un uzantıları Alacadağ, doğuda Masikytos, Orta Likya'yı ise kuzeyde Kragos ve Alacadağ, doğudaysa Gülmez dağı ve Arykandos nehri ile sınırlamıştır.

Doğu Likya'yı ise batıda Masikytos'un uzantısı Gülmez dağı ve Arykadnos nehri, kuzeye Ağva çayı ve Klimaks'ın batı eteğinde yer alan çandır vadisi oluşturmaktadır (Takmer, 2002: 41- 42) .

Günümüzde, Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerine dağılmış yüksek dağ zirvelerinde buzullaşmalar görülebilir. Bu buzullaşmaların bir kısmı da Toros dağlarının güneybatısını oluşturan Batı Toroslar'da görülmektedir. Batı Toroslar'da ki bu buzullaşma, geç Kuvaterner döneminde Son Buzul Maksimum devresine tarihlenen buzul oluşumlarıdır. Haybat vd.'nin yaptığı çalışmalarda, Anadolu'nun güneybatısında Batı Toroslar'da bulunan Akdağların zirvelerinden alınan örneklerde geç Kuvaterner dönem Son Buzul Maksimumu ve önceki dönemler ait çökeller tespit edilmiştir (Haybat vd, 2013:4).

Anadolu'nun güneybatı bölgesindeki oldukça engebeli bir coğrafyayı kapsayan Teke yarımadası, eski çağlarda da günümüzde olduğu gibi yoğun bir orman örtüsü ile kaplıydı. Bu orman örtüsü özellikle sedir ve selvi gibi gemi yapımında sık kullanılan ağaç türlerinden oluşmaktadır. Bu sebeple orman ürünleri bölgenin hemen her çağda temel ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Doğu Akdeniz'den Batı dünyasına uzanan önemli ticaret ve deniz yollarının üzerinde olması ve stratejik konumundan dolayı Teke yarımadası, Akdeniz tarihinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Sevin, 2016: 179).

Yarımadanın yerleşim ve iskân tarihi, Eski Taş çağına kadar geri gitmektedir. Son elli yıl içerisinde Karain, Beldibi, Belbaşı ve Tlos çevresi mağara yerleşimlerinde yapılan arkeolojik çalışmalar ile bölgenin, Paleolitik Çağ'ın tüm dönemlerinde yerleşime uğradığı keşfedilmiştir. Beldibi ve Karain'de bulunan kalıntılar, Paleolitik çağın karakteristik özelliklerini taşımakla birlikte orta ve kıyı Teke bölgesinde sığınaklarda bulunan bulgular, tarih ve kültür hakkında yeteri kadar açıklayıcı bilgi sağlayamamaktadırlar. Teke bölgesindeki mağaralar, içerisinde geliştikleri karbonatlı kayacın fiziksel ve kimyasal yapısına bağlı olarak çeşitli özellikler göstermektedir. Bu çeşitliğin sağlamış olduğu avantajlar, mağaraların çok uzun zamandan beri insanlar tarafından kullanılmasına imkân sağlamıştır (Çevik, 2015: 27; Kayan, 1990: 27)

Özellikle Karain yerleşimi, bulunduğu uygun konumu ve çevresel öğeleri ile Paleolitik Çağ'ın ilk dönemlerinde itibaren yerleşimcilerin ilgisini çekmiş ve uzun süreli bir iskâna sahne olmuştur. Aynı zamanda Paleolitik Çağ'ın hemen sonrasında devam eden Epi-paleolitik dönemde de yoğun yerleşimlere ev sahipliği yapmış olmakla birlikte, duvarlarında yer alan adak kitabeleri ve nişlerinden, geç antik dönemde de tapınak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Taşkiran, 2018: 65; Aydın, 2017: 545; Yalçınkaya, 1988: 45).

Bölgenin tespit edilen az sayıdaki Prehistorik yerleşimlerinden biri de, Eşen Çayı (Ksanthos) vadisinde yer alan, antik Tlos kenti yakınlarındaki Girmeler mağarasıdır. Mağara içerisinde ele geçen buluntular ve tabakaların birbirleri ile olan ilişkileri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, yerleşkenin Epipaleolitik ve Mezolitik dönemden itibaren iskân edildiği düşünülmüştür (Becks, 2013: 172).

Tunç çağına kadar bölgede klasik anlamda bir şehirleşme görülmemektedir. Hitit imparatorluğunun Anadolu topraklarını domine etmesi ve bölgedeki kabileler ile etkileşime geçmesi ile birlikte, bölgede varlıkları hakkında pek fazla bilgiye sahip olunmayan kabilelerin ve yerleşkelerin varlıkları da ilk defa öğrenilmiştir. Başta Hititçe yazılı belgeler olmak üzere Mısır, Suriye ve Asur belgelerinde de ismi geçen bölge, genel olarak ‘‘Lukka Ülkesi’’ olarak ve orada yaşayan halk da ‘‘Lukkalılar’’ olarak kaydedilmiştir. Lukkalar’ın ‘Luvice’ konuşan bir halk olduğu ve Likya kelimesinin Hitit kaynaklarındaki ‘Luqqa’ sözcüğünden gelmiş olduğu düşünülmüş ve klasik dönemde Lykaonia (günümüz Konya bölgesi) sözünün de ‘Luqqa’ sözüne dayandığı, bu sebep ile Lukkalar’ın Konya bölgesinden Likya’ya göç ettikleri ya da M.Ö. 1. binin ilk yarısında Likya ve Lykaonia bölgesini kapsayan geniş bir coğrafyada yaşadıkları düşünülmüştür (Alp, 2001: 36). Ancak uzun yıllar boyunca araştırmacılar tarafında ‘‘Lukka’’ ülkesinin lokalizasyonu tam olarak yapılamamış ve farklı görüşler öne sürülmüştür.

Bu çalışmalar kapsamında ‘Lukka Ülkesi’ ile güney batı Anadolu’da ortaya çıkarılmış bazı klasik dönem yerleşimlerinin adlarının linguistik açıdan uyumu göz önünde bulundurularak ‘Lukka Ülkesi’nin antik Likya bölgesi (Teke yarımadası) olabileceği düşünülmüştür. Ancak diğer yandan araştırmacılar ‘Lukka Ülkesi’nin sadece Teke yarımadası ile sınırlı olmadığını, çekirdek bölge dışında Lukkalılar tarafından yerleşime uğramış daha geniş bir coğrafyanın olduğunu ve Karia bölgesinin bir kısmının da Lukkalılar’ın ülkesinin bir parçası olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Seçer, 2012: 121; Çevik, 2015: 32; Ünal, 2002: 118; Macqueen, 1968: 175)

Lukkalar’ın bölgeye ne zaman geldikleri tam olarak bilinemese de konu hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Yalnızca yazılı belgelere dayanarak yapılan yorumlamalarda, Lukkalar’ın M.Ö. 2.binyılın ortalarından itibaren tarih sahnesinde aktif olarak boy gösterdikleri tespit edilmiştir (Memiş, 1990: 269). Ancak, arkeolojik ve filolojik tetkikler göstermiştir ki bölge M.Ö. 3.binyıldan itibaren yerleşim izleri taşımaktadır. Bu durum Lukkalar’ın Anadolu’nun yerleşik kavimlerinden biri olduğunu düşündürmüştür (Akşit, 1967: 71). Büyük bölümü göçebe karakterli bir yaşam biçimine sahip olan bu halkların belirli bir yerleşim yerleri olmayıp, M.Ö. VIII. yy’ın sonlarından itibaren şehirler kurmaya

başlamışlardır. Özellikle Likya’da, yerleşimde bulunan toplulukların ahşap mimariyi yansıtan taşta oyulmuş mezar anıtları Anadolu uygarlığı içinde özgün bir yere sahip olmuştur (Sevin, 2003: 286).

Bölge insanları ‘Likçe’ adı verilen yerel bir Anadolu dilini konuşmaktaydılar. Bu dile ait en erken metinlerin M.Ö. VI. – IV. yüzyıllara ait olduğu yapılan araştırmalar sonucunda keşfedilmiştir. Likya yazısının genellikle Fenike yazısından büyük ölçüde etkilendiği ve Büyük İskender’in Anadolu’yu işgali ile beraber yoğunlaşan Hellenizasyona kadar da kullanıldığı düşünülmüş, Likçe yer ve kişi adları ise uzun bir süre Yunanca metinlerde geçmeye devam etmiştir (Alp, 2001: 37). Likçe metinlerin kısmen çözümlenmesi ise XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Yazıtların ilk dönem keşfi ve incelenmeleri 1884 – 1889 yılları arasında Avusturyalı bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yazıtlar genellikle içerik bakımından pek çeşitlilik barındırmayan mezar yazıtlarından ibaret olup, özellikle Tlos, Pinara ve Ksanthos’da keşfedilen yazıtlar, yer adları ve tarihi olayları içermeleri bakımından önemli kabul edilmişlerdir. Likçe’nin ikinci inceleme dönemi ise XX. yüzyılın başında Bugge, Torp, Wilhelm Thomsen ve Holger Pedersen gibi İskandinav kökenli bilim insanlarının araştırmaları sonucunda ileri sürülmüş ve dilin yapısı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Likçe’nin kökeni hakkında bazı araştırmacılar, Likçe’nin zamanla değişime uğramış bir Hint-Avrupa dili olduğunu savunmuş, bu dilin Kafkas kökenli bir dil olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak Likçe, zamanla yerini bölgenin hâkim kültür dili olan Helenceye bırakmıştır (Friedrich, 2000: 136-137; Melchert, 2008: 46).

Bölge M.Ö. 7. yüzyılda daha çok Rodosluların hâkim olduğu bir Hellen kolonizasyonu dönemine girmiştir. Bu dönemde bölgede, iskân tarihi M.Ö. 3. bin yıla kadar geri giden şehir kalıntılarının üstlerine ya da yakınlarına Phaselis, Gagai, Korydalla gibi çok sayıda çeşitli yeni koloni şehirleri kurulmuştur. Bölgenin Kolonizasyon Dönemi ve Pers (İran) işgali öncesindeki bu dönemde yaşanan siyasi gelişmeler hakkında pek fazla şey bilinmemektedir. Ancak Herodotos’un batı Anadolu’daki Lidya egemenliğini anlatırken aktardığı ‘... Halys ırmağının beri yakasındaki ulusların, Kilikya ve Likya dışında hepsi boyun eğmiş, Kroisos’un egemenliğini tanımışlardır. (Herodotos, I. 28)’’ ifadeleri ile Likya’da ki şehirlerin bağımsız bir şekilde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ancak Likya için bağımsızlık zamanları çok uzun sürmemiştir.

Pers İmparatorluğu’nun Anadolu üzerine M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısında başlattığı seferler sonucunda, önce Lidya ve Karia ülkeleri hâkimiyet altına alınmış daha sonra da Pers orduları, Pers komutan Harpagos kumandanlığında Ksanthos vadisi boyunca Telmessos üzerinden Likya bölgesini işgal etmeye başlamışlardır (Akşit, 1967: 112). Herodotos’un

aktardığına göre, Ksanthos'lular Perslere cesurca karşı koymaya çalışmışlar ancak sayıca çok fazla olan Pers kuvvetlerine karşı başarılı sağlayamamışlardır. Ksanthos'luların şehir içlerine çekilip, düşmana her hangi bir şeyi teslim etmemek için şehirdeki her şeyi yakmaları ve sonrasında kalan birliklerle son bir saldırı gerçekleştirmeleri de bir işe yaramamış ve şehir düşerek Pers egemenliği altına girmiştir (Herodotos, I. 176). Ksanthos'luların Pers düşmanlarına karşı bu direnişi daha sonra efsaneleştirilmiş ve Likya şehirlerinin benzer direnişleri için emsal oluşturmuş, ancak bölgenin Pers hâkimiyeti altına germesine engel olamamışlardır.

Likya, Atina'nın başını çektiği Attika-Delos Deniz Birliği'nin M.Ö. 466 yılında kazandığı Eurymedon zaferinden sonra kısa bir süreliğine Pers boyunduruğundan kurtulmuştur. Ancak Yunan ana karasındaki şehirlerin kendi aralarındaki problemler ve Deniz Birliği'nin sıkı vergi politikası sebebi ile Likya dâhil pek çok bölge bir süreliğine üyesi olduğu Birlik'ten ayrılmıştır. Poleponnesos savaşlarında yer almayı da, Likya'nın Deniz Birliğinden ayrılmış olmasının bir neticesidir. Lakin kısa bir bağımsızlık dönemi yaşayan Likya, tekrardan Pers hâkimiyeti altına girmiştir. M.Ö. 362 yılında, satrapların Pers merkezi yönetime karşı isyanında yer alan Likya, isyanın merkezi idare tarafından bastırılmasından sonra, isyan sırasında Perslerin müttefiki olarak yanında yer alan Karia'lının tabiiyetine verilmiştir. Bu tabiiyet Büyük İskender'in bölgeye gelmesine kadar da devam etmiştir (Akşit, 1967: 121-122).

Makedonya kralı Büyük İskender, M.Ö. 334'te, Pers kuvvetlerini Granikos'ta (Biga çayı) mağlup edip batı Anadolu'nun işgaline başlamıştır. İskender'in Anadolu'daki yürüyüşü sırasında, Pers merkezi kuvvetleri dışında bazı şehirler de İskender'e karşı direnmişlerdir. M.Ö. 333 yılının kışında İskender, Likya bölgesine girerek kimi şehirleri kuvvet zoru ile kimi şehirleri ise teslimiyet ile kontrol altına almıştır. Arrianos'un aktardığına göre, Termessos'lular şehirlerinin bulunduğu sarp ve zorlu araziden de yararlanarak İskender'e karşı direnişte bulunmuşlardır. Termessos'u kısa sürede alamayacağını anlayan İskender'de bunun üzerine bir grup askerini kuşatmada bırakarak yoluna devam etmiştir. İskender'in ayrılmasından kısa bir süre sonra da şehir kuşatmaya daha fazla dayanamayarak düşmüştür. Likya'ya satrap olarak arkadaşı Nearkhos'u bırakan İskender, doğu seferine devam etmek üzere bölgeden ayrılmıştır (Arrianos, XXVIII. I-II).

Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında Babil'de ölümünden sonra, komutanları Makedon İmparatorluğu'nu kendi aralarında paylaşarak yönetmeye çalışmışlardır. Komutanların kısa süren bu ortak yönetimden sonra taraflar arasındaki anlaşmazlıklar çoğalmış ve birbirlerine düşman krallar haline gelmişlerdir. Likya M.Ö. 306 yılında Mısır merkezli bir krallık kuran

İskender'in kumandanlarından Ptolemaios'un egemenliği altına girmiştir. Akdeniz'e doğru olan önemli coğrafi konumu ve limanları dolayısıyla sık sık büyük güçler tarafından ele geçirilip el değiştirmesine rağmen uzunca bir süre Ptolemaios egemenliğinde kalmıştır.

İskender'in diğer bir komutanı olan ve Suriye merkezli bir krallık kuran Seleukos'un varislerinden III. Antiokhos, M.Ö. 196 yılında Likya'yı ele geçirdikten sonra Anadolu üzerine bir işgale girişmiştir. Ancak Suriye kralının Anadolu işgali, Akdeniz'in gelişmekte olan gücü Roma tarafından durdurulmuştur. III. Antiokhos, M.Ö. 189'da Magnesia (günümüzde Manisa) Savaşı'nda Romalılara mağlup olmuştur. Mağlubiyet sonrasında M.Ö. 188'de imzalanan Apameia Barışı sonrasında da, Romalılar Telmessos şehri hariç tüm Likya'yı Rodos'a armağan etmişlerdir (Akşit, 1971: 56).

Bağımsızlığına düşkün olan Likya halkı, topraklarının bir armağan gibi Rodos'a verilmesini kabul etmeyerek, Rodos ile uzun süren bir bağımsızlık mücadelesine girişmeler ama bu dönem sırasında Rodos ile gerçekleştirdikleri üç savaşta da mağlup olarak, Rodos egemenliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak Akdeniz'in bu bölümünde başka planları olan Roma'nın, Makedon düşmanlarını desteklemesinden ötürü Rodos ile olan ilişkilerini sonlandırarak, Likya'daki Rodos egemenliğini ortadan kaldırmış tekrardan bölgeyi kendi içerisinde otonom bir yönetime kavuşturmuştur

Likya'nın bu bağımsızlık döneminden, M.S. 43 yılında eyalet olmasına kadarki sürede, kendi aralarında federatif bir yapı olarak ünlenmiş Likya Birliği teşekkül etmiştir. Birliğin yapısı ve işlevi hakkındaki bilgileri, M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen kitabelerden ve Strabon'un aktardıklarından öğrenilebilmektedir (Akşit, 1971: 76). Strabon, birlik hakkında şu bilgileri aktarır, "Oy hakkına sahip yirmi üç kent vardır. Hangi kenti uygun gördüklerini seçtikten sonra, her kentten temsilciler birleşerek orada genel bir kongrede toplanırlardı. Kentlerin en büyüklerinin üç, orta büyüklükte olanların iki ve geriye kalanların da bir oy hakkı vardı. ...bunlar arasında en büyükleri Ksanthos, Patara, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos'tur (Strabon. XIV. III. 3)". Likya bu dönemde bağımsız şekilde ortak bir meclisten yönetilmiş, kendi paralarını başmış ve gelişmiştir. Aydınlanma çağıının düşünürlerinden ünlü Fransız filozof Montesquieu'da 1748 yılında yayınlanan *Kanunların Ruhü* isimli eserinin dokuzuncu kitabının üçüncü başlığında, Likya birliğinin yapısını övmüş ve modern federal cumhuriyetler için onu örnek olarak göstermiştir.

Likya, bağımsızlık ile geçen bu dönemde kendi başına bırakılarak daha çok bölgesel problemleri çözmekle uğraşmış, özellikle de M.Ö. II. yüzyılın sonlarında sahil kesimini ve limanları tehdit eden korsanlarla mücadelelere girişmiştir. Roma ise bu sırada, Pontus hükümdarı Mitridates'in Anadolu'yu Roma egemenliğinden kurtarmak için başlattığı savaşlar

ile meşgul olmuştur. Romalıların M.Ö. 89-85 yıllarında Pontus ile gerçekleştirdikleri Birinci Mitridates savaşı ile başlayan mücadelede Anadolu'daki egemen güç olma durumu tehlikeye girmiştir. Çünkü, Anadolu'daki halkların birçoğu, Roma emperyalizmine karşı, Pontus hükümdarının yanında yer alarak onu Roma'lılara karşı bir kurtarıcı gibi kabul etmişlerdir. Bu sebeple kral Mitridates, mücadelenin ilk safhalarında Anadolu'nun büyük bir bölümünü kolayca Roma'lılardan kurtarmış ve Anadolu halkını Roma karşıtlığında birleştirmiştir. Ancak Anadolu'nun tümü Pontus kralının yanında yer almamış, kimi tarafsız kalmayı tercih etmiş kimi de Roma'nın yanında yer almayı seçmiştir. Likya Birliği de Paphlagonia ve Menderes Magnesia'sı ile birlikte bu mücadelede Roma'nın yanında yer alarak Pontus işgaline karşı direniş gösteren bölgelerden biri olmuştur (Adak, 2002: 130; Magie, 1950:527; Ergin, 2013: 79).

Roma, Mitridates'in Anadolu'daki bu saldırgan politikasına, Pontus kralının M.Ö. 88 yılında Batı Anadolu'daki eyaletleri işgal edip buradaki İtalya kökenli 80.000 insanın öldürülmesi emrini vermesinden sonra askeri olarak cevap verme kararı almıştır. O sırada Roma'da *consul* olan L. Cornelius Sulla'yı Mitridates'i durdurması için görevlendirerek Anadolu'ya gönderme kararı almıştır. Consul Sulla ile Mitridates arasında Yunanistan'da gerçekleşen bir dizi savaşta Pontus kralı yenilerek işgal ettiği toprakları bırakmak ve eski krallık sınırlarına çekilmek zorunda kalmıştır. Bu mücadele esnasında Roma'nın yanında yer alan Likya Birliği yönetimine, bir dostluk nişanesi olarak bölgenin kuzeyinde bulunan Kibyra ile birlikte Oinoanda, Bubon ve Balbura kentleri verilmiştir (Akşit, 1971: 89; Çevik, 2015: 42).

Ancak Pontus krallığının tamamen ortadan kaldırılmaması ve kral Mitridates'in hayatta olması Roma için Mitridates sorununun sonlanmamış olması anlamına gelmekteydi. Hırslı bir kral olan Mitridates, Anadolu üzerindeki arzusundan vazgeçmemiş ve Roma ile yaptığı antlaşmalara uymamıştır. Sulla'nın Anadolu'daki kontrolü sağlaması için bıraktığı L. Licinus Murena, antlaşmaları bozan Mitridates ile bir dizi çatışmaya girse de Mitridates'in orduları önünde fazla direnememiş ve Frigya'ya geri çekilmek zorunda kalmıştır. İkinci Mitridates savaşı, Pontus kralının zaferi ile sonuçlanmıştır. Böylece Roma ile Pontus arasındaki savaş bir süre kesintiye uğramışsa da Mitridates yaklaşık altı yıl sonra Bithynia kralı IV. Nikomedes'in ölümünü fırsat bilerek bu bölgeyi işgal etmesi ile Üçüncü ve son Mitridates savaşı başlamıştır. Mithridates, mücadelenin ilk yıllarında Roma'nın üzerine gönderdiği lejyonları, savunma taktikleri ile yenmeyi başarmışsa da daha sonra Roma'nın geniş yetkiler ile Anadolu'ya gönderdiği Cn. Pompeius'a M.Ö. 66 da yenilmiştir. Yenilgiden

sonra Kırım'a kaçan kral burada intihar etmiş, Pontus bölgesi de Bithynia bölgesi ile birleştirilerek ortak bir eyalet haline getirilmiş ve böylece Mithridates savaşları sona ermiştir (Tekin, 2014: 210-211; Atlan, 2014: 171-172).

Likya, Roma – Pontus mücadelesi sırasında Roma'nın yanında yer aldığı için özellikle Anadolu halkları arasında bu durumdan en çok yarar sağlayan bölgelerden biri olmuştur. Bu sayede Akdeniz'in yeni hâkimi Roma'nın desteğini ve takdirini kazanmıştır. Ancak Mithridates savaşlarından kısa bir süre sonra Caesar'ın öldürülmesi ile Roma'da baş gösteren iç savaşlardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Likya'nın yönetici sınıfı, öldürülmeden önce Caesar'ın yanında yer almış ve politikalarını desteklemiş olduğu için, suikast sonrasında Caesar karşıtı ittifak tarafından düşman ilan edilerek ele geçirilmeye çalışılmıştır (Adak, 2002: 132; Akşit, 1971: 94).

Caesar'ın suikastçılarından biri olan Brutus, Anadolu'ya asker ve destek bulmak için geldiğinde, Likya'nın direnişi ile karşılaşmıştır. Özellikle Ksanthos şehri, daha öncede bağımsızlığını korumak için yaptığı gibi güçlü bir direniş göstermiş ancak Brutus'un birliklerine daha fazla dayanamayarak teslim olmak zorunda kalmıştır. İşgalciler karşısındaki direnişi ve Caesar taraftarlığı Ksanthos'un ağır şekilde tahrip edilmesine ve yağmalanmasına sebep olmuştur.

Ksanthos'un cezalandırıldığını gören diğer Likya şehirleri de aynı akıbeti paylaşmamak için Brutus'e teslim olmayı seçmişlerdir. Böylece de bölge, kısa bir sürede de olsa Caesar karşıtı ittifakın kontrolü altına girmiştir. Ancak Marcus Antonius'un Caesar karşıtı ittifakı yenmesinin ardından, Likya tekrardan bağımsızlığına kavuşmuş ve vergiden muaf tutulmuştur (Adak, 2002: 132). Lakin bu bağımsızlığın kısıtlı bir bağımsızlık olduğu, Strabon'un verdiği bilgilerden de anlaşılmaktadır. Strabon; “ ...önceki zamanlarda savaş, barış ve antlaşma durumları da kurulda görüşülürdü; fakat şimdi bu sorunlar, Romalıların egemenliğine geçeli beri, doğal olarak mecliste görüşülmüyor, ancak Romalılar izin verdikçe, ya da onların yararı söz konusu olunca, ayrı bir şekilde görüşülebiliyordu (Strabon. XIV.III. 3)” diye aktarır. Strabon'un da aktardıklarından anlaşılmaktadır ki Likyalılar iç işlerini düzenlemekte her ne kadar özgür olsalar da dış politikalarını belirlerken açık bir şekilde Roma'ya bağımlı durumdaydılar.

Roma'daki iç savaş, Caesar'ın yeğeni Augustus'un zaferi ile sonuçlanıp Akdeniz'e barış hâkim olduğunda, Likyalılar bu dönemde de bağımsızlıklarını korumak için çaba göstermişlerdir. Bunu için ilk başta Augustus ve Tiberius olmak üzere imparatorlar için heykeller dikmişler ve aynı zamanda da imparatorlara ‘tanrı’ olarak tapınım da göstermişlerdir. Ancak her ne kadar İmparatorluğa karşı iyi gözükmeğe çalışmış olsalar da,

Likya'daki Birliğin bu dönem içerisinde sadece şekilden ibaret olduğu, hiç bir askeri ya da siyasi faaliyeti bulunmadığı anlaşılmaktadır (Akşit, 1971: 115).

Likya, İmparatorluğun ilk zamanlarında kısmen de olsa yarı bağımsız durumunu koruya bilmişse de bu durum fazla uzun sürmemiş ve Birliğin kendi içinde yaşadığı sorunlar ve istikrarsızlıktan dolayı Roma Senatosu, İmparator Claudius'un emri ile M.S. 43 yılında Likya'yı bir Roma eyaleti yapma kararı almıştır.

Roma'nın bölgedeki egemenliği ile birlikte, Likya'da dönüşüme uğramış, eski Hellen etkisinin yerine İtaliyeli kültür hâkim olmaya başlamıştır. Bu değişim özellikle kentlerdeki kamusal yapıların yeniden inşası ya da dönüşümünde daha da belirgin bir şekilde görülmüştür. Sadece kıyı bölgelerinde bulunan büyük şehirler değil, aynı zamanda iç bölgelerde bulunan dağlık alandaki şehirler de Roma medeniyetinin etkisi altında kalmıştır. Daha önce birçok şehrin kamusal yapıları arasında bulunmayan *aqueductus*, *zafer takı*, *granarium*, *sebasteum* ve *nypheum* gibi yapılar, İtaliyeli kültürün bölgeye hâkim olması ile Likya şehirlerinde görülmeye başlanmıştır (Öztürk, 2009: 282).

Bir Roma eyaleti olan Likya, artık onun tayin ettiği valilerce idare edilmeye başlanmıştır. Roma ilhakını takip eden yıllarda, kentlerin sikkeler basma hakları ellerinden alınmış ve bölge bir süre sonra idari olarak Pamphylia eyaleti ile birleştirilmiştir. Birleşik eyalet statüsü boyunca Likya, İmparatorların seferleri sırasında da uğrak bir yer halini almış ve Roma'nın Akdeniz'e getirdiği barış ve refah döneminden iyi bir şekilde yararlanarak büyüyüp zenginleşmiştir. Likya, bu refah dönemi içerisinde iki büyük deprem felaketi atlatmıştır. Bunlardan birincisi bölgede kayıt altına alınmış ilk büyük depremlerinden biri olan, M.S. 141 yılında İmparator Antaninus Pius'un iktidar döneminde gerçekleşen büyük Likya depremidir. Bu deprem ile Likya şehirleri çok büyük bir yıkıma uğramış, bazı şehirler neredeyse yeni baştan inşa edilmişlerdir.

Özellikle Likya'lı zengin aileler, hasar gören şehirlerin ve halkın yardıma koşarak büyük bağışlar ile bölgenin yeniden kalkınmasına ve felaketin zararlarının giderilmesinde büyük yardımlarda bulunmuşlardır.

İkinci büyük deprem felaketi ise İmparator III. Gordianus döneminde M.S. 240 yılında gerçekleşmiştir. En az yüzyıl önceki büyük deprem kadar zarara sebep olan bu deprem de, Likya'nın önemli şehirlerinde büyük hasarlara sebep olmuştur. Ancak M.S. III. yüzyıl, Roma İmparatorluğu'nun ciddi bir kriz yaşadığı dönemdi. Hem bu kriz döneminin yarattığı düzensizlikten hem de önceki depremde olduğu gibi Likya'lı zengin ailelerin yardımları olmadığından dolayı, M. S. 240 depremi ve sebep olduğu hasar daha ağır hissedilmiş ve zor atlatılmıştır. İmparator III. Gordianus, bu sorunu çözmek için Likya bölgesindeki bazı

şehirlere, depremin vermiş olduğu zararları iyileştirmek için bir süreliğine sikke basma hakkı tanımıştır. Bu vesile ile Likyalılar kendi bastıkları sikkeler ile zararlarını telafî etmeye çalışmışlardır.

Uzun bir süre Akdeniz’e hâkim olan barış dönemi, M.S. III. yüzyıl ile kesintiye uğramış ve Likya’daki refah ve imar dönemi de bu kriz yıllarında durmuştur. İmparatorlukta istikrarın bozulması Likya’da da karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Bu karışıklık döneminden sonra ülkeyi yeniden tesis etmek için mücadele veren İmparatorlar, idari değişiklikler yaparak eyaletlerin yapılarında düzenlemeye girişmişlerdir. Bu düzenleme döneminde, tam olarak tarihi belli olmamakla birlikte, Likya ve Pamphylia’nın oluşturduğu birleşik eyalet, M.S. IV. yüzyılın başlarında birbirlerinden ayrılmıştır (Onur, 2009: 302).

Roma İmparatorluğu’nun M.S. IV. yüzyılın sonlarına doğru ikiye ayrılmasından sonra Likya, Doğu Roma İmparatorluğu’nun bir parçası konumuna gelmiştir. Özellikle Myra şehrinde Aziz Nikolaos ile birlikte yükselen Hristiyanlık, M.S. V. yüzyılda imparator II. Theodosius döneminde bölgede etkisini arttırmıştır. Bu dönemde Myra, Likya’nın metropolisi (başkent) konumuna yükselmiştir (Çevik, 2015: 45).

M.S. VI. yüzyıl, Likya için bir dizi felaketin yaşandığı, bölgenin beşeri yapısının değişime uğradığı bir yüzyıl olmuştur. Özellikle yüzyılın ilk yarısında, M.S. 529-530 yılında gerçekleşen Myra depremi, Likya’nın kıyı bölgelerini büyük hasara uğratmıştır. Dönemin Doğu Roma İmparatoru I. Iustinianus’un desteği ile Myra şehri yeniden imarı gerçekleştirilmiş ve bu imar sırasında şehirde Aziz Nikolaos adına bir de kilise inşa edilmiştir. Yüzyılın ilerleyen dönemlerinde, bölgenin nüfusu üzerinde önemli zararlara sebep olacak olan ve bütün doğu Akdeniz’i etkisi altına alan Iustinianus Vebası patlak vermiştir. Tüm bu felaketler ve ilerleyen yüzyıllarda (M.S. VIII ve IX. yy) Arap baskınları sebebi ile Likya bölgesi, nüfusunu ve zenginliğini kaybetmeye başlamıştır. Ancak yaşanan tüm felaketlere rağmen, bölge tam olarak terk edilmemiş ve yerleşim eski dönemlere göre daha az olsa da devam etmiştir. Bunun en büyük sebeplerinden biri de Likya’nın Akdeniz’deki önemli konumudur. Özellikle VIII. ve IX. yüzyıllarda Doğu Roma (Bizans) ile Arap İmparatorluğu arasında Doğu Akdeniz’in hâkimiyeti için gerçekleştirilen mücadeleler, Likya bölgesi ve çevresinde gerçekleşmiş olup, bu bölgenin stratejik önemini arttırmıştır (Ostrogorsky, 2015: 108 - 109).

Likya bölgesinin iç kesimleri zamanla terk edilmiş ya da eski işlevini kaybetmişse de Patara, Andriake ve Myra gibi liman kentleri varlıklarını uzun yıllar sürdürmeyi başarmışlardır. Roma İmparatorluğu’nun dağılmadan önceki zamanlarda olduğu gibi, liman kentleri Doğu Roma İmparatorluğu zamanında da ticaret için önemli merkezler olmuşlardır.

Özellikle Mısır'dan gelen tahılın Andriake ve Patara limanlarında *granarium*larda depolandığı ve İmparatorluk merkezi olan Konstantinopolis'e gitmek üzere bekletildiği bilinmektedir. Bölge IX. ve X. yüzyıllarda yeniden imar faaliyetleri gerçekleştirebilecek zenginliğe ulaşabilmiştir. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu hâkimiyeti altına alan Türklerin bölgeye gelmesi ile birlikte, Likya'daki Doğu Roma etkisi de sona ermiştir (Çevik, 2015: 46; Yılmaz, 2016: 144; Erdemir ve H. Erdemir, 2005: 582-83).

Malazgirt Meydan muharebesinden sonra Anadolu, Türk topluluklarının akınları ile demografik olarak değişime uğramaya başlamıştır. Likya bölgesi de, önemli coğrafi konumu nedeni ile yıllar içerisinde Türk akıncılarının hedefi olmuştur. Bölgenin büyük bir kısmı 1113'te Türklerin eline geçmiş olmasına rağmen asıl hâkimiyet dönemi Anadolu Selçuklu Devleti'nin bölgeyi kontrol altına almasından sonra gerçekleşmiştir.

Roma ve Doğu Roma (Bizans) imparatorluklarının hâkimiyet dönemleri boyunca olduğu gibi, Anadolu Selçuklu ve sonrasında gelecek olan hâkim güçler için de Likya ve Antalya limanları, özellikle deniz aşırı ticaret için her zaman önemli bir bölgeyi temsil etmiştir. Anadolu Selçuklu devleti, kurulmasından kısa bir süre sonra Anadolu'nun önemli bölge ve şehirlerini fethetmiştir. Bunlar arasında özellikle deniz ticareti bakımından önemli limanlar olan Samsun, Sinop ve Antalya gibi sadece Karadeniz ve Akdeniz ticareti için değil aynı zamanda, Anadolu üzerindeki Asya-Afrika ve Asya-Avrupa ticaret güzergâhlarının da hâkimiyet altına alınması, Anadolu Selçuklu devletinin gücünü arttıran etmenler olmuştur.

Selçuklu sultanı Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat yıllarında, Samsun limanı Laskaris'lerin elinden kurtarılarak, Karadeniz ticareti için güvenli bir liman oluşturulmuştur. Sultan, bu fetihten sonra Akdeniz ticareti için başka bir önemli liman olan Antalya ve Likya bölgesinin fethine girişmiştir. Tarihçi İbn-i Bibi'de *el-Evâmirü'l Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye* isimli, Anadolu Selçukluları hakkındaki eserinde, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahtta olduğu bir sırada Mısır'dan Anadolu topraklarını gelen tüccarların, Antalya kıyılarında, o zaman şehrin hâkimi olan *Frenkler* tarafından alı koyuldukları ve mallarının gasp edildiğini anlatılmış ve bunun üzerine de Sultanın bu gasp ve alı koymalara bir son vermek için Antalya üzerine bir sefere çıktığı kaydedilmiştir (İbn-i Bibi, 1941: 43).

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehri kuşattığı sırada kent, Aldo Brandini isimli İtalya bir askerin yönetiminde bulunmaktaydı. Kuşatmanın ilk dönemleri, Brandini'nin Kıbrıs krallığından aldığı destek sebebi ile şiddetli ve zorlu geçmesine rağmen, Sultan'ın birlikleri şehre girmeyi başarabilmiş ve şehir 5 Mart 1207 tarihinde Selçuklular tarafından fethedilmiştir. Sultan, fetihten sonra şehrin başına subaşı (vali) olarak Mübarizeddin

Ertokuş'u tayin ederek şehirden ayrılmıştır. Ancak şehrin Hristiyan ahalisi mevcut yönetimi benimsememiş ve Sultan I. İzzeddin Keykavus'un da Anadolu'daki fetihler ile meşguliyetini de fırsat bilerek, şehirdeki zayıf muhafız kuvvetlerini etkisiz hale getirip isyan etmişlerdir. Şehrin isyancılar tarafında ele geçirildiğini öğrenen Sultan I. İzzeddin Keykavus, Konya'da bir ordu toplayarak Antalya üzerine sefere çıkma kararı almıştır. Bizans ve Haçlı kuvvetleri tarafından savunulan şehir kalesi, Selçuklu birlikleri tarafından hem denizden hem de karadan kuşatma altına alınmış, şiddetli çarpışmalardan sonra Selçuklu kuvvetleri 22 Ocak 1216 tarihinde şehri tekrardan ele geçirmeyi başarmışlardır. Bu tarihten sonra da Antalya ve çevresinde kesin bir şekilde Türk hâkimiyeti dönemi başlamış oldu (İbn-i Bibi, 1941:58-60; Yücel ve Sevim, 1989: 107-108; Cahen, 2000: 67; Sevim, 2014: 138-139).

Bölge, yaklaşık bir yüzyıldan fazla bir zaman boyunca Anadolu Selçuklu Sultanları ve onların atadığı valiler tarafından yönetilmiştir. Moğollar'ın Anadolu'ya gelmesi ile birlikte başlayan ve Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın da sonu olan karışıklıklar devrinde, artık Teke-ili/Teke olarak adlandırılan bölgedeki Selçuklu hâkimiyeti de son bulmuştur.

Anadolu'nun bu bölgesine neden *Teke* ya da *Teke-ili* ismi verildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, ismin kökeni ve nereye dayandığına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri de, bölgede çok fazla olan ve yetiştiriciliği yapılan, aynı zamanda erkek keçi anlamına (Sami, 2015: 432) da gelen *Teke* isminden geldiğidir. Bir başka görüşe göre de, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşünden sonra bölgede hüküm süren ve Selçuklu ümerasından olan Teke Bey'in isminden geldiğidir. Ebulgazi Bahadır Han'da *Şecere-i Terakime* isimli eserinde, *Teke* ailesinin *Salur* boyuna dayandığını kaydetmiştir (Ebulgazi Bahadır Han, 1996: 218). Ancak genel olarak kabul edilen tarihsel yoruma göre *Teke* ismi, Selçuklular'ın bölgeye hâkimiyetlerinden sonra yerleştirilen Teke Türkmen boyuna bağlı, Selçuklular'ın çöküşünden sonra bölgenin hâkimi olan Hamidoğulları'nın Antalya kolunun hâkimi olan Tekeli Türkmen ailesinin ismine izafen bu ismi aldığı düşünülmüştür (Çelik, 201: 344; Flemming, 2018: 146-147; Ak, 2018: 1022; Kofoğlu, 2011: 348).

Selçuklu Devleti'nin XIII. yüzyılda Moğol akınları sebebi ile çökmesi ve Sultan II. Mesud'un ölümünden (1308) sonra bölgenin hâkimiyeti Hamidoğlu beyliğine geçmiş ve ilk Osmanlı fetihlerine kadar bu beyliğin kontrolü altında kalmıştır. Kuzeyde Eğirdir ve Burdur dolaylarını güneyde de Antalya ve çevresini kontrol altına alan ve başlarında Dündar Bey olan bu Türkmen beyliği, ismini yine bu aşiretten olduğu düşünülen Hamid Bey'den almıştır (Uzunçarşılı, 1987: 189). Selçuklu sonrasında bölgede kontrolü ele alan Dündar Bey, beylik sınırlarını genişleterek Fenike ve Antalya'yı ele geçirip bu bölgeleri kendine bağlamış ve buraya kardeşi Yunus Bey'i yönetici tayin etmiştir (Sevim ve Yücel, 1989: 229).

Hamidoğlu Yunus Bey'den sonra bölgede Hamidoğulları'ndan ayrı olarak hüküm süren aileler/aşiretler olmuş, ancak bölgede kendisini hissettiren hâkim güç, 1327 senesine kadar İlhanlı Devleti olmuştur. Dönemin Teke Bey'i Mehmed Bey, diğer güney-batı Anadolu beyleri ile birleşerek, o dönem güçlü bir konuma ulaşan Kıbrıs Krallığı'na karşı Akdeniz'de mücadelelere girişmiştir. Ancak bu hâkimiyet mücadeleleri sırasında Kıbrıs Krallığı Antalya'yı işgal etmiş ve yağmalamıştır. Mehmet Bey, ömrü boyunca Kıbrıs Krallığı ile mücadele etmiş ve sonunda 14 Mayıs 1373 günü Antalya şehrini geri almayı başarabilmiştir (Karaca, 1997: 28).

Mehmed Bey'in ölümünden sonra yerine Osman Çelebi geçmiştir. Osman Çelebi'nin zamanında Teke bölgesinin eski önemini ve ticaret potansiyelini kaybettiğini, bölgeye gelen Osmanlı Sultanı I. Murad'ın Teke Bey'i için "...onun biri Antalya biri İstanoz (Korkut-ili) olmak üzere iki şehre sahip fakir biri..." olduğunu söylemesinden anlaşılmaktadır (Tekindağ, 1977: 68).

Teke bölgesinde Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak ne zaman başladığına farklı yorumlar bulunmaktadır. Tekindağ'a göre (1977: 69), İstanbul'un fethinden önce kaleme alınmış bir tarihi *takvim*'in yorumunda, Sultan Murad'ın, Antalya dâhil bütün Teke bölgesini fethetmiş olduğunu bu yüzden de I. Kosova savaşına (15 Haziran 1389) diğer Anadolu beylikleri ile beraber Teke beyini de davet etmesi bölgedeki hâkimiyetinin göstergesi olmuştur. Ancak Teke bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girmesine dair genel görüş, bu fethin I. Bayezid (Yıldırım) döneminde, 1399 tarihinde gerçekleştiğidir (İnalcık, 2018: 130).

Bayezid'in bölgeyi fethetmesinden sonra Teke-ili'ni oğullarından, önce İsa Çelebiye daha sonrada Mustafa Çelebi'ye sancak olarak vermiştir. Kısa bir dönem Osmanlı hâkimiyetinde kalmakla birlikte, I. Bayezid'in Timur karşısında Ankara savaşında yenilmesi üzerine Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi Teke bölgesinde de siyasi bir boşluk meydana gelmiştir. Timur, Anadolu'da kısa süren hâkimiyeti sırasında Akdeniz kıyılarına, Antalya ve Teke'ye komutanlarını göndermiş ve tüm bu bölgeleri yağma ettirmiştir (İnalcık, 2014: 78).

Ankara savaşından sonra Timur, yağmaladığı Anadolu topraklarını, eski beylerine geri dağıtarak, Anadolu'da kısa süreli bir ikinci Beylikler dönemini başlatmıştır. Bu dönemde Teke bölgesinin bir kısmına, Hamidoğulları'ndan Osman Çelebi, Timur'un Anadolu'daki hâkimiyetini tanıyarak İstanoz'a(Korkuteli) sahip olmuştur. Ancak Teke-ili'nin geneline bu dönemde Karamanoğulları hâkim olmuş, Antalya ve Teke-Karahisar Osmanlıların elinde kalmıştır (Tekindağ, 1977: 70).

Osman Çelebi iktidarını sağlamlaştırmak için Osmanlı tahtına yeni geçen II. Murad'ın Anadolu'da ve Rumeli'deki karışıklıkları kontrol altına almaya çalıştığı sırada, Karamanoğlu

Mehmed Bey ile ittifak yaparak Antalya'yı almak istemişse de bu girişiminde başarısız olmuş kısa bir süre sonrada ölmüştür. Karamanoğlu Mehmed Bey'de kuşatma sırasında kendisine isabet eden bir top güllesi ile yaralanarak ölmüştür. Osman Çelebi'nin ölümü ile Teke-oğulları beyliği de son bulmuştur. Sultan II. Murad, yöreyi Anadolu Beylerbeyliği ile birlikte Hamza Bey'e vermiştir. Antalya'nın doğusunda kalan Teke-Karahisarı'ı adı verilen Alanya ve çevresi de ele geçirilerek, Teke-ili tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir (Uzunçarşılı, 1969: 68-69).

Osmanlı idaresine geçen Teke-ili, *Sancağ* olarak yönetilmeye başlanmış ve sancağın merkezi olan Antalya, şehzade sancağı olarak kullanılmaya devam etmiş ve şehzadeler burada idareci olarak görev almışlardır (Uzunçarşılı, 1983: 579). Teke Sancağı, XVI. yüzyılda idari bakımdan 5 *kaza*'ya (Antalya, Elmalı, Kaş, Kalkanlı, Karahisar-ı Teke) ve 11 *nahiye*'ye (Antalya, İstanos, Kürt, İçdir, Muslu, Karahisar-ı Teke, Bağovası, Mükerrrem Gömü, Elmalı, Kaş, Kalkanlı) ve çeşitli büyüklükte köy ve mezralara ayrılarak yönetilmiştir (Armağan, 2011: 275).

Teke Sancağı, XVI. yüzyılın başlarında, Antalya'da sancak beyliği yapan Sultan II. Bayezid'in oğlu şehzade Korkud'un isyanına ve bölgede nüfuzları yıldan yıla artan Şii grupların isyanına sahne olmuştur, Şahkulu Baba Tekeli ya da Karabıyıkoglu isimli Şii önderin, bölgedeki karışıklıktan faydalanarak ve İran merkezli Safevi Devleti lideri Şah İsmail'den de destek alarak bölgede ayaklanma başlatmışlardır. Şahkulu ve takipçileri bir süre güney Anadolu'da başarılar kazanmışlarsa da Osmanlı kuvvetleri karşısında fazla tutunamayarak İran'a doğru kaçmışlardır (Uzunçarşılı, 1983: 230-231; Armağan, 2002: 18-19).

Teke bölgesi Şehzade Korkud'un ve Şahkulu'nun isyanı bastırıldıktan sonra uzun bir süre sükûnet içinde kalmış, bu dönemde özellikle bölgenin limanları Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de gerçekleştirdiği fetihler ve hâkimiyet mücadelesinde önemli bir konum elde etmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı imparatorluğu genelinde başlayan genel idari düzenlemelerden sonra Teke Sancağı önce Karaman eyaletine daha sonra da 1864 yılında çıkarılan Vilayet Salnamesi ile de Konya vilayetine bağlanmıştır (Çelik, 2011: 346).

Akdeniz’de, Afrika levhasının Avrasya levhasının altına dalması ile Hellenik ve Kıbrıs Yay’ı ile Rodos adasının doğusunda kalan, Dalaman’ın güneybatısında bulunan 4250 m. derinliğe kadar ulaşan çukurlar oluşmuştur. Bu bölge doğu Akdeniz’in depremsellik bakımından en yoğun olduğu bölgelerinden biridir.

Teke bölgesi’nin fiziki olarak büyük bir kısmı, Alp-Himalaya kıvrım kuşağında oluşmuş olan Toros dağ sıraları içerisinde bulunmaktadır. Anadolu’nun güney kısmında yer alan, Akdeniz’e doğru bir çıkıntı şeklinde oluşmuş Teke yarımadası, güneyde Akdağlar ve Bey dağları, kuzeyde Göller yöresini kapsayan, karstlaşmanın yoğun ve gelişmiş olduğu ve Mesozoyik döneme tarihlenen yaşlı çökellerin oluşturduğu Batı Toroslar’ın bir parçasını oluşturmaktadır (Harita 2.) (Güneysu, 1993: 330).

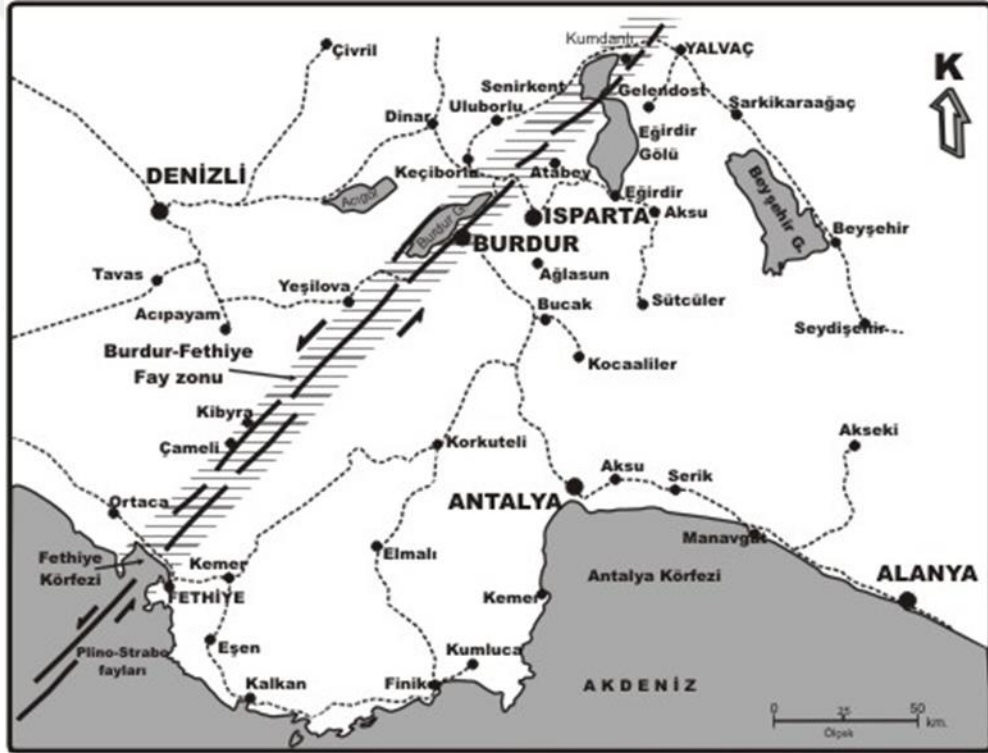

Harita 2. Teke yarımadası ve çevresinin Jeomorfolojisi. 1/1.000.000 ölçekli Türkiye Jeomorfoloji Haritası, MTA (https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/images/03_b.jpg)

Anadolu topraklarında büyük depremlerin yaşandığı, tektonik olarak aktif olan birden fazla bölge bulunmaktadır. Bunlar; Kuzey Anadolu Fayı, Doğu Anadolu Fayı, Batı Anadolu Graben Sistemi ve Hellen Kıbrıs Yay sistemleridir. Teke bölgesi, Anadolu plakasının güneybatısında bulunan Girit ve Rodos adalarının güneyinden geçen ve Fethiye körfezine doğru devam edip, körfezden Anadolu topraklarına uzanıp Fethiye-Burdur Fay Zonu doğrultusunda uzanan, GB-KD uzanımlı Hellen-Kıbrıs Yay’ının tektonik olarak etkisi

altındadır. Teke bölgesinde meydana gelmiş olan yıkıcı depremlerin büyük bir kısmı bu tektonik sistemler boyunca gerçekleşmektedir.

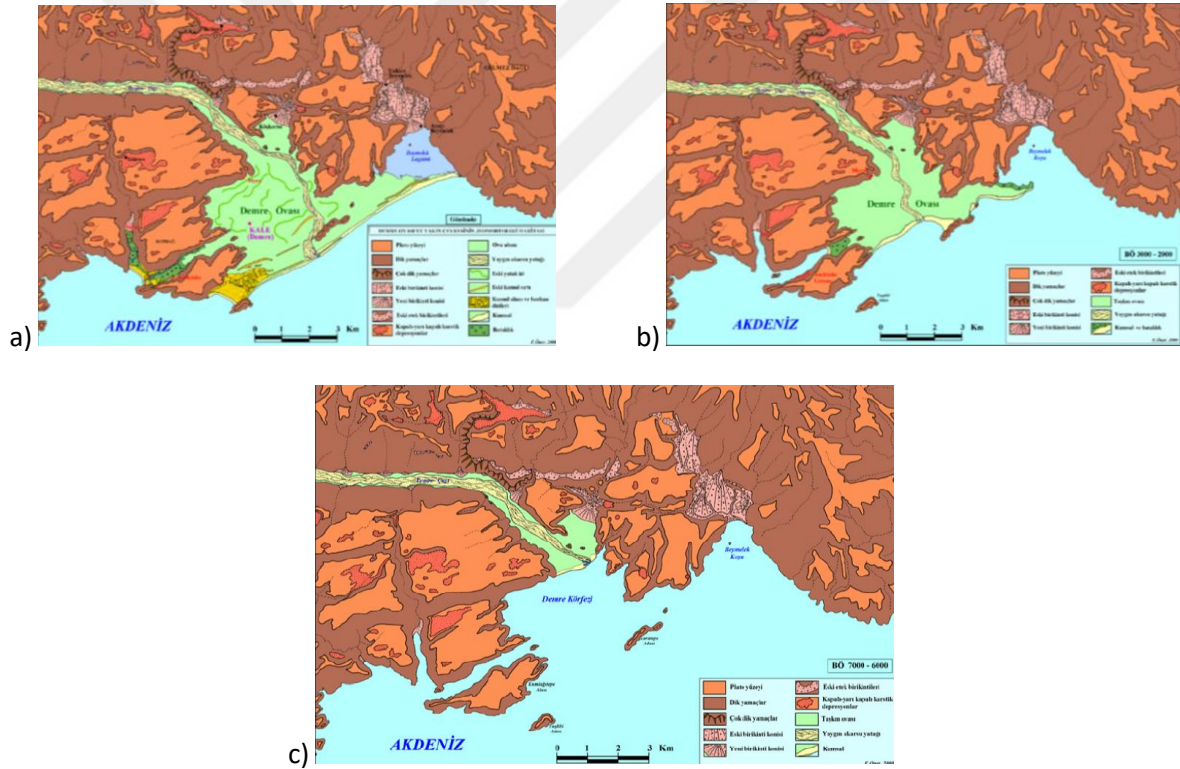
Özellikle Burdur-Fethiye Fay Zonu diye isimlendirilen fay bölgesi, Teke bölgesinde tarih boyunca meydana gelmiş olan çoğu depremin yaşandığı tektonik alanlardan biridir (Harita 3.). Bu fay zonu, Güneybatı Anadolu ve Batı Toros bölgesinin deprem üreten en önemli kırık hattını oluşturur. Bu zon, Fethiye körfezinden başlayıp yaklaşık 300/310 km uzunluğunda, kuzeyde Afyon'a kadar uzanan, 90 km genişliğe sahip, tek bir yapısal çizgi şeklinde olmayıp, birbirine paralel uzanımına sahip faylar tarafından kesilen segmentlerden meydana gelen, sol yanal atılımlı makaslama zonu olarak tanımlanmaktadır (Elitez ve Yaltırak, 2014: 43; Yağmurlu vd., 2005: 31). Bu fay zonu, tarihsel ve aletsel dönemlerde meydana gelen pek çok yıkıcı depremlerin meydana geldiği bölgeyi oluşturmaktadır.

Harita 3. Güney-Batı Anadolu, Burdur – Fethiye Fay Zonu'nun bulduru haritası (Karaman. 2010).

Fethiye ve Burdur boyunca iskâna uğramış olan yerleşim bölgeleri GB Anadolu'nun aktif fay sistemi olan BFFZ üzerinde kurulmuştur ve her iki yerleşim bölgesi de zayıf alüvyon tabakları üzerinde yer almaktadır. Bölgede aletsel dönemde –son yüz yıl- meydana gelmiş depremler incelendiğinde, depremlerin Rodos'tan Burdur'a doğru KD doğrultusu boyunca yoğunlaştığı görülmüştür. Özellikle 1914 ve 1972 yıllarında meydana gelen yıkıcı depremler büyük hasara yol açmışlardır (Bozcu vd., 2007: 34).

Güneybatı Anadolu'nun bu aktif ve karmaşık sistemler ile dolu tektonik durumu, Teke bölgesinin tarih boyunca çeşitli büyüklükte pek çok deprem yaşamasına neden olmuştur. Antik dönem Likya kentlerinin büyük bir kısmı, belirli periyotlarda gerçekleşen yıkıcı depremlere maruz kalarak kimi zaman tamamen yıkılarak terk edilmiş kimi zaman da ağır hasar alarak, ancak tekrardan onarılarak bir süre daha varlığını koruyabilmiştir. Bu süreçte, sadece depremler değil başka doğal etkenlerde etki etmiştir. Yüzyıllar içerisinde, deniz seviyesindeki değişimler ve buna bağlı olarak kıyı şekillerinin değişimi, sahil şeridinde kurulmuş olan kentlerin bir kısmının, yıllar içerisinde biriken alüvyonlarla kaplanmasına, liman gibi kıyı yapılarının sular altında kalmasına ve körfezlerin dolması ile beraber şehrin denize olan hâkimiyetinin kaybolmasına neden olmuştur (Şekil 2) (Öner,1997: 724; 2015: 73-74).

Şekil 2. Demre ovasının son 10.000 yıl içerisinde geçirdiği doğal süreçler. A) Demre ovasının bugünkü durumu. B) Demre ovasının 3 ila 2 bin yıl önceki durumu. C) Demre ovasının 7 ila 6 bin yıl önceki durumu (Öner. 2000).

BFFZ'ni kabaca üç bölgeye ayırmak mümkündür. Bunlar; Hellen Yayı'nın Fethiye körfezinden Anadolu plakasına giriş yaptığı *Fethiye* bölgesi, buradan kuzeydoğuya doğru uzanan hat üzerinde *Çameli-Göhlhisar* yerleşimleri yakınları ve *Burdur* gölü dolaylarıdır.

Fethiye ve civarın, tarihi boyunca aktif yerleşim yeri olarak pek çok kez iskân edilmiştir. Bölge, antik Likya'nın batı kısmını oluşturmakla birlikte, Likya'nın büyük

şehirlerini de içerisinde barındırır. Özellikle Hellen Yayı'nın BFFZ ile kesiştiği bölge olması bakımından hem karada sınırları içerisinde hem de deniz içi bölgelerde pek çok deprem yaşanmıştır. Körfezin açıklarında bulunan Plini-Strabon Hendeği ve Anaksimender Dağları gibi deniz içi yapıları, bölgenin karmaşık jeolojik süreçlerinin sonuçlarında oluşmuş olan deniz tabanı yapılarıdır.

Bölgede, Telmessos, Kadyanda, Kalynda, Araksa, Symbra, Lyrnai gibi irili ufaklı pek çok antik dönem yerleşimi mevcuttur. Bu şehirlerin bir kısmı BFFZ üzerinde yer almakla birlikte bir kısmı da daha küçük faylara yakın konumdadır. Fay sistemlerine olan yakınlıkları dolayısıyla, meydana gelen deprem/depremler bu şehirlerin kaderleri için belirleyici olmuştur.

Kırık hattının orta kısmını oluşturan Çameli-Göhlisar mevki, BFFZ'nun ortalama 40 km kadar bir genişliğe ulaştığı ve Likya Napları olarak adlandırılan temel bir kaya yapısına sahip, normal fay yapılarının etkin olduğu bir bölgedir. Bölgenin iki büyük fay kırığını oluşturan, Çameli ve Acıpayam fayları, özellikle Kibyra antik şehri ve Buban ve Balbura gibi şehirlerin meydana gelen depremlerde büyük zarar almasına neden olmuşlardır (Elitez, 2010: 50; Elitez ve Yaltırak, 2014: 48; Kürçer vd., 2016:77; Alçiçek vd., 2006: 594).

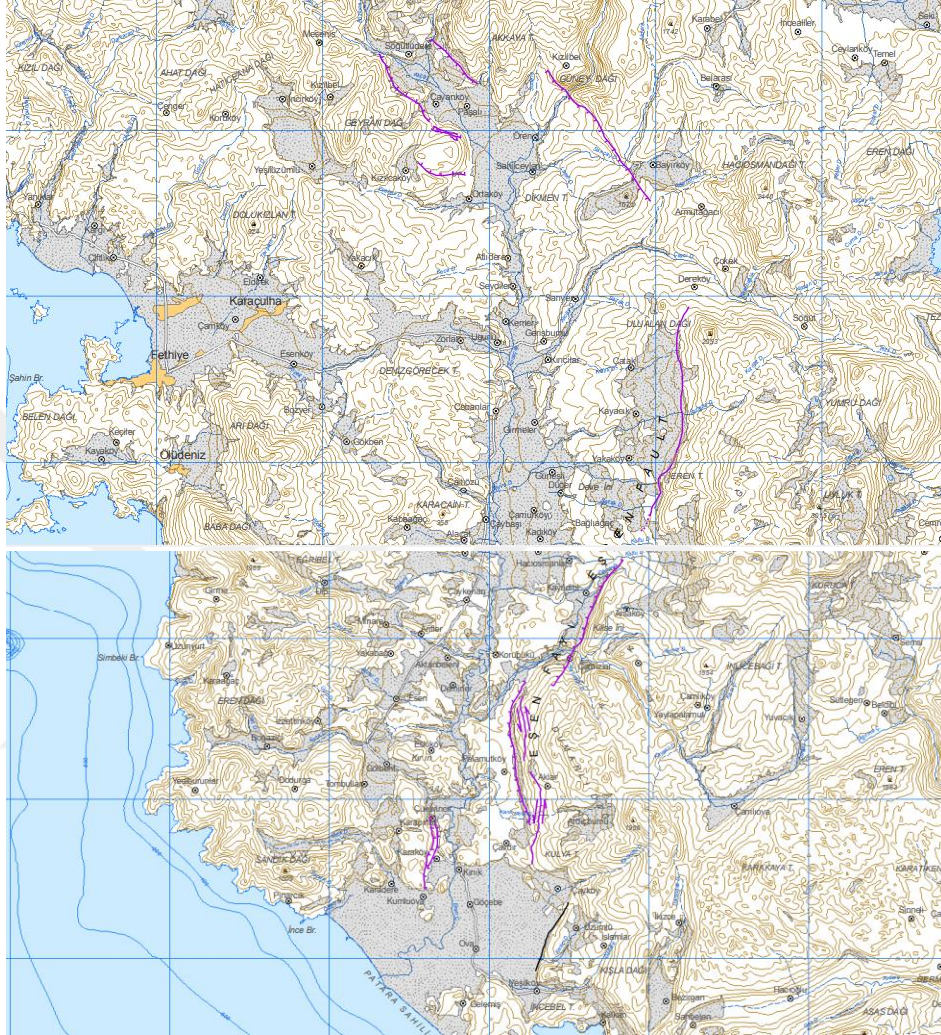
BFFZ'nun kuzeydoğu ucunu oluşturan Burdur gölü civarı, Batı Anadolu'nun sismik olarak aktif bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Bölge genel olarak Neotektonik dönem kaya birimlerinden oluşmuştur. BFFZ içerisinde yer alan Burdur segmentinde, birbirlerine paralel, genellikle KD yönünde uzanımına sahip pek çok irili ufaklı fay yapısı bulunmaktadır. Havza içinde oluşan fayların çok çeşitli yapısında, Güneybatı Anadolu Fayı'nın etkisi oluşmuş olabileceği düşünülmüştür (Karaman, 1986: 25; 1989: 67; Yağmurlu vd., 2005: 36). BFFZ'nun geçmiş dönem deprenselliğinin anlaşılması hem Güneybatı Anadolu'nun tektonik yapısının anlaşılması hem de Teke bölgesinin deprenselliği açısından son derece önemlidir (Şekil 3). BFFZ'nun, etkili olduğu Fethiye ve Burdur arasındaki bölgenin jeolojik, tektonik, jeomorfolojik ve coğrafi yapısının oluşum ve gelişiminde de önemli bir etkisi bulunmaktadır (Karaman vd., 2018: 36).

Şekil 3. Teke Yarım adası ve çevresi a) Diri ve b) normal fayların konumları (MTA Genel Müdürlüğü, Yerbilimleri Harita Görüntüleyici ve Çizim Editörü, <http://yerbilimleri.mta.gov.tr/anasayfa.aspx>).

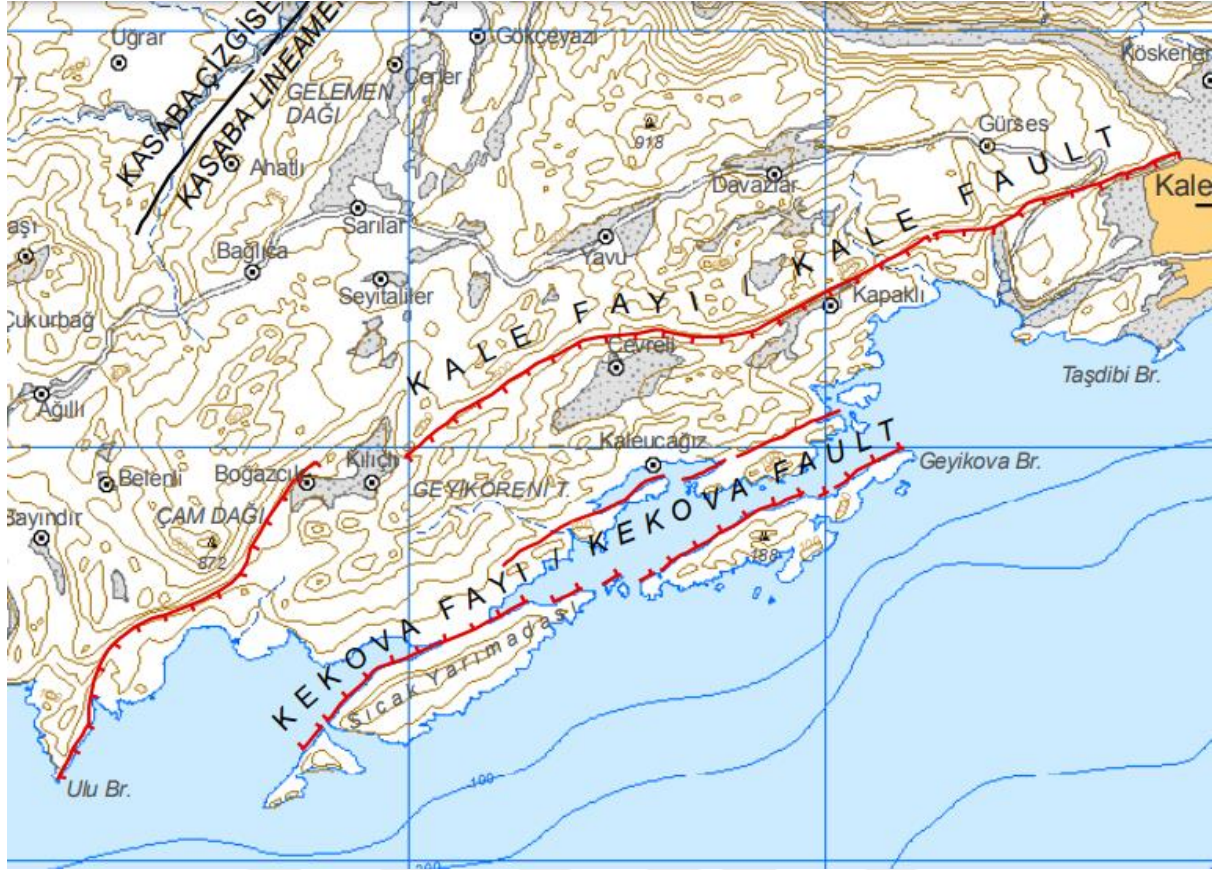
BFFZ dışında, Teke bölgesinin orta-batı ve güney bölümünün bir kısmında çeşitli dönemlere tarihlenen faylar (diri fay) mevcuttur. Eşen Çayı vadisine paralel bir şekilde kuzey-güney yönlü uzanım gösteren ve Kuvaterner döneme tarihlenen Eşen Fayı (Harita 4.) ve Kumluova mevkiinden Çukurincir'e kadar uzanan Kınık Fayı, orta-batı bölgesinin aktif fay bölgesini oluşturmaktadır. Tektonik bir çöküntü vadisinde akmakta olan Eşen çayı, güneydeki ağız bölümünde geniş bir körfezi 6000 yıl boyunca doldurarak oluşturduğu taşkın-delta ovası ile denize ulaşır. Patara antik kenti ve limanı bu taşkın-delta ovasında kurulmuştur (Öner, 1997: 214; 2015: 73). Eşen fayı, körfezden başlayarak, çaya paralel bir şekilde Dumanlıdağ ve Akdağların eteğinden Ulualan dağı vadisine kadar uzanmaktadır. Letoon, Ksanthos, Pinara

ve Tlos gibi, antik Likya'nın önemli şehirleri bu vadi boyunca kurulmuşlardır. Özellikle taşkın-delta ovasının gevşek alüvyonal zemini, bölge ve çevresindeki yerleşim yerlerinin meydana gelen depremlerden çokça etkilenmesine ve hasar görmesine neden olmuştur.

Harita 4. Eşen Fayı. (Türkiye Diry Fay Haritası Serisi, Fethiye (NJ 35-16) MTA Genel Müdürlüğü) (Emre ve Duman, 2011)

Antalya körfezinin batısında, Antalya'dan Isparta'ya kadar uzanan bölgede yaklaşık 200 km uzunluğunda ve 50 km genişliğindeki alanda tespit edilen volkanik yapılar, bölgedeki parçalı fay yapıları ile ilişkilendirilmiştir. Yağmurlu vd. (1997) tarafından Termessos/Antalya Fay Zonu (Harita 5.) ismi ile tanımlanmış fay segmenti, özellikle bu segment üzerinde bulunan antik dönem ve sonrası yerleşim birimlerinin yıkılmasının ve/veya hasar görmesinin başlıca sebeplerinden biri olduğu düşünülmüştür (Dipova ve Cangir, 2011: 99).

Harita 6. Kale ve Kekova Fayı. (Türkiye Diri Fay Haritası Serisi, Fethiye (NJ 35-16) MTA Genel Müdürlüğü) (Emre ve Duman, 2011)

Bölgenin antik yerleşim yerlerinden olan Aperlai, Simena, Dolichiste (Kekova adası) ve Teimusa limanının bir kısmı, tarihsel dönemde meydana gelmiş olan depremler nedeni ile sular altında kalmıştır. Ayrıca bölgede bulunan Finike, Çamyana, Akdam, Karaçamlık ve Köşkerler gibi lokal birçok fayın da bölgenin tektonik aktivitesinde önemli işlevleri bulunmaktadır (Softa ve Turan, 2013: 5; Aslan, 2011: 231; Aslan vd., 2017: 428).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAYNAKLARDA GEÇEN LİKYA BÖLGESİ TARİHİ DEPREMLERİ

3.1 Antik dönem

01. [M. Ö. 305 – 303] Ege denizi (İyonya) – Rodos (?)

Rodos adası ve çevresinde meydana gelen depremler ile ilgili bilinen en eski deprem kayıtlarından biri, M. Ö. IV. yüzyılın başında yaşandığı tahmin edilen bir depreme aittir. Depremi merkez üssü hakkında tam bir fikir birliği olmamasına rağmen, Ege denizinin güneyinde ya da Rodos adası yakınlarında yaşandığı tahmin edilmektedir (Guidoboni, 1994: 136; Ambraseys, 2009: 89; Soysal vd., 1981: No:30). Depremi tam olarak ne kadar şiddetli bir yıkıma neden olduğu ve ne kadar insanın hayatını kaybettiği ve yaralandığına dair ayrıntılı bilgiler mevcut değildir.

02. M.Ö. 227 – 222(217) Rodos

Akdeniz'in etkin jeolojik yapılarından biri olan Hellen yayının doğu ucunda bulunan Rodos adası, tarih boyunca pek çok yıkıcı depreme şahit olmuştur. Adanın hem Anadolu'ya olan yakınlığından (Bozburun yarımadası 18 km) hem de Hellen yayının ve Plinius Hendeği'nin, Fethiye körfezinde Burdur Fethiye Fay Zonu ile birleşmesinden dolayı, yaşanan şiddetli depremler ve sonrasında gelişen tsunamilerin, Teke yarımadasının batı kısmında da tahribata ve yıkıma neden olduğu tahmin edilmektedir. Anadolu'nun güney batısında etkili olan bu depremler özellikle Likya ve Karia bölgesindeki yerleşim yerlerinin zarar görmesine sebep olmuştur (Karagöz, 2005: 22).

Rodos adasında yaşanan bu yıkıcı depremlerin kayıt altına alınmış olanlarından biri de, M.Ö. 227-222/217 tarihinde meydana gelmiş olan depremdir. Yaşanan depremin tarihi tam olarak bilinmemesine rağmen antik kaynakların verdiği bilgilere dayanılarak M.Ö. 227 ila 222/217 tarihleri arasında yaşandığı kabul edilmektedir. Antik dünyanın yazarları, eserlerinde bu deprem için farklı tarihler ve farklı bilgiler vermektedirler.

Eskiçağ'ın önemli tarihçilerinden biri olan Polybius'un *Histories* adlı eseri, Rodos depreminin kayıt altına alındığı ve önemli bilgiler içeren ilk kaynaklardandır. Polybius, diğer kaynaklardan farklı olarak depremin tarihi için (M.Ö.) 217 tarihini vermekle beraber, Rodos şehrinin kale duvarlarının ve cephaneliğin yıkıldığını ve liman girişinde bulunan Collossus'un² da bu deprem sırasında yıkıldığını kaydetmiştir (Polybius, V.88.1.3). Diğer antik kaynaklarla karşılaştırıldığında özellikle Collossus'un yıkıldığı ve bununla bağlantılı olarak depremin yaşandığı tarih hakkında çeşitli görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Pausanias (2.7.1), Rodos'da gerçekleşen depremin, Likya ve Karia'da şiddetli bir şekilde hissedildiğini kaydetmiştir. Diğer bir antik dönem yazarı olan Diodorus Siculus ise deprem için her hangi bir net tarih vermese de Rodos'un yaşadığı büyük deprem sonrasında şehrin büyük bir kısmının yıkıldığını ve Syracuse'den Hiero'nun, surların yenden inşası için 100 gümüş talent³ verip, ticaret gemilerini vergi ödemekten muaf tuttuğundan bahsetmiştir (Dio Sic, XXVI). Daha geç dönem yazarlarından olan Dio Chrysostom ise benzer bilgiler vermekle birlikte "227'de Rodos, ağır bir deprem geçirdi" ifadesini kullanırken aynı zamanda adanın yaşadığı bu büyük depremi, Rodos'un düşmanları için de bir fırsat olarak değerlendirmiştir (Dio Chry, Discourses: 31). Dio Chrysostom da tıpkı Dio Siculus gibi eserinde liman girişinde bulunan ünlü Collossos heykelinden ve bir yıkımın yaşanıp yaşanmadığından bahsetmez.

Yaşanan deprem ile ilgili ayrıntılı bir bilgi vermese de, heykelin durumu hakkında ayrıntılı bilgiler, coğrafyacı Strabon'dan (M.Ö. 63 – M.S. 23) öğrenilebilmektedir. Ünlü coğrafyacı, heykeli anlatırken " Collossos,...Lindos'lu Khares'in yapıtı, yükseklikte yedi kere on kübit demektir. Fakat o, şimdi bir depremde yıkılmış durumda yerde yatmaktadır (XIV.II.5)" diye tanımlar. Ancak Strabon, depremin ne zaman olduğuna ya da heykelin nasıl yıkıldığı hakkında bir bilgi vermemektedir.

Bizanslı tarihçi Malalas'da (M.S. VI.yy) *Kronoğinde*, Rodos'ta yaşanan felakete dair fazla bir bilgi vermemektedir. Ancak erken dönem yazarlarından farklı olarak depremin ekim ayında gerçekleştiğini ve sarsıntının gece yaşandığı bilgisini kaydetmiştir (Malalas, VII.18).

Modern tarih ve arkeoloji çalışmaları da antik kaynakların söylediklerine ek olarak depremin büyüklüğüne ve sonrasında gerçekleştiği düşünülen tsunami hakkında tahminde bulunmuştur. Ancak modern çalışmalarda da depremin gerçekleştiği tarih hakkında ortak bir görüş birliği yoktur. Magie (1950: 877), muhtemelen Polybius'un verdiği bilgiyi doğru kabul

² Antik dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilmektedir. Rodos adasının liman girişine inşa edilmiş ve güneş tanrısı Helios'a adanmıştır.

³ Mısır, Yunan ve Roma gibi antik dünyanın önemli kültürlerince kullanılmış bir çeşit ağırlık birimi.

ederek, deprem için M.Ö. 217 tarihini vermekle birlikte o da Rodos heykelinin depremi takip eden süreçte yıkılmış olabileceğini söylemektedir.

Akdeniz depremleri için önemli bir katalog çalışması yapan Guidoboni'de (1994: 140-142), Rodos depremi için M.Ö. 227 tarihini kabul eder ve ilk defa bu deprem için $M_{\text{Magnetüd}}^4 = IX - XI$ derecesinde büyüklük tahmini verir. Ambraseys (2009: 91), Rodos'un jeolojik konumunu merkeze alarak, yaşanan depremi Hellen yayında gerçekleşmiş olan kuvvetli bir deprem olarak tanımlar. Adada yaşanan ciddi hasardan ve buna bağlı olarak da önemli ölçüde can kaybının yaşandığı tahmininde bulunur.

Modern jeolojik ve sismolojik büyüklük-şiddet skalaları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde bu deprem, başta Rodos adasında büyük bir yıkıma sebep olduğu ve yakın çevresinin de bu yıkımdan önemli ölçüde etkilenmiş olabileceği tahmin edilebilir. Antik kaynaklar depremden Likya ve Karia kıyılarının da şiddetli bir şekilde etkilendiğini ve zarar gördüğü bilgisini vermişlerdir. Ancak deprem sonrasında yaşandığı tahmin edilen zararın, Likya bölgesinde ne kadar ve ne şekilde bir etkiye sahip olduğuna dair sadece tahminde bulunulabilir. Galanopoulos (1960: 375), Antonopoulos (1979: 119) ve Soloviev (2000: 24), yaptıkları çalışmalarla, Rodos depreminin aynı zamanda bir tsunami yaratmış olabileceğini düşünmüşlerdir. Soysal vd., (1981 No:36) depremin büyüklüğünü için Guidoboni'nin verdiği rakama yakın olarak $M=X$ büyüklüğünü verir. Soloviev, bu yazarlardan biraz daha iyimser bir şekilde $M=7.2$ 'lik bir büyüklük belirlerken, tsunaminin kuvvet derecesini yüksek bir değerde vermiştir. Bu bağlamda, depremin ilk anında Likya bölgesinde yaşanmış olan yıkıma dair her hangi bir bilgiye sahip olunmasa dahi depremin merkezi olan Rodos ve güney-batı Anadolu kıyılarının birbirine olan yakınlığı göz önüne bulundurularak, deprem sonrası yaşanan tsunaminin, özellikle Fethiye körfezini kuvvetli bir şekilde etkilediği kabul edilebilir. Bugün, Rodos depremi sonrası güney batı Anadolu'yu etkilediği düşünülen tsunamiye dair elde mevcut her hangi bir bilimsel ya da arkeolojik kanıt bulunmamaktadır.

⁴ Depremin ortaya çıkardığı toplam enerjiyi karakterize eden, aletsel ölçüm ve hesaplama sonucunda bulunan değer (Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğü, AFAD).

03. [M. Ö. 198 – 197] Thera(Santorini)⁵ - Rodos (?)

M. Ö. II. yüzyılın başlarında Rodos ve Küçük Asya'nın güney batı kıyılarında (Karia ve Likya) etkisi hissedilen ve hasara sebep olan, nedenin ise *Thera* yanardağının püskürmesi sonucu olduğu düşünülen bir dizi deprem meydana gelmiştir. Sarsıntıların yaşandığı döneme ait belgelerde dört gün boyunca süren gel-git akıntılarından, şiddetli sarsıntılardan bahsedilmiş olup, Rodos'ta şehrin duvarlarının yıkıldığı ve *Asia*'da (Güneybatı Anadolu kıyıları) pek çok şehrin harap olduğu bilgisi kaydedilmiştir (Mallet, 1858: 3; Guidoboni, 1994: 147-150; Ambraseys, 2009: 93-94; Soloviev, 2000: 24; Soysal vd., 1981: No:37). Likya bölgesinin, depremlerden ne derece etkilendiği belirsizdir. Ancak kaynaklarda belirtilen *Asia*'da ki şehirler ifadesi ile muhtemelen Fethiye körfezi ve çevresinde bulunan Telmessos, Kalynda, Kaunos, Pinara ve Kadyanda gibi şehirlerin depremlerden etkilenmiş olabileceği düşünülebilir.

04. # [M. Ö. 185] Rodos (?) – Kıbrıs (?) – Anadolu Kıyıları

Deprem hakkında mevcut bilgiler her hangi bir yorum yapmak için yetersizdir. Soysal vd., (1981 No:38)'in hazırlamış oldukları deprem kataloğunda M=IX büyüklüğünde olduğu tahmin edilmiş bir depremin Rodos, Kıbrıs ve bazı Anadolu şehirlerini etkilendiği kaydedilmiştir⁶. Ancak depremi belgeleyebilecek güvenilir bir kaynağa rastlanamamıştır.

05. # [M. Ö. 106] Rodos

Depremin, gerçekleşmiş olabileceği tarih dışında her hangi bir bilgi mevcut değildir (Soysal vd., 1981: No:42).

⁵ Ege Denizi'ndeki Kiklad adaları içerisinde yer alan volkanik bir ada.

⁶ Ambraseys (2009:94), M. Ö. 184 yılında Mısır'da yaşandığı kabul edilen ancak doğruluğu şüpheli olan bir depremden söz eder. Yukarıda bahsi geçen deprem ile Mısır'da meydana gelen depremin aynı olayın iki farklı yorumu olması muhtemeldir.

06. M. S. 13 - 37 Patara⁷

Likya bölgesinin en önemli liman şehirlerinden biri olmakla beraber, Bronz Çağı'ndan beri yerleşimin olduğu bilinen (Çevik, 2015: 222) ve Hitit hiyerogliflerinde adı geçen, ayrıca deniz feneri ve antik dünyanın Delphi'den sonraki en önemli kehanet merkezi olan Apollon Tapınağı ile Patara, Likya bölgesinin en ikonik şehirlerin biridir.

Bugün, Antalya'nın Kaş ilçesinde bulunan antik şehir, Eşen çayının Akdeniz ile buluştuğu taşkın ovasında kurulmuştur. Eşen çayı, bu ovayı şehrin kurulduğu ilk dönemlerde alüvyonal malzeme ile doldurarak, koy halinde bulunan ve liman olarak kullanıldığı bilinen araziye bataklıkla çevirmiştir (Öner, 1991: 22). Bölgedeki bu alüvyonal yapı ve buna bağlı olarak zemin statığının gevşek yapılı olması, şehrin tarihi boyunca yaşadığı depremler sonucu aldığı hasarı daha da arttırmış olmalıdır.

Patara'nın bu erken dönem depremi ile ilgili pek fazla kanıt bulunmamaktadır. Antik kaynaklarda bu dönemde, bahsi geçen bölge için her hangi bir yer hareketinden bahsedilmemektedir. MS 13 - 37 seneleri –ki bu dönem İmparator Tiberius'un yönetim zamanıdır- verilerek bir sismik hareketten bahsedilmesinin sebebi, kentin büyük yapılarından olan ve Kurşunlutepe yamacına kurulmuş tiyatrodan yer alan bir yazıta dayanır. Tiyatronun, İmparator Tiberius zamanında Apollon tapınağı rahibi olan Polyperkhon tarafından MS 1. yüzyılın başında inşa edildiği, bahsedilen yazıtta geçmektedir. Ancak arkeolojik çalışmalar sonucunda tiyatronun ilk yapım evresinin Hellenistik dönem olduğu anlaşılmıştır (Çevik, 2015: 227; Duggan, 2005: 128). Kazılar sonucunda ele geçen başka bir yazıtta da, tiyatronun Apollon rahibi tarafından bir onarımdan geçirildiğinden bahsedilmiştir (Bean, 2018: 105). Bölgenin depremselliği ve kaynakların bu konudaki yetersizliği göz önünde bulundurulur ise, bu depremin bölgedeki lokal bir fayda hafif şiddetle gerçekleşmiş olup, ciddi bir hasara neden olmadığı ve bu yüzden kayıt edilmeye değer görülmediği düşünülebilir.

⁷ 06.no'lu depremden itibaren, aksi belirtilmedikçe tarihler Milattan Sonra'dır.

07. 23 Kibyra

Burdur iline yaklaşık 110 km uzaklıktaki Gölhisar ilçesinin sınırları içerisinde yer alan ve Akdağlar'ın yamacına kurulmuş olan Kibyra antik şehri, Likya, Karia, Lidya ve Frigya bölgelerinin kesişim noktasında kurulmuştur. Bu sebeptendir ki şehir, tarihi boyunca zenginliğini ve statüsünü korumayı başaramamıştır (Çevik, 2015: 255). Kültürel sınırların birbirleri ile kesiştiği bir coğrafyada bulunması, Kibyra'nın tam olarak hangi bölgeye ait bir şehir olduğuna dair çeşitli tartışmalara da sebep olmuştur. Antik dünyanın ünlü coğrafyacısı Strabon, Maiandros (Menderes nehri)'un ötesini tanımlarken, Toroslara ve Likya'ya kadar uzanan büyük Kibyra şehrinden bahseder ve şehirde yaşayanların Lidyalıların soyundan geldiği bilgisini verir (Strabon, XIII.IV.15).

Bir başka büyük coğrafyacı olan Ptolemy ise Kibyra'yı, Frigya bölgesine dâhil ederek onu bu bölge şehirleri arasında saymıştır (Ptolemy, V.II). Toros dağları ve Göller bölgesinin arasında verimli vadilere komşu olarak kurulan Kibyra'nın çevresinde Balbura, Boubon ve Oenoanda gibi diğer büyük Likya şehirleri bulunmaktadır. Kabalis/Kibyrtis adı verilen mikro bir coğrafyayı oluşturan bu şehirler, Tetrapolis diye adlandırılan bir çeşit konfederasyonun parçasıdır. Strabon (XIII.IV.16), ortak bir meclisleri olan Tetrapolis'in şehirleri içerisinde, Kibyra'nın iki oy hakkının olduğunu ve diğer üç şehrin, bu konfederasyonun yönetiminde birer oy hakkına sahip olduğundan bahsetmiştir. Bean (2018: 212), Kibyra'nın hiçbir zaman Likya bölgesinin bir parçası olmadığı belirtirken, Çevik (2015: 55) ve Bayburtoğlu (2004: 188) kesin bir yargıda bulunmayarak şehrin, Likya bölgesine dâhil edilebileceğini söylemişlerdir.

Güney Anadolu'nun deprem üreten yapısı olan BFFZ üzerinde bulunan şehir, tarih boyunca sık sık yıkıcı depremlere şahit olmuştur. Antik şehrin çehresini değiştiren ve sonunda terk edilmesinin sebebi olarak görülen bu depremler hakkında –M.S. 23 ve M.S. 417 depremleri hariç- yeterli yazılı ve arkeolojik kanıt bulunmamaktadır.

Özellikle ünlü Romalı tarihçi Tacitus, şehrin M.S. 23 yılında bir deprem felaketi ile büyük zarara uğradığını ve üç yıl boyunca vergiden muaf tutularak, Roma Senatosu'nun şehre yardım edilmesine ilişkin aldığı kararlardan bahsetmektedir (Tacitus, IV.13.11). Bu süreçte Kibyra şehrinin temsilcileri, yaşadıkları durumu izah etmek için Roma'ya gitmiş ve bizzat dönemin İmparatoru olan Tiberius ile görüşerek, üç yıl için vergiden muaf tutulmak istediklerini belirtmişlerdir (Karagöz, 2005: 34). Cassius Dio, felaket sonrasında Senato'nun, depremden zarar görmüş olan Asya kentlerine atamalar yapmış olduğunu, harap olan

şehirlerin yeniden ihyası için toplanan vergilerden büyük miktarda paranın tahsil edildiğini ve bizzat İmparator Tiberius'un da büyük bir miktar bağışta bulunduğunu söylemektedir (Cas. Dio, LVII.XVII.8; Suethonius, III.LVIII; Amraseys, 2009: 108). Muhtemelen felaketin etkileri, yapılan yüklü miktarda yardımların da etkisi ile kolay atlatılmış olmalıdır ki, MS 25 yılına tarihlenen sikkelerin bulunması ile şehrin birkaç yıl sonra yeniden inşa edildiği düşünülmüştür (Guidoboni, 1994: 185). Kibyra şehri halkı, bu büyük felaketi atlattıklarında kendilerine yardımcı olan İmparator Tiberius'a bir saygı ve minnet nişanesi olarak, aldığı bir karar ile kentin ismini *Caesarea Kibyra* olarak değiştirmiştir (Bean, 2018: 214; Çevik, 2015: 255).

M.S. 23 yılında şehri vuran bu deprem, aynı zamanda şehircilik anlamında da kentte büyük değişikliklere sebep olmuştur. Arkeolojik çalışmalar göstermiştir ki deprem sonrası tekrar inşa edilen Kibyra'nın Hellenistik dönem dokusu, deprem sonrasında yeni inşa edilen Roma dönemi yapılarının altında kalarak neredeyse kaybolmuştur. Depremden önce şehirde bulunmayan *stadyum*, *odeon* ve *hamam* gibi kamu yapıları ilk kez M.S. 23 depremi sonrasında şehrin yeniden yapılanması sırasında inşa edilmişlerdir (Özüdoğru, 2016: 664). Bu anlamda deprem, şehrin kültürel mimarisinin değişmesine de sebep olmuştur. Bu tür değişiklikler sadece mimarı alanda kalmamış ayrıca, M.S. 23 yılı Kibyra için yeni bir takviminde başlangıcı olmuştur ve bu durum şehirde sosyo-kültürel anlamda da bir değişikliğin gerçekleşmiş olduğuna dair önemli bir kanıt sunmaktadır (Özüdoğru, 2014: 179).

Tarihsel ve arkeolojik verilerin incelenmesinden sonra Kibyra antik şehrinin zaman içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini daha iyi anlamak ve yaşadığı yıkıcı depremleri, şehrin kurulduğu bölgenin jeolojik yapısını göz önünde bulundurarak incelemek, elde edilecek verilerin daha sağlıklı ve güvenilir olmasını sağlayacaktır. Bu anlamda şehrin deprem geçmişine dair çeşitli arkeosismolojik çalışmalar yapılmış olup aynı zamanda deprem/depremlere neden olan fay/fayların yapılarına dair yeni bilgiler elde edilmiştir.

Jeolojik olarak Pliyosen⁸ yaşlı tortul kayaların üzerine inşa edilmiş olan Kibyra antik şehrinin yıkımına sebep olduğu düşünülen deprem/depremlerin olduğu fay/fayların varlığından ilk defa Akyüz ve Altunel (1999-2001) bahsetmişlerdir. Antik şehirde yapmış oldukları arkeosismolojik çalışmalar sonucunda, sol-yönlü ve doğrultu atılımlı⁹ olarak tarif ettikleri, kuzey-kuzeydoğu ve güney-güneybatı uzanımlı bir keşifte bulunmuşlar ve bu faya Kibyra Fayı ismini vermişlerdir. Ancak ileride de bahsedileceği üzere, daha sonraki yıllarda

⁸ Jeolojik zamanda, günümüzden 5.3 ile 2.5 milyon yıl önceki döneme karşılık gelen zaman aralığı (<https://stratigraphy.org/icschart/ChronostratChart2018-08Turkish.pdf>).

⁹ Fay düzlemi düşey olan ve bu düzlemin iki tarafındaki blokları, yatay olacak şekilde birbirinden ters yönde hareket ettirmiş olan faylara denir. Sağ ve Sol yönlü olarak iki çeşidi bulunmaktadır.

Kibyra fayı olarak adlandırılan ve stadyumu yıktığı iddia edilen bu yapının varlığı, Elitez vd., (2013,2014,2017) tarafında kabul edilmemiştir.

Kibyra stadyumunda yapılan yüzey gözlemleri ve yer altı araştırmalarında, yapıda meydana gelen hasarın tektonik kökenli bir kopma olabileceği sonucuna varılmıştır (Karabacak vd., 2013: 540). Ancak elde edilen bu jeolojik ve arkeolojik veriler, yaşanan depremin yarattığı yıkım hakkında bir tahmin ortaya koyarken hangi tarihte gerçekleştiğine dair tam olarak net bir bilgi vermemektedir. Yukarıda da değinilen arkeolojik verilerin gösterdiği gibi *stadyum*, M.S. 23 depreminden sonra şehirde ilk defa olarak inşa edilmiştir (Özüdoğru, 2014: 179). Bu da doğal olarak yapının, M.S. 23 depremi ile bir ilgisinin olmadığını ve daha sonraki yıllarda gerçekleşmiş olan bir depremin etkisi sonucunda yıkılmış olduğunu göstermektedir. Antik Kibyra şehrinin yaşadığı bu felaket Likya bölgesinin tektonik tarihi açısından ilk kayıt altına alınan depremlerden biri olması bakımından da son derece önemlidir.

08. [27] Antiphellos

Şehirde M.S. 27 tarihinde bir depremin gerçekleştiğine dair çeşitli görüşler bulunsa da (Bayburtoğlu, 2004: 243), depreme dair tarihsel deprem kataloglarında bilgi bulunamamış ve somut kanıtlar elde edilememiştir. Şehrin M.S. 141 büyük Likya depremi ve M.S. 240 depremi sonrası durumu ile ilgili elimizde daha fazla bilgi bulunmaktadır.

09. 53 – 60 Dinar (Sagalassos)

Likya bölgesinin tektonik tarihini daha iyi anlamak ve karşılaştırmalı çalışmalar ile güvenilir veriler elde etmek için çevre bölgelerin depremselliğinin de incelenmesi bölgenin tektonik geçmişini anlayabilmek açısından önemlidir. Özellikle bölgenin kuzeyinde yer alan antik yerleşim yerleri, önemli fay yapıları üzerinde kurulmuşlardır. Sagalassos antik kenti de bu şehirlerin en büyüklerinden biridir ve yerleşim tarihini güçlü bir şekilde etkilediğine inanılan önemli depremlerin meydana geldiği bilinmektedir. Sagalassos'un etrafındaki bölge, tektonik olarak aktif bir bölge olan Isparta Açısı'nın bir parçasını oluşturmaktadır. Şehrin

hemen kuzeyinde, Ağlasun Dağları'nın bazal itme fayı, yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan ikinci bir fay ile yer değiştirir. Bu iki fayın varlığı bölgedeki yüksek tektonik stresi temsil etmektedir. Sagalassos'taki birçok binanın yıkılması ve daha sonra yeniden inşası, kentin birkaç büyük deprem geçirdiğini açıkça göstermektedir.

Tarihi tam kesin olmamakla beraber M.S. 53 – 60 tarihleri arasında, merkezinin Dinar bölgesi olduğu tahmin edilen bir dizi sismik olayın gerçekleştiği kayıtlara geçmiştir. Deprem, M.S. 53 yılında Apameia(Dinar) şehrinde çok şiddetli bir sarsıntıya ve yıkıma neden olmuş ve dönemin yönetimi tarafından şehir halkına beş yıllık bir vergi muafiyeti tanınmıştır (Tacitus, XII.58.2; Guidoboni, 1994: 192; Karagöz, 2005: 76; Ambyraseys, 2009: 116). Guidoboni (1994: 194) ise bu depremin, Frigya bölgesinde etkili olduğunu ve çevre şehirlere de zarar vermiş olabileceğini belirtir. İsmi geçen şehirlerin aynı fay zone (BFFZ) içerisinde ve yakınında olduğu göz önünde bulundurulursa, bu tarihler arasında bir birini takip eden bir dizi depremin meydana geldiği sonucuna ulaşılabilir. Bu sarsıntılardan Sagalassos şehrinin de etkilenmiş olması ve bazı yapılarında hasar meydana gelmesi, depremin etki alanına bakılırsa gayet doğal bir durumdur (Duggan, 2004: 128).

10. 68 Patara - Myra

Likya bölgesinde M.S. I. yüzyılda gerçekleşmiş son büyük yer hareketi MS 68 Patara (Myra) depremidir. Daha önce incelenen M.S. 13 - 37 depreminin sadece Tiyatroya zarar vermiş olduğu bilmektedir. Ancak M.S. 68 depreminin şiddeti, verdiği hasar göz önünde bulundurulursa, otuz yıl öncekine nazaran daha yıkıcı boyutta olduğu görülebilir.

Antik kaynaklarda bu dönem için deprem bilgisinden ziyade Akdeniz'de bir tsunami felaketinin yaşadığına dair kayıtlar bulunmaktadır (Guidoboni, 1994: 221; Ambraseys, 2009: 118; Altınok vd., 2000: 197). M.S. III. yüzyılda yazan Dio Cassius da bahsi geçen yılda Akdeniz'de bir depremden değil bir tsunamiden bahsetmiştir. Antik yazar, ‘denizin Mısır’dan yükselerek uzun bir yol kat ettiğini ve sonra Myra ve Likya kıyılarını vurduğunu’ söyler (LXIII.XXVI). Ancak Myra’nın bu tsunamiden ya da depremden ne kadar etkilendiğine dair bilinen bir epigrafik bilgi mevcut olmamakla beraber (Alkan, 2013: 55), Myra ismi *Sibyllina Oracle*’nda da geçmektedir. Geç dönem (VI. ve VII. yüzyıllar) metinleri olan bu kehanet sözlerinin güvenilirliği ise tartışmalıdır. Hristiyanlığın artık Doğu Roma imparatorluğu genelinde kendini kabul ettirdiği yıllarda, bu metinler, olmuş olan olayları

önceden haber veriyormuşçasına ifade etmişlerdir. Öyle ki bu kehanetlerden birinde geçen “*myra’nın toprağının dehşet ile sarsılacağı (Oracula Sibyllina 4, 109-113) (Şahin, 2012: 10)*” ifadesi muhtemelen M.S. 141 depremi için de kullanılmış olabilir.

Roma’nın bölgeyi ilhakından sonra Patara, Akdeniz ticareti için önemli bir liman durumuna gelmiştir. Dio Cassius, belki de o dönemde Akdeniz’de yaşanmış bir dizi küçük/lokal felaketi, Mısır ve Likya özelinde yorumlayıp, iki olay arasında bir bağlantı kurmaya çalışmış olabilir. Ama M.S. 68 yılında Patara’da bir depremin yaşandığına dair güçlü arkeolojik bilgiler de bulunmaktadır.

Yazıtlardan elde edilen bilgilere göre, İmparator Claudius (M.S. 41 -54) döneminde inşa edilen su sisteminin (Deliklikemer), M.S. 68 yılında olan depremden –İmparator Nero dönemi- zarar gördüğü ve şehrin uzunca bir süre boyunca susuz kaldığını, İmparator Vespasian’ın (M. S. 69 -79) döneminde ise bölge valisi olan Sextus Marcius Priscus tarafından onarımdan geçmiş olduğu ve yeni yapılarla takviye edildiği öğrenilmektedir (Baykan ve İşkan, 2011: 70; Şahin, 2009: 336; Çevik, 2015: 226). Depremin tam olarak ne zaman meydana geldiği hakkında tam bir görüş birliği olmasa da, genellikle M.S. 68 Haziranı, sarsıntı günü olarak kabul edilmektedir. Antik kaynaklar, M.S. 69 ve M.S. 70 tarihleri arasında bölgede her hangi bir depremden bahsetmezler. Likya’da, M.S. 60’lı yıllarda büyük felakete yol açan tek yer hareketi, İmparator Nero’nun (M.S. 54 -68) henüz iktidarda olduğu yılları işaret etmektedir. Deprem muhtemelen Nero’nun iktidar yıllarının son günleri olan M.S. 67 ile M.S. 68 haziranı arasında bir tarihte meydana gelmiş olabilir (Şahin, 2009: 338). Şehrin önemli yapılarından biri olan *aquadukt* su sisteminde kullanılan sifonlardan alınan örneklerde, boruların kalınlığı ve karbonat yataklarının varlığı incelenmiş, orijinal yapı olan ve Claudius döneminde inşa edilip, M.S. 68 yılında yıkılan sistemde kullanılan sifonların seramikten yapıldığı, ancak İmparator Vespasian’ın döneminde yeniden inşa edilen kısmın ise kireç taşı bloklarından oluştuğu ve sonbahar - kış aylarında artan su miktarının yarattığı genç karbon yataklarının, ilkbahar ve yaz aylarında görülmemesi, aquadukt’ün Nero’nun iktidarının son yılları ve Vespasianus’un iktidarının başlarında inşa edilmiş olabileceğini ve depremin de bu dönemde gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmüştür (Passchier, 2016: 3). Bu da Şahin (2009: 338)’in depremin 67’nin sonu ile 68 Haziranı arasında bir tarihte gerçekleştiği savını doğrular görünmektedir.

Depremde su sistemi dışında Hamam’ın da hasar gördüğü bilinmektedir. Vespasianus, M.S. 69 haziranında imparator ilan edildikten sonra, İskenderiye’den Roma’ya doğru yola çıktığında, gemi ile Likya’ya da uğramış ve halk, İmparatoru büyük gösteriler ile karşılayarak onun adına şehrin parasından çeşitli yapılar inşa etmişlerdir. Patara’da da masrafı şehir

meclisi –ki Şahin (2009: 340) çalışmasında, şehrin böyle bir yapıyı karşılayacak ekonomik bir güçte olmadığını söylemektedir- ya da birlik tarafından karşılan bir hamam inşa edilmiştir (Akşit, 1971: 123).

Patara'nın bu büyük felaketi nasıl karşıladığını ya da felaket sonrası şehrin yeniden inşası hakkında neler yapıldığına dair eldeki bilgiler son derece sınırlıdır. Bu tür felaketlerden sonra şehir halkına yardımı, ya merkezi yönetim ya da eğer mevcut ise şehrin varlıklı kişilerinin yaptıkları yardım ile felaketin sebep olduğu zararlar karşılanmaya çalışılır. Bunun örnekleri, M.S. 23 Kibyra depreminde İmparator Tiberius'un vergi affında ve M.S. 141 büyük Likya depreminden sonra Rhodiapolis'li Opramoas ve diğer zenginlerin büyük bağışları ile depremde zarar görmüş kentlerin tekrardan inşası ile görülmektedir.

Ancak Patara şehri, M.S. 68 depreminden sonra hasar gören ve ya tamamen yıkılan yapılarını tekrardan onaracak gücü elde edememiştir. Öyle ki, M.S. 68 depremi ile yıkılan ve sular altında kalan (Şahin, 2012: 12), kentin en meşhur yapılarından biri olan Apollon tapınağı dahi ancak M.S.141 depremi sonrası, Likya'lı hayırsever Opramoas'ın kente yaptığı bağış ile tekrardan ayağa kaldırılmıştır (Şahin, 2009: 340).

11. [(13 Aralık) 115] Rodos

Rodos'ta yaşanan bu deprem hakkında sadece geç dönem Bizans tarihçilerinden olan Malalas'ın kaydettikleri bulunmaktadır. Bizanslı tarihçi, 13 Aralık 115'te Antiokia'da(Antakya) meydana gelen büyük depremi anlattığı satırların devamında aynı gece, *Hexapolis*¹⁰'in bir üyesi olan Rodos'un da *tanrının gazabına* uğradığını kaydetmiştir (Malalas, XI. VIII.275). Ancak Rodos'un ve diğer şehirlerin depremde ne derece etkilenmiş olduğu ve uğradıkları hasar hakkında bilgi verilmemiştir.

¹⁰ Dor Hexapolis'i, altı Dor şehrinin bir araya gelip oluşturdukları konfederasyon. Bu konfederasyon içerisinde Halikarnassos (Bodrum), Knidos (Muğla-Datça), Kos (İstanköy), Kameiros (Rodos), İalysos (Rodos) ve Lindos (Rodos) şehirlerinden oluşmaktadır (Herodotos. I.144).

12. 136 – 137 Sagalassos

İmparator Hadrianus'un iktidar devrinin son dönemlerinde, Likya bölgesinin kuzeydoğu ve güneybatı sınırlarında M.S. 136-140 tarihleri arasında bir takım sismik hareketlenmeler yaşandığına dair raporlar mevcuttur. Sagalassos'ta ele geçen bir yazıtta, Klarios tapınağının M.S. 138 ya da M.S. 140 tarihinde onarım gördüğü kaydedilmiştir (Duggan, 2004: 129). Batı Anadolu'da da M.S. 138 - 161 (Antoninus Pius'un iktidar dönemi) tarihleri arasında, odak merkezi Menderes fayı olarak tahmin edilen ve Laodicea ve Hierapolis gibi kentleri etkilediği düşünülen bir dizi deprem gerçekleşmiştir (Ambraseys, 2009: 127). Bahsedilen bölgelerin birbirlerine olan yakınlıkları ve Hadrianus (M.S. 117 -138) iktidar döneminde, Sagalassos şehrine oldukça yakın olan Kibyra'da da 'yoğun' imar faaliyetlerinde bulunulmuştur (Bayburtoğlu, 2004: 188). Aynı dönem içerisinde M.S. 138'de Rodos'ta (Soysal vd., 1981: No:92) ve M.S. 139'da Kibyra şehrinde hasara neden olan bir depremin (Japp, 2009: 96) gerçekleşmiş olması, güneybatı Anadolu'nun bahsedilen tarihlerde sismik olarak aktif bir dönem geçirdiği anlaşılmaktadır.

13. #[138] Rodos

Rodos'ta şiddetli bir depremin yaşandığı kaydedilmiştir. Depremin, M=VIII büyüklüğünde olduğu tahmin edilmiştir (Soysal vd., 1981: No:92). Aynı tarihte Laodekia ve Hierapolis'de (Denizli) sarsıntılar¹¹ meydana gelmiştir.

14. 141/142 – 144 Likya

M.S. II. yüzyılın ilk yarısında, doğu Akdeniz'in en aktif tektonik bölgelerinden olan Hellen yayının Rodos ile Fethiye körfezi arasında kalan bölgesinde –tam yeri bilinmemekle beraber depremin deniz içinde gerçekleştiğine dair güçlü iddialar bulunmaktadır- Likya bölgesini etkileyen en büyük depremler biri gerçekleşmiştir.

¹¹ Laodekia depremi için bkz. Ambraseys (2009;127-128)

Likya bölgesinin yıkımına neden olan bu depremin tam olarak ne zaman gerçekleştiğine dair farklı görüşler bulunmakla beraber, M.S. 140 ile M.S. 150 arasında bir tarih olduğu kesindir. XIX. yüzyılda hazırlanan erken dönem deprem katalogları genellikle M.S. 150 ve *öncesi* ifadesini kullanılırken (Mallet, 1885: 5) modern dönemde yapılan çalışmaların çoğunda M.S. 141/142 ile MS 144 tarihileri kabul edilmiştir.

Likya'nın ve çevresinin büyük yıkıma uğradığı bu felaket hakkında ilk elden bilgileri Pausanias'tan öğrenmek mümkündür. Antik yazar, dönemin İmparatoru Antaninus Pius'un (M.S. 138 – 161) iktidar dönemini anlatırken, "Likya ve Karia şehirleri, Kos ve Rodos ile birlikte, onları vuran şiddetli bir deprem ile yıkıldı. Bu şehirler, İmparator Antoninus tarafından yeniden inşa edildi ve bunun için büyük miktarlar bağışladı." bilgilerini kaydetmiştir (Pausanias, 8.43.4). Bu bilgiler haricinde, yaşanan büyük felaketin etkileri hakkında bu dönemde kaydedilmiş daha fazla yazılı bir bilgi bulunmamakla birlikte bu durum genel olarak Antoninus Pius döneminin, Küçük Asya'daki olayları hakkında geniş ölçekli bilgi sahibi olunmamasıyla birlikte değerlendirilmiştir (Özsait, 1982: 385).

Ambraseys (2009: 129)'e göre, bölgede kısa zaman aralıklarında iki farklı deprem gerçekleşmiştir. İlk deprem, Gökova körfezi açıklarında meydana gelen depremdir. Karia ve çevresini etkileyen bu deprem ikincisine göre daha az şiddetli olup, öncü bir deprem niteliği görünümündedir. Bu ilk hareket, Anadolu'nun güney batısında yer kabuğunun harekete geçtiğini göstermiştir. İkinci deprem ise fayların, üzerlerindeki gerilimlerini boşalttığı yıkıcı olanıdır. Asıl yıkım ve tahribat bu deprem sırasında gerçekleşmiş olmalıdır. Antonopoulos (1980: 150), Rodos'ta M.S. Kasım 142 tarihli bir şehir konseyi kararına dayanarak, yıkıcı depremin M.S. 142 baharından sonra gerçekleşmiş olabileceğini dile getirmiştir.

Bölgenin geçmiş dönem depremlerine bakıldığında, M.S. 141 depremi, yaşanan tektonik felaketler arasında en fazla yıkıma ve tahribata neden olan ve Likya'nın çehresini değiştiren afetlerden biri olmuştur. Depremin büyüklüğü ve yıkıcılığı, Batı Toroslar üzerinde hemen hemen bütün Likya şehirlerine zarar vermiş olmasından anlaşılabılır. Depremden etkilenmiş olan şehirlerin dağılımına bakıldığında, Batı Toroslar üzerinden Akdeniz'e paralel bir alanda yoğunlaşması, depremin deniz tabanında, Rodos adası ile Anadolu plakası arasında olan bir fay üzerinde gerçekleşmiş olduğuna dair iddialara neden olmuştur. Bölgesel hasara ve fayın karakterine bakıldığında ise, periyodu 500-2500 yıl arası değişen büyük bindirme faylarda oluşan depremlerle bu anlamda benzerlik göstermektedir (Yaltırak, 2013: 561). Likya'yı yıkan bu depremin şiddetini ya da büyüklüğünü tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak sebep olduğu hasara ve sarsıntının etki alanına bakarak tahminlerde bulunulabilir. Bu anlamda yapılan modern çalışmalarda, yaşanan felaketin sismik olarak şiddetinin $M=VIII$

(Soysal vd., 1981), M=VII (Soloviev, 2000: 27) ve M=X ve üzeri (Yaltırak, 2013: 567) olmak üzere çeşitli yorumlar yapılmıştır. Felaketin bu büyüklükte olması ve merkezinin deniz tabanı olarak tahmin edilmesi, deprem sonrası bir tsunaminin de oluşmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmiştir. Zira Akdeniz için hazırlan tsunami kayıtlarında da bu tarihlerde bir tsunami felaketinden bahsedilmektedir. Ancak yaşanan depremin varlığına dair kanıtların sayısı fazla olmasına rağmen bir deniz kabarması ya da tsunamiye dair bilgilerin oldukça tahmine dayalı ve az olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Soloviev (2000: 27) ve Antonopoulos (1980: 150)'a göre tsunami, M.S. 142 depreminden hemen sonra gerçekleşmiştir. Deprem ve tsunami, Rodos şehrini yerle bir etmiş ve oluşan tsunami dalgaları adanın içerilerine kadar birkaç km boyunca ilerlemiştir. Muhtemelen, başta Likya bölgesi olmak üzere çevre bölgeler de bu felaketten etkilenmiş olmalıdır. Ancak bu dönemde Likya için bilinen bir tsunami verisi kayıtlı değildir.

Likya bölgesinin depremden ne derece etkilendiği ve sonrasında yaşananlar hakkındaki bilgi daha çok epigrafik ve arkeolojik kanıtlardan öğrenilmektedir. Özellikle yıllar içerisinde antik yerleşim yerlerinde keşfedilen yazıtlarda, bölgenin zengin kişilerinin (Opramoas, Iason, Licinius Longus) depremden hasar görmüş olan şehirlere yaptıkları bağışlar ve bu bağışların miktarları, depremin bölgeye verdiği zarar konusunda önemli veriler içermektedir.

M.S. 141/142 – 144 depreminin yarattığı yıkımın bölge halkı üzerindeki etkisinin iyileştirilmesinde en büyük destek, Likya'nın yerlisi olan Rhodiapolis'li Opramoas'tan gelmiştir. Likçe bir isme sahip olan ve İmparator Antoninus Pius zamanında Likya birliği başkanlığı da yapan Opramoas, depremden zarar gören şehirlerin yeniden imarı ve geride sağ kalanların hayatlarının devamı için servetinden büyük miktarlarda bağışta bulunmuştur (Kokkinia, 2013: 4907; Karagöz, 2002: 4; 2005: 39). Deprem sonrasında, merkezi yönetimin de yıkılan bölgelere yardımda bulunduğu bilinilmektedir. Karia şehirlerinden olan Stratonicea şehrinde bulunan bir yazıtta, şehrin ileri gelenlerinden bir kişinin, Roma'ya gidip bizzat imparatorun yardım istediği ve bunun karşılığında imparatorun 250.000 dinar yardımda bulunduğu kaydedilmiştir (Guidoboni, 1994: 235) ve bunun üzerine dönemin imparatoru Antoninus Pius'a *dünyanın kurtarıcısı* ünvanı verilmiştir (Mitchell, 1987:351-352; 1994:146).

Antik dünyada bu tür doğal afet ya da başka durumlarda gönüllü olarak halka hizmet eden kişilere *Euergetes* (hayırhah, hayırsever), yaptıkları yardımlara da *Euergesia* (hayır işi) denmiştir. Halk, bu kişileri zor günlerin atlatılmasında yaptıkları yardım ve bağışlarla kurtarıcı gibi görmüştür (Arca, 2002: 79). Rhodiapolis'li Opramoas ve diğer *euergetes*'ler de Likya için aynı öneme sahiptiler. Bunlar içerisinde yapmış olduğu yardımlar ile öne çıkan

Opramoas'ın, hangi şehre ne kadar bağışta bulunduğu, Rhodiapolis'te bulunan bir yazıttan öğrenilebilmektedir (Tablo 1.).

Tablo 1. M.S 141/142 – 144 büyük Likya depreminden sonra şehirlere yapılan yardımlar (Arca.2002.,Kokkino.2000.,Coulton.1987).

Bağış Yapılan Şehirler	Bağış Miktarı	Bağış Yapan Kişi	Bağışların Kullanıldığı Yapılar
Likya'lılara	55.000 dinar	Opramoas (<i>Lykiarkhos</i> 'luğu sırasında)	-
Patara	20.000 d. 18.000 d. 72.000 d.	Opramoas Opramoas Anonim bağışçı	- 2 katlı <i>portico</i> için -
Tlos'lulara	60.000 d. 80.000 d.	Opramoas Anonim bağışçı	- -
Olympos'lulara	12.000 d.	Opramoas	<i>Hephaistos</i> ve İmparator onuruna düzenlenecek törenler için
Rhodiapolis'lilere	?	Opramoas	<i>Fortuna</i> ve <i>Nemesis</i> tapınakları için
Korydalla'lılara	60.000 d.	Opramoas	Yiyecek tedariki için
Myra'lılara	? ? 12.000 d. 100.000 50.000 d. 10.000 d.	Opramoas Opramoas Opramoas Opramoas Anonim bağışçı Opramoas	Eleuthera tapınağı için Tiyatro için Yağ satın almak için Deprem sonrası onarımlar için - Tykhopolis'in altın kaplı heykelini restore etmek için
Telmessos'lulara	35.000 d.	Opramoas	Hamam ve <i>eksedra</i> inşası için
Kadyanda'lılara	15.000 d.	Opramoas	-
Pinara'lılara	5.000 d.	Opramoas	-
Ksanthos'lulara	30.000 d.	Opramoas	Tiyatro yapımı için
	650.000 d.	Anonim bağışçı	-

Oinoanda'lılara	10.000 d.	Opramoas	Hamam yapımı için
Kalynda'lılara	9.000 d.	Opramoas	-
Bubon'lılara	2.000 d.	Opramoas	-
Balbura'lılara	7.000 d.	Opramoas	-
Krya'lılara	?	Opramoas	-
Symbra'lılara	?	Opramoas	-
Arneai'lılara	6.000 d.	Opramoas	-
Khoma'lılara	7.000 d.	Opramoas	Portico ve <i>Augusteum</i> için
	100.000 d.	Opramoas	<i>Stoa</i> ve başka ihtiyaçlar için
Podalia'lılara	?	Opramoas	-
Arykanda'lılara	10.000 d.	Opramoas	-
Limyra'lılara	20.000 d.	Opramoas	Tiyatro yapımı için
Phellos'lılara	5.000 d.	Opramoas	-
Antiphellos'lılara	5.000 d./?	Opramoas	-
Phaselis'lilere	10.000 d.	Opramoas	-
Kyaneai'lılara	15.000 d.	Opramoas	-
Aperlai'lılara	30.000 d.	Opramoas	-
Nysa'lılara	?	Opramoas	-
Sidyma'lılara	?	Opramoas	-
Gagai'lılara	8.000 d.	Opramoas	Hamam yapımı için
Akalissos'lılara	?	Opramoas	-

Likya'yı yıkıma uğratan deprem felaketinden sonra, Opramoas'ın yaptığı bağışlar dışında başka Likya'lı zengin hayırseverler de yıkıma uğramış olan şehirlerin yeniden ihyası için bağışlarda bulunmuşlardır. Bu *euergetes*'ler arasında, Oinoanda şehri vatandaşı Licinius Longus ve Kyaneai'li Iason isimlerini saymak mümkündür. Oinoanda şehrinde ele geçen

yazıtlardan öğrenildiği kadarı ile hayırsever Licinius Longus, Myra'ya büyük yardımlarda bulunmuştur. Yazıtlardan elde edilen bilgiye göre L. Longus'un, büyük depremten on yıl önceye tarihlenen ve Myra şehrine yaptığı bir bağıştan da söz edilmektedir (Alkan, 2013: 58).

Likya'lı zenginlerin bağış konusunda Myra şehrine eli açık davranmalarına bir örnekte, diğer bir Likya'lı *euergetes* olan Kyaneai'li Iason ve ailesidir. Iason, 'likya' ismini taşıyan kızı ile birlikte, şehrin *stoa*'sı için bağışta bulunmuş, ayrıca kayınpederi Polykharmos ile birlikte tiyatro de için çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır (Çevik, 2010:59; 2015: 361). Deprem sonrasında Kyaneai şehrine yeni bir kütüphane yapılması için de bir yardımda bulunulmuştur. Ancak bu yardımı Iason ailesi değil M.S. 138 – 141 tarihleri arasında Likya valiliği yapmış olan Arrius Cornelius Proculus yapmıştır (Kupke, 1995: 21).

Likya'nın önemli şehirlerinden biri olan Myra, yapılan yardımlar sonucu felaketi daha kolay atlattmış olmalıdır. Ancak bilinen herhangi bir yazıtta Myra'lı bir zenginin kente yaptığı bir bağıştan söz edilmemesi ilginçtir. Ancak kimin tarafından yapıldığı çözilemeyen ve büyük depremten sonra yapıldığı muhtemel olan *anonim* bağışlarda bulunmaktadır. Tespit edilen bu anonim bağış, Myra'ya 50.000, Patara'ya 72.000, Tlos'a 80.000 ve Xsanthos'a 650.000 dinar şeklinde dağıtılmıştır (Coulton, 1987: 172). Özellikle Xsanthos şehrine yapılan yüklü miktarda bağış bu anlamda dikkat çekicidir. Kimin tarafından yapıldığı tam olarak keşfedilememiş bu bağışların, Likya'nın zengin bir vatandaşı tarafından yapıldığı şüphesizdir. Bağışların miktarlarından yola çıkarak bu hayırseverin, Xsanthos vatandaşı dahi olabileceği düşünülebilir.

Büyük depremde ağır hasara uğrayan şehirlerden bir tanesi de Patara'dır. Şehirde uzun yıllardır devam eden arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilen bir yazıtta, Patara vatandaşı olan Quintus Vilius Trianus'un kızı Villa Procula, depremde yıkılan Patara tiyatrosunu M.S. 147'de yeniden inşa ettirmiş ve başta dönemin imparatoru Antoninus Pius'a, Patara kentine ve atalarının anısına adamıştır (Işık, 2000: 133; 2011: 61). Büyük depremten sonra Patara'nın ünlü meclis binası da yapılan yardımlar sonucu yeniden inşa edilmiştir (Çevik, 2015: 228). Ayrıca deprem, Patara'nın özgün yapılarından olan ve MS 68 depremi ile yıkıldığı kabul edilen Apollon Tapınağı da 'uzun süren bir suskunluğun ardından yeniden kehanetlerine'' başlayarak tekrardan inşa edilmiştir (Bean, 2018: 100; Şahin, 2012: 11).

Depremden sonra hasar gören şehirlere yapılan bağışlar incelendiğinde, kimi Likya şehirlerinin aldığı yardımın çok fazla olduğu kimi şehirlerin ise daha mütevazı yardımlar aldığı görülmektedir. Bağış miktarının neden bu kadar farklılık gösterdiği tam olarak bilinmemekle beraber bu konu hakkında çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Bayburtoğlu (2004: 277) ve Bean (2018: 90), Pınara'yı örnek göstererek, şehrin kayalık bir zemin üzerine

inşa edildiği için depremde fazla zarar görmediğini ve bu yüzden aldığı bağışın az olduğunu söylemişlerdir. Ancak depremin verdiği hasar, yapılan yardımlar referans alınarak yorumlanır ise, en fazla yardımı alan Myra ve Tlos şehirlerinin tamamen yıkılmış olması ve bu durumda şehirlerin sıfırdan inşa edilmesi gerekirdi. Yazılı ve arkeolojik kaynaklar incelendiğinde ise bahsi geçen şehirler ile ilgili bu büyüklükte bir yıkım ile karşılaşılmamaktadır. Bu sebeple yapılan yardımların, şehirlerin aldığı hasar ile doğrudan bir bağlantısının olması pek olası değildir. Yaşanan deprem, tüm Likya bölgesini etkilemiş olsa da, Likya'lı hayırsever zenginler, *Birliğe* dâhil olmayan şehirlere yardım yapmamayı da seçmiş olabilirler. Keza bölgenin kuzey sınırında bulunan Kibyra'ya bir bağışta bulunulup bulunulmadığı bilinmemektedir. Şüphesiz ki bu depremde Kibyra şehri de etkilenmiş olmalıdır. Bir başka örnek ise Olympos'tur. Kent'te yapılması planlanan törenler içi belli bir miktar bağış dışında, Olympos'un depremde nasıl ve ne derecede etkilendiği bilinmemekle beraber, isminin bağış tablolarında geçmemesinin nedenini, şehrin aldığı hasarı kendi yerli zenginlerinin karşıladığına yönelik yorumlarda bulunulmasına neden olmuştur (Mergen, 2011: 121).

Depremde hasar görmüş şehirlere yapılan bağışların farklı miktarlarda olmasının bir diğer sebebi de o dönem sahip oldukları nüfus yoğunluğuna bağlı harcamalar olabilir. Ancak, antik dönemde şehirlerin tam olarak ne kadar bir nüfusa sahip oldukları ancak tahmin düzeyinde kalmaktadır. Bu tahminler ise modern ve disiplinlerarası çalışmalar sonucu elde edilebilmektedir. Bu modern yöntemlerden biri de, şehrin su iletim ve su depolama sistemleri ele alınarak yapılan ve su kullanımının kişi başına düşen su tüketim miktarına bağlı olarak hesaplanan nüfus tahminidir.

Bir örnek olarak göstermek gerekirse, Myra şehrinin depremde zarar gören diğer şehirlerden daha fazla bağış alması, şehrin nüfus fazlalığı ile bağdaştırılabilir. Myra'nın, hem Likya'nın yönetim merkezlerinden biri olmasını hem de ticaret bakımından limanlarının ve hinterlandının geniş olması göz önünde tutulursa ve şehrin su sistemi baz alınarak kişi başına düşen su miktarı hesaplanır ise Myra'nın sahip olabileceği ortalama en yüksek nüfus 311.000 kişi iken en düşük yoğunluk ise 47.000 kişi olarak hesaplanmıştır (Türk vd., 2008: 53). M.S II. yüzyılın ortası gibi erken bir tarihte bu büyüklükte bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilen Myra'nın, neden Opramoas'ın bağış listesinde en fazla yardımı alan şehirlerden biri olduğuna dair bir açıklama getirebilir. Şehrin kalabalık olan nüfusu düşünüldüğünde, Opramoas'ın yardımı, modern anlamda kendisinin bir 'reklamı' da olmuş ve hem şehirdeki hem de bölgedeki nüfusunu arttırmış olabilir.

Tektonik olarak bu büyüklükteki depremler sadece belli bir hasar vermekle kalmaz aynı zamanda coğrafyanın yapısını da değiştirir. Buna en güzel örnek ise, büyük Likya

depremi sonrasında sular altında kalmış olan liman şehirleridir. Deprem sonrasında Aperlai ve Thelmyssa gibi şehirlerin bir kısmı denizin içerisine doğru kayarken, Simena limanı yaklaşık iki metreye yakın su altına gömülmüş olup devre dışı kalmıştır (Karagöz, 2005:38; Aslan, 2012: 30; Duggan, 2004: 129). Deprem sonrasında kamu ve idari binalar da büyük zararlar almışlardır. Bunlar içerisinde yapı olarak görece en büyük yapılar olan tiyatro ve stadyumlar daha fazla zarar görmüş, kimisi onarımdan geçmiş kimisi de tamamen yıkılıp yeniden inşa edilmişlerdir (Özdilek, 2011: 24; 2016: 155).

Likya'nın yaşadığı bu yıkım aynı zamanda bölgenin kültürel ve mimari yapısında da değişime neden olmuştur. M.S. 23 Kibyra depreminde lokal olarak görülen Hellen kültüründen Roma'ya geçiş süreci, büyük Likya depreminden sonra bölgesel olarak bir kültürel geçiş yaşanmış olabilir. Bu durum, bölgedeki Roma hâkimiyeti ve İmparatorluğun Anadolu'ya uyguladığı romanizasyon süreci ile birlikte değerlendirilip, depremde yıkılan ve yeniden inşa edilen binaların yeni Roma üslubu ile inşa edilmesi durumu göz önüne tutulur ise, tüm bu değişikliklerle, bölgede bir Roma'lılığın başladığına dair bir değişime kanıt olarak gösterebilir.

15. #[155] Rodos

Rodos'ta tahmini M=X şiddetinde bir depremin meydana geldiği kaydedilmiştir. Ancak deprem ile ilgili başka her hangi bir ayrıntı verilmemiştir (Soysal vd., 1981: No: 96). Aynı tarihlerde Lesvos (Midilli) adasında da bir deprem meydana gelmiştir (Ambraseys, 2009: 131-132).

16. 5 Ağustos 240 Likya (Arykanda)

Likya'nın yaşadığı büyük depremin üzerinden henüz daha bir yüzyıl geçmişken, bölge bir defa daha ağır bir depreme maruz kalmıştır. Likya depremleri arasında tarihini tam olarak bildiğimiz ilk deprem olan 5 ağustos 240 depremi, bölgenin de bu yüzyılda meydana gelen son büyük depremidir.

İmparator III. Gordianus'un (M.S. 238 – 244) iktidar döneminde meydana gelen depremden pek çok Likya kentinin ciddi şekilde etkilendiği ve zarar gördüğü tahmin edilmiştir. Özellikle de Arykanda şehrinden elde edilen arkeolojik kalıntılar, şehrin bu depremden en fazla zarar gören kentlerden biri olduğunu göstermiştir. Dönemin İmparatoru III. Gordianus, deprem felaketinden sonra yıkılan şehirlerin toparlanması ve bozulan ekonomilerini düzeltmeleri için bazı şehirlere kısa bir süreliğine sikke basma hakkı tanımıştır (Karagöz, 2005: 40). Depremden zarar gören bu şehirlere sikke basma hakkı tanınması, çeşitli yorumlara sebep olmuşsa da genel olarak bu durumun, şehirlerin deprem yüzünden aldıkları hasarı daha kolay atlatmaları için tanınmış bir hak olduğu kabul edilmiş (Tek, 2005: 951-952; Calomino, 2013: 110) ve İmparatorluğun bu şekilde bir önlem almaya çalışması, kriz yönetiminin bir örneği olarak yorumlanmıştır.

Depremden zarar gören şehirler, merkezi yönetimin kendilerine tanımış olduğu para basma hakkını kullanarak, yaşadıkları yıkımı kendi çabaları ile telafi etmeye çalışmışlardır. Arykanda'da, tahrip edildiği anlaşılan bir mezar yapısının, M.S. 240 depremi sonrasında sikke basımı için bronz heykellerinin eritilip, gerekli olan hammaddenin elde edildiği bir ocağa dönüştürüldüğü yapılan çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır (Özbek, 2005: 154) ve yapılan arkeolojik kazılarda İmparator III. Gordianus dönemine tarihlenen sikkeler bulunmuştur (Şekil 4.) (Tek, 2005: 953). Kent'te depremden en çok zararı alan yapı, şehrin büyük hamamı olmuştur. Hamam, deprem sonrasında tamamen devre dışı kalmış (Sevic, 2015: 705) ve Arykanda'lı Hermaios'un yıkılan anıt mezarı dâhil, kullanılamaz hale gelen yapıların malzemesiyle daha küçük hamam yapıları oluşturulmuştur (Bayburtoğlu, 2004: 143; Duggan, 2004: 130; 2005: 358). Arykanda'nın depremden ciddi şekilde zarar alarak çıkmasının bir sebebi de, şehrin dere yatağının iki yanında, gevşek temel malzemeli bir zemin üzerinde kurulmuş olması olmalıdır. Şehrin stadyum, tiyatro ve gymnasium gibi büyük yapılarının derenin iki yanında bulunması (Çevik, 2015: 415), deprem sırasında gevşek zeminli toprağı daha fazla deforme etmiş ve bu durumda yapıların daha fazla zarar görmesine neden olmuştur.

Deprem sonrasında Arykanda'nın dışında; Phaselis, Pınara ve Arneai gibi şehirler de sikke basma hakkı tanınan sayılı şehirler olmuşlardır. Likya'nın diğer şehirlerinin 5 ağustos 240 depreminden ne derecede zarar gördüğü, bazı şehir yapılarının inşa ve onarım tarihleri ele alınarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Phaselis şehrinin tiyatro hamamının, deprem sonrasında yapıldığı düşünülmüş (Bayburtoğlu, 2004: 93), Tlos'daki gymnasium'da depremden sonra tamirat geçirmiştir (Korkut, 2015: 63). Depremin zararları sadece Likya bölgesiyle sınırlı kalmamış, Karia bölgesi ve çevresi de yer hareketinden zarar görmüş

(Ambraseys, 2000: 137; Guidoboni, 1994: 241), bir Pamphilia şehri olan Perge’de dahi şehri koruyan surların bir bölümü büyük ölçüde hasara uğramıştır (Türkmen, 2008: 11).

M.S. 5 ağustos 240 deprem felaketinin yarattığı zararı atlatmak, Likya’lılar için bir önceki yüzyıla göre daha zor olmuş olmalıdır. Roma imparatorluğunun MS III. yüzyılda yaşadığı kriz ve Opramoas vb. gibi *euergetes*’lerin bu yüzyılda bulunmayışı, zarar görmüş şehirlerin felaketi daha ağır hissetmesine neden olmuştur.

Şekil 4. Arykanda şehri kazıları sırasında bulunmuş olan, İmparator III. Gordian döneminde darp edilmiş sikkeler. **a)** M.S. 243 – 244, Tunç, Sestertius, ref; RIC IV Gordian III 336 **b)** M.S. 243 -244, Tunç, Sestertius, ref; RIC IV Gordian III 332A **c)** M.S. 240, Tunç, Sestertius, ref; RIC IV Gordian III 267A (Tek.2005).

17. [262] Rodos

*Historia Augusta*¹² ‘da kaydedildiğine göre, İmparator Gallienus’un (M.S. 253 – 268) saltanatı sırasında doğu Akdeniz’de, özellikle kuzey Afrika’nın ve Küçük Asya’nın güney kıyılarında etkili olmuş olan bir depremin meydana geldiği kaydedilmiştir. Deprem ile ilgili *Historia Augusta*’da:

Gallienus ve Faustianus’un konsüllükleri sırasında, pek çok afet, savaş ve korkunç bir deprem yaşandı... bu felaketlerde pek çok bina, içindekilerle birlikte toprak tarafından yutuldu ve pek çok insan öldü... Asia’nın şehirleri, Roma ve Libya sarsıldı... insanlar ve

¹² Roma İmparatoru Hadrianus’tan İmparator Numerianus’a kadar olan Roma İmparatorlarının ve imparatorluk tahtında hak iddiasında bulunanların hayatlarının anlatıldığı, kim ya da kimler tarafından yazıldığı kesin olmayan biyografiler koleksiyonu.

şehirler yükselen suların altında kaldı...' gibi bilgiler yer almaktadır (Historia Augusta, V. 2-6.26).

Depremden sonra bir tsunami'nin de yaşandığı '*insanlar ve şehirler yükselen suların altında kaldı*' ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Modern çalışmalara göre, depremin merkez üssünün Libya'nın kuzeyinde yer alan Cyrene şehri yakınlarında olduğu tahmin edilmiştir (Mallet, 1858: 5; Ambraseys, 2009:138; Guidoboni, 1994: 242-243).

Asia şehirler'i olarak tanımlanan yerler muhtemelen Anadolu'nun güney-güney batı sahilleri olmalıdır. Rodos adasının da depremden etkilendiği düşünülmüş ancak hem Anadolu sahillerinin hem de Rodos'un depremden zarar görüp görmediğine dair ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamıştır (Soloviev vd., 2000: 27-28; Antonopoulos, 1980: 151).

18. #[336] Rodos

Rodos'ta şiddetli bir depremin gerçekleştiğine dair çeşitli kayıtlar bulunmasına rağmen, bu bilgilerden ayrıntılı veriler sağlanamamaktadır (Soysal vd., 1981: No: 120). Bahsi geçen deprem muhtemelen M.S. 334 – 335 yılında Cos adasında meydana gelen deprem (Guidoboni, 1994: 248) ile aynı olaydır.

19. [344] Rodos

İmparator II. Constantius'un (M.S. 337 - 361) iktidarının sekizinci yılında, Theophanes¹³ "... aynı sene içerisinde Rodos'ta yıkıcı bir deprem oldu" diye aktarır (Theophanes, I. 37). Depremin adada ve çevresinde ne gibi bir yıkıma neden olduğunu ise kaydetmemiştir. Aynı sene içerisinde *Neocaesarea*¹⁴'da büyük bir deprem olmuş, kiliselerin hasar gördüğü kaydedilmiştir (Theo., I. 38.; Antonopoulos, 1980: 153-154).

¹³ Tam tarihi belli olmamakla beraber, VIII. yüzyılın ortalarında 758/760 yılında İstanbul'da doğduğu kabul edilen Bizanslı keşiş, bilgin ve tarihçidir. Kronik şeklinde yazılmış olan eser, İmparator Diocletianus'un tahta çıkışı ile başlayıp, V. Leon'un imparator olması ile son bulur.

¹⁴ Bugünkü Niksar

20. 21 Temmuz 385] Arykanda

Arykanda'da hafif şiddetli olduğu tahmin edilen bir deprem yaşanmıştır (Bayburoğlu, 2003: 189; Duggan, 2004: 130). Deprem sonrasında oluşan zarar ya da onarıma dair her hangi bir veri yoktur.

21. 417 Kibyra

Kuzey Likya'nın görkemli şehri Kibyra, kentin adını taşıyan fayın (Akyüz ve Altunel, 1999-2001: 97) yaklaşık dört yüz sonra tekrardan hareketlenmesi ile bir defa daha yıkımla sarsılmıştır. Aradan geçen dört yüzyıl boyunca, bölgede meydana gelen depremlerde şehrin ismi geçmemiş olmasına rağmen, yaşanan felaketlerden etkilenmemiş olma ihtimali oldukça düşüktür. Ancak yazılı ve arkeolojik kanıtlar, bahsi geçen ara dönemde neler olduğuna dair her hangi bir bilgi vermemektedir.

Roma İmparatorluğu'nun krizlerle ve savaşlarla meşgul olduğu bir dönemde, Anadolu'nun pek çok şehri gibi Kibyra'da eski hareketliliğini ve canlılığını kaybetmiştir. Bozulan merkezi düzen ve bitmek bilmez savaşlar, imparatorluğu yıpratmış, ticareti azaltmış ve ciddi asayiş sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

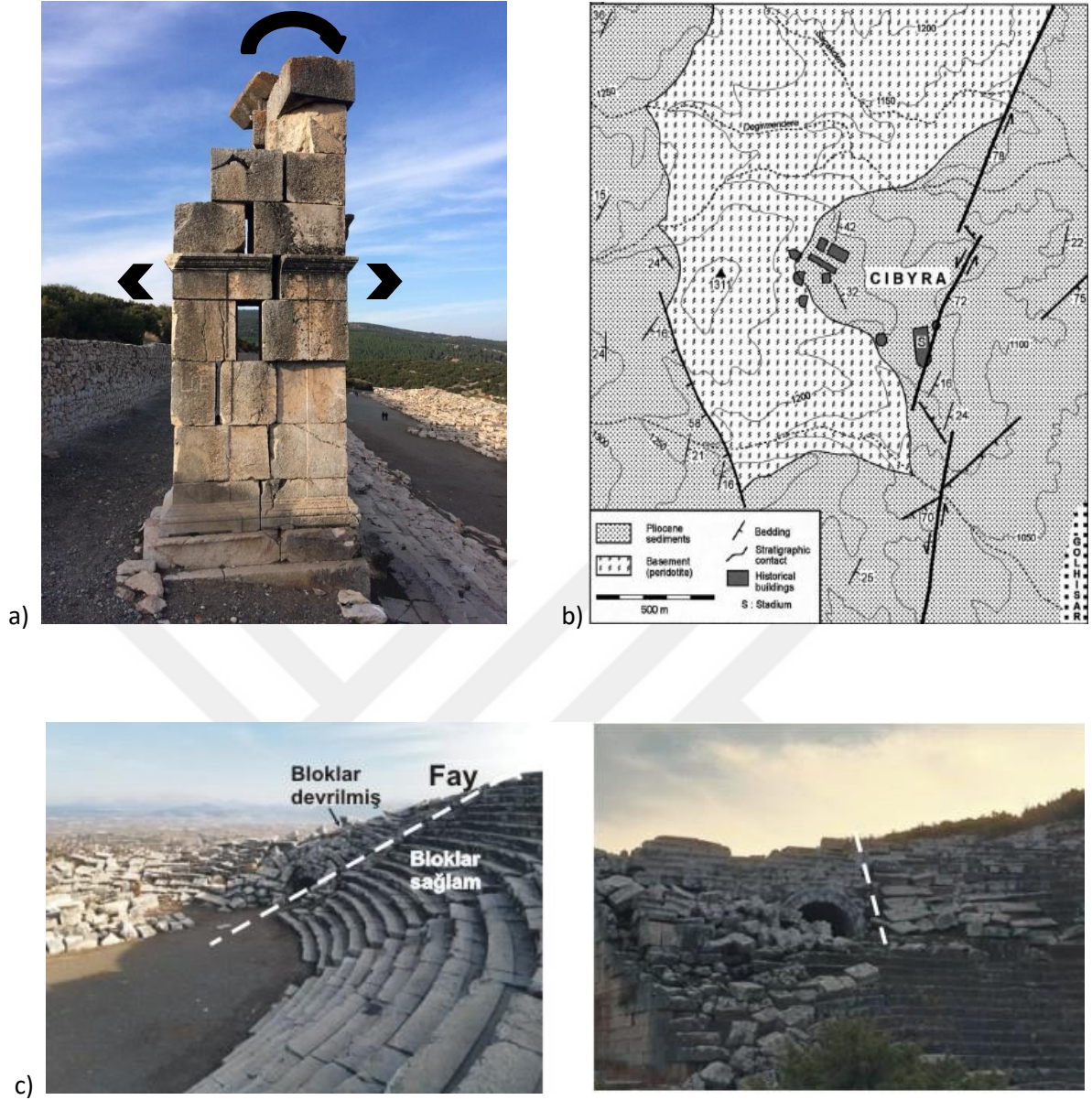
Roma'nın görkemli günlerine nazaran bölge nüfusunun da azaldığı düşünülürse, yaşanan deprem felaketinden sonra, Kibyra bir daha eski günlerinin zenginliğine ulaşamaz hale gelmiştir (Çevik, 2015: 257).

MS 417'de yaşanan depremle ilgili ilk bilgi, dönemin çağdaş yazarlarından olan Marcellinus Comes (V. ve VI. yüzyıl)'tan öğrenilebilmektedir. Yazmış olduğu *kronik*'te, 1 Eylül 416 senesi olaylarını anlatırken; ‘ ‘ Gün boyunca karanlık vardı. Asya'da bir şehir, Kibyra ve arazisi, deprem ile harap oldu. ’ ’ ifadelerini kullanmıştır (Marcellinus Comes, XII). Depremin verdiği zarar ve sonrasında yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmese de, daha sora şehirde yapılan arkeolojik çalışmalar, eksik bilgileri tamamlama açısından önemlidir.

M.S. 417 depreminden sonra, hasar gören yapılar tamir edilmeye çalışılmış, yeni su yapıları ile birlikte geç antik çağa tarihlenen hamam yapısı da deprem sonrası yıkıldığı anlaşılan tapınağın üzerine inşa edilmiştir (Özüdoğru, 2018: 181). Akyüz ve Altunel (2018: 97)'e göre, deprem en çok şehrin stadyum yapısına zarar vermiştir. Yapıyı boydan boya kesen

fay, stadyumun oturma sıralarına zarar vermiş ve çevre yapılarda da hasara neden olmuştur (Şekil 5).

Kibyra, yaşanan depremi ve yarattığı zararı kendi çabaları ile karşılamaya çalışsa da bu tarihten sonra yavaş yavaş küçülmeye başlamıştır. M.S. 417 depreminden sonra Kibyra için tarihsel deprem kataloglarında her hangi bir deprem kaydına rastlanılmaz. Şehrin tam olarak ne zaman terk edildiği hakkında da ise çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Devşirme malzemeler ile inşa edilmiş olan ve M.S. VI. yüzyıla tarihlenen surlar, şehirde bu dönemde hala aktif bir yerleşimin olduğuna dair önemli bir kanıtı oluşturur (Özüdoğru, 2014: 184). Çevik (2015: 257)' e göre de, şehir kayıtları M.S. VII. yüzyıldan sonra artık her hangi bir bilgi vermez. M.S. 23 ve M.S. 417 tarihleri göz önünde bulundurulursa –ki aradan geçen dört yüz yılda şehre ait bir deprem kaydının olmaması-, Kibyra fayı olarak tanımlanan yapının periyodik hareketinin, yaklaşık dört asırlık bir tekrarlanma süresine sahip olduğunu düşündürmüştür. Şehrin terk edilmesi durumu, fayın teknik yapısı ile birlikte, büyük veba salgınları (Jüstinyan salgını) ve ilerleyen yüzyıllarda, Likya kıyılarına yapılan Arap akınları gibi sosyal olaylar da birbirine paralel olarak değerlendirilmelidir. Kibyra'nın arkeosismolojisine dair yapılan çalışmalarda, alınan örnekler analiz edilmiş ve şehrin M.S. VIII., X. ve XI. yüzyıllarda da yıkıcı depremlere maruz kaldığı ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu dönemlerde şehir hala iskân halinde miydi yoksa çoktan terk mi edilmişti belirsizdir (Karabacak vd., 2013: 541). Aynı sene içinde Konstantinopolis'te de bir depremin olduğu kayıtlara geçmiştir (Guidoboni, 1994: 286; Ambraseys, 2009: 161).

Şekil 5. Kibyra Fayı. a) Kibyra stadium'nun Portiko kapısı. Siyah oklar depremler sonucunda olduğu tahmin edilen deformasyonları ve onların hareket yönlerini temsil etmektedir (yazarın arşivinden). b) Kibyra Fayı ve çevresindeki fay segmentlerinin haritası (Akyüz ve Altunel.2001). c) Stadium'u Kuzey-Güney doğrultusunda kestiği kabul edilen Kibyra Fayı'nın, Stadium'un güney cephesinde oluşturduğu hasar (yazarın arşivinden).

22. #[<478] Rodos

Anonim bir Bizans kroniğine¹⁵ göre, İmparator Zeno'nun (M. S 474 – 491) iktidar döneminde Rodos'ta büyük bir deprem gerçekleşmiş ve “...*gymnasium dâhil her şeyi ile güzel olan şehir*” yok olmuştur (Ambraseys, 2009: 176). Bunu dışında zarar ya da kayıplarla ilgili ayrıntılı bilgiler mevcut değildir.

23. [515] Rodos

İmparator I. Anastasius'un (M.S. 491 – 518) hükümdarlığının yirmi dördüncü senesinde, Rodos'da gece yarısında meydana gelen depremde, ada da büyük bir hasarın olduğu ve pek çok insanın hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. Dönemin tarihçisi olan Malalas, olayı “...Anastasius'un iktidarında Rodos adası, gece yarısı tanrının gazabına uğradı. İmparator hayatta kalanlara cömertçe yardımda bulundu ve yıkılan şehri tekrar inşa ettirdi” diye kaydetmiştir (Malalas, XVI. 406.18).

Diğer bir çağdaş yazar ve kilise tarihçisi Evagrius Scholasticus'un *Historia Ecclesiastica* isimli eserinde ise, Malalas'ın verdiği bilgilerden farklı olarak deprem sonrası çalışmalara değinerek “...ve ölenlerin bedenlerini enkazın altından çıkarmaya ve mezarlara götürmeye başladılar.” kaydını düşmüştür (Historia Ecclesiastica, III. 43. 146). Her iki çağdaş yazarın ifadelerine bakıldığında ciddi sayılarda insanın hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında yıkılan ya da hasar gören yapılar hakkında yazarlar tarafından ayrıntılı bilgiler verilmemiş, modern dönemde yapılan çalışmalarda da yapılar özelinde yeni bulgulara rastlanmamıştır (Guidoboni, 1994: 312; Ambraseys, 2009: 180).

Malalas ve Evagrius Scholasticus'tan yaklaşık iki yüz yıl sonra yazan, önemli Bizans tarihçilerinden olan Theophanes ise *Choronographia*'nda aynı tarihler için her hangi bir depremten bahsetmezken, o dönem için daha çok İmparatorluk sınırlarına yapılan Hun akınları gibi siyasi ve askeri olayları kaydetmiştir (Theophanes, 161). Bu durum, ya çağdaş iki

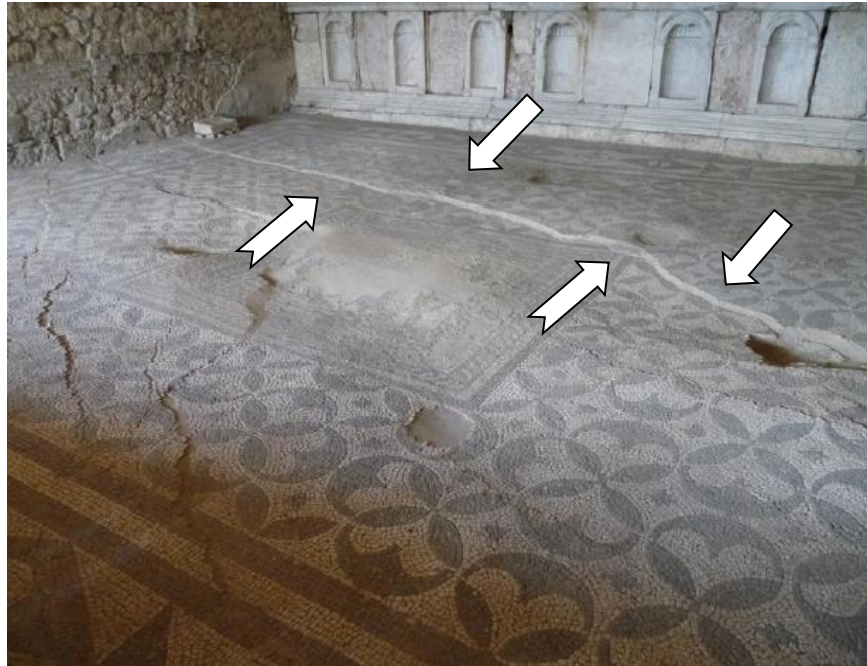
¹⁵ *Paskalya Kroniği*'nin onuncu yüzyıla tarihlenen bir el yazması içerisinde bulunmuş olup, M.S. V. yüzyıldan VIII. yüzyıla kadar gerçekleşen politik olayların ve doğal afetlerin kaydedildiği ve içerisindeki bilgilerin Theophanes ve Patrik Nikephoros'un eserlerine dayandığı kabul edilen derlemelerdir (Neville.2018;85)

yazarın depremi ve sonrasında yaşananları abartarak yazdığına ya da Theophanes'in, depremi kaydetmeyi unuttu gibi bir olguya işaret eder.

24. [518] Sagalassos – Antalya

M.S. VI. yüzyılın başlarında Isparta Açısı üzerinde meydana gelen ve Sagalassos'da (Burdur) büyük hasara sebep olduğu düşünülen bir deprem gerçekleşmiştir. Antik Sagalassos şehrinde yapılan modern arkeolojik ve arkeosismolojik çalışmalarda şehir hamamının, Tiberius kıpısının, çeşmelerin, su kemerinin ve aşağı agora yapısının deprem sırasında yıkıldığı ve şehrin yeniden imarında tekrardan inşa edildiği tespit edilmiştir. Özellikle şehrin depremden önce Roma usulü inşa edilmiş kütüphanesinde, deprem sonucu olduğu düşünülen ve normal fay yapısına sahip izler gözlemlenmiştir (Şekil 6) (Vanhaverbeke, 2004: 252; Sintubin vd., 2003: 363; Similox-Tohon vd., 2006: 384; Similox-Tohon vd., 2005: 281; Waelkens vd., 2000: 377-378; Duggan, 2004: 131).

Antalya'nın bu depremden ne derecede etkilendiğine ve hasara uğradığına dair herhangi bir yazılı ya da arkeolojik kanıt rastlanmamışsa da, Ergin vd.(1967)'nin hazırladıkları Türkiye deprem kataloğunda depremin merkezi olarak Antalya gösterilmiştir.

Şekil 6. M.S VI. yüzyılın başında meydana gelen (M.S 518 depremi) depremden sonra olduğu tahmin edilen, zemin yapısının bütünlüğünün bozulmasına neden olan *fay* (eğim atılımlı normal fay) izi (Similox-Tohon vd. 2006).

25. 529 – 530 Myra

Likya bölgesinin ortalama yüz yıllık bir tekrarlama periyoduna sahip büyük depremlerinden biri de M.S. VI. yüzyılın ortasında Myra’da meydana gelmiştir. M.S. 529 – 530 yılında yaşanan deprem hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri, depreminde çağdaşı olan Antakyalı tarihçi Malalas (491 – 578)’dır. Yaklaşık 18 kitaptan oluşan ve döneminin olaylarını içermesi bakımından önemli bir eser olan *Khonografyası*’nda, 529 yılı olayları arasında, ‘...aynı yıl, Likya metropolisi olan Myra’da bir doğal afet oldu, İmparator (I. Jüstinien) hayatta kalanlara bağışta bulundu ve şehirde yeni binalar inşa etti...’ İfadelerini kullanmıştır (Malalas, XVIII.448.40). Bu bilgilerden, Konstantinopolis’ten gelen bir yardımın söz konusu olduğu anlaşılmakla beraber, İmparatorun şehre yardım yapan ilk kişi olmadığı ve şehre yardım yapan ama ismi bilinmeyen ikinci bir yardımseverin de varlığı bilinmektedir (Foss, 1994: 23). Ancak yapılan yardımın miktarı ya da ne gibi işlerde kullanıldığına dair bilinen bir kanıt yoktur. İmparator I. Jüstinian döneminde gerçekleşen deprem, özellikle orta Likya bölgesinde büyük tahribata neden olmuştur. Başta, en büyük zararı alan Myra olmak üzere Andraike, Patara, Xsanthos ve Kekova çevresi de depremden zarar gören bölgelerdir.

Hristiyan dünyasının önemli hac ve ziyaret merkezlerinden biri haline gelecek olan Aziz Nikolas kilisesinin ilk inşa evresi de M.S. 529 – 530 depreminden sonraya tarihlenmektedir. (Pesclow, 1990: 212; Ötüken, 1997: 87; Akyürek, 2015: 27). Şehirde hangi yapıların zarar gördüğü tam olarak saptanamamış olsa da, kullanılan devşirme malzemelerden yola çıkarak Andraike limanının da depremden etkilenmiş olabileceği düşünülmüştür (Çevik, 2015: 362). Patara’da, M.S. III. yüzyılda yapıldığı düşünülen, bazilikal planlı bir yapının da M.S. 529 -530 depreminde yıkılan yapılar arasındandır (Yaltırak vd., 2013: 562).

M.S. VI. yüzyılda bölgede gerçekleşen tektonik hareketlerin geneline bakıldığında, Doğu Akdeniz’de pek çok büyük depremin olduğuna dair kayıtlar bulmak mümkündür. Kelletat ve Kayan (1983: 84)’ın, Antalya kıyılarında yapmış oldukları gözlemler ve kıyı şeridinden alınan örneklerin analizi sonucunda, M.S. IV. ve VI. yüzyıl’da Akdeniz’de bir neotektonik hareket ve bunun sonucunda ise kıyı şeridinde 0.5 ile 1/1.3 metre arasında bir tabakalanmanın olduğunu ortaya çıkarmışlardır. M.S. IV. ve VI. yüzyıl ortalarına tarihlenen bu tektonik hareketlenmeler, *erken Bizans tektonik paroksizması* olarak adlandırılan, yüksek bir sismik aktivite -bir deprem fırtınası- döneminin yaşandığını göstermiştir (Bekaroğlu, 2008: 17). Kıyılarındaki tabakalaşmalar, tarih boyunca bölgeyi etkileyen tsunamilerin izlerini de taşımaktadır.

Doğu Akdeniz'in jeolojik yapısından bağımsız olarak düşünüldüğünde de, Myra ve çevresinin çok karmaşık bir tektonik yapısı olduğu görülebilir. M.S. 529 – 530 depremi de yapısı gereği yıkıcı bir tsunami üretebilecek potansiyele sahip bir depremdir (Yaltırak vd., 2013: 562).

Myra ve çevresinin tektonik geçmişini aydınlatmak için yapılan arkeosismolojik çalışmalar, bölgede depremlere sebep olan lokal yapıların tespit edilmesini sağlamıştır. Bu yapılardan biri, Myra'yı ve etrafını etkilediği düşünülen Kale fayıdır (Harita 6). Yaklaşık 32 km uzunluğa sahip, K65⁰D verev atılımlı normal bir fay olup, 12 ila 20 km uzunluğunda iki segmentten oluşan yapının, doğu segmentinin doğrudan Myra tiyatrosunun içerisinden geçtiği hesaplanmıştır (Softa, 2018: 58). Normal bir fay olan Kale fayının, mikro düzeyde Myra'nın tarih boyunca zarar görmesine sebep olan depremleri üretmiş olması muhtemeldir. Lokal bir fay olarak düşünüldüğünde ise büyüklüğü çok yüksek olmayan depremler üretirken, Kekova fayı başta olmak üzere çevrede bulunan diğer kırık yapıları ile beraber büyük zararlara sebep olan şiddetli depremlerin meydana geldiği düşünülebilir. M.S. 529 – 530 depreminin sonrasında, Kekova yakınlarında Aperlai'de 7 metreye varan yatay yer değiştirmeler saptanmıştır (Duggan, 2004: 131; Guidoboni, 1994: 326). M.S. 529- 530 yılında Likya bölgesini etkileyen deprem, geç antik dönemde hakkında bilgi sahibi olduğumuz, bölgenin son büyük depremidir.

26. 560 - 565 Arykanda

M.S. VI. yüzyılda tüm İmparatorluğu etkisi altına alan Jüstinian vebası ve M.S. 560 - 565'de ki deprem, Arykanda şehrinde büyük hasara neden olmuştur. Depremden sonra şehirdeki bazilikanın büyük ölçüde yıkıldığı ve geriye kalan malzemelerin kullanılarak aynı yere daha ufak bir şapel inşa edildiği bilinmektedir (Bayburtoğlu, 2004: 143). Arykanda şehrinde yerleşimin ne zaman sona erdiği ise tam olarak bilinmemekle beraber, M.S. 565 depremi sonrasında şehrin terk edildiği ve vadinin aşağısında daha küçük bir yerleşimin kurulduğu kabul edilmektedir (Duggan, 2004: 134). İlk depremden sonra yeni şapelin inşası, küçükte olsa şehirde hala bir Hristiyan cemaatinin olduğunu gösterirken, muhtemelen ikinci depremden sonra şehir artık kendini toparlayamamış ve terk edilmiştir.

27. VII. Yüzyıl Güney Likya

M.S. VII. yüzyılda Myra, Aperlai, Limyra, Letoon, Xsanthos ve Sagalassos gibi Likya'nın güney ve kuzey sınırlarında meydana gelen iki büyük depremin varlığı bilinmektedir. Güney kıyılarını etkileyen ilk deprem, Likya'nın yüz yıllık bir tekrarlanma süresi bulunan büyük depremlerinden biri olabilir. Deprem, Aperlai'de ve çevresinde (Simena ve Kekova) 2 – 6 m. arası düşey yer değiştirmelere neden olmuş ve kıyı yapıları sular altında kalarak kullanılmaz duruma gelmiştir (Çevik, 2015: 326). Kekova batık iskelesinde bulunan seramik ve amforalar üzerinde yapılan çalışmalarda, iskelenin en son M.S. VI. yüzyıl sonu ile M.S. VII. yüzyıl başlarında kullanıldığı ortaya çıkmıştır (Öztaş ve Kızıldağ, 2013: 514).

Limyra'da ki büyük bazilikal planlı kilisenin yıkımı bu yüzyılın sonuna tarihlenirken, M.S. 610-41 tarihleri arasında Xsanthos'un bazilikasının da büyük bir yangın geçirdiği keşfedilmiştir (Duggan, 2004: 134). Güney limanlarının sular altında kalması ve Xsanthos'un bazilikasının yangın ile tahribata uğraması aynı deprem felaketleri sonucunda gerçekleşmiş olmalıdır.

İkinci büyük depremin M.S. VII. yüzyılın ikinci yarısında Sagalassos'ta meydana geldiği tahmin edilmektedir (Similox-Tohon vd., 2005: 291; 2006: 384-385; Sintubin, 2003: 372; Vanhaverbeke vd., 2003: 263-264). Sagalassos şehrinin depremden ne derece etkilendiğine dair bilinen her hangi bir bilgi mevcut değildir. Felaketin tam olarak hangi yılda gerçekleştiğine dair de kesin bir tarih verilememektedir. Ancak Ambraseys (2009: 223) deprem için, M.S. 670 veriler ile daha uygun olabileceğini düşünmüştür. M.S. VII. yüzyıl içerisinde, salgın hastalıklar ve Arap akınları, hem nüfusun hem de ticaretin aksamasına sebep olmuş, tüm bu etkenler de bölgenin zenginliğini etkilemiş ve bu yüzyıldan itibaren azalan nüfus ile birlikte şehirler terk edilmeye başlanmıştır.

Ortaçağ'da Likya bölgesinde gerçekleşmiş olduğu düşünülen tektonik hareketler hakkında bilgi, sınırlı olmakla beraber bunlara dair kayıtlar da sınırlıdır. Bu bilgi eksikliği durumunun nedenlerinden biri olarak, art arda gelen felaketler sonrasında şehirlerin terk edilmesi ve meydana gelen olayların kayıtlarının tutulmaması gösterilebilir.

Ancak bu durum, bölgenin tümünün boşaldığı anlamına gelmemektedir. Kaynakların, bölgenin merkezi için sustuğu bu yüzyıllarda, Likya'nın ne gibi felaketlere maruz kaldığını ya da bunlardan etkilenmiş olabileceğine dair verileri, çevre şehir ve bölgelerin yazılı tarihlerinden elde edilebilmektedir.

28. VIII. Yüzyıl Orta – Güney Likya

Tam tarihi belli olmamakla birlikte, M.S. VIII. yüzyılın ilk yarısında Orta ve Güney Likya’da tahribata sebep olan bir depremin yaşanmış olduğu ve bu depremin, Kekova kazıları esnasında B Kilisesi diye adlandırılan bölümünün ve Aperlai de bugün deniz içerisinde bulunan bazilika yapısının yıkılmasına sebep olduğu düşünülmüştür (Hohlfelder ve Vann, 1999-2000: 211).

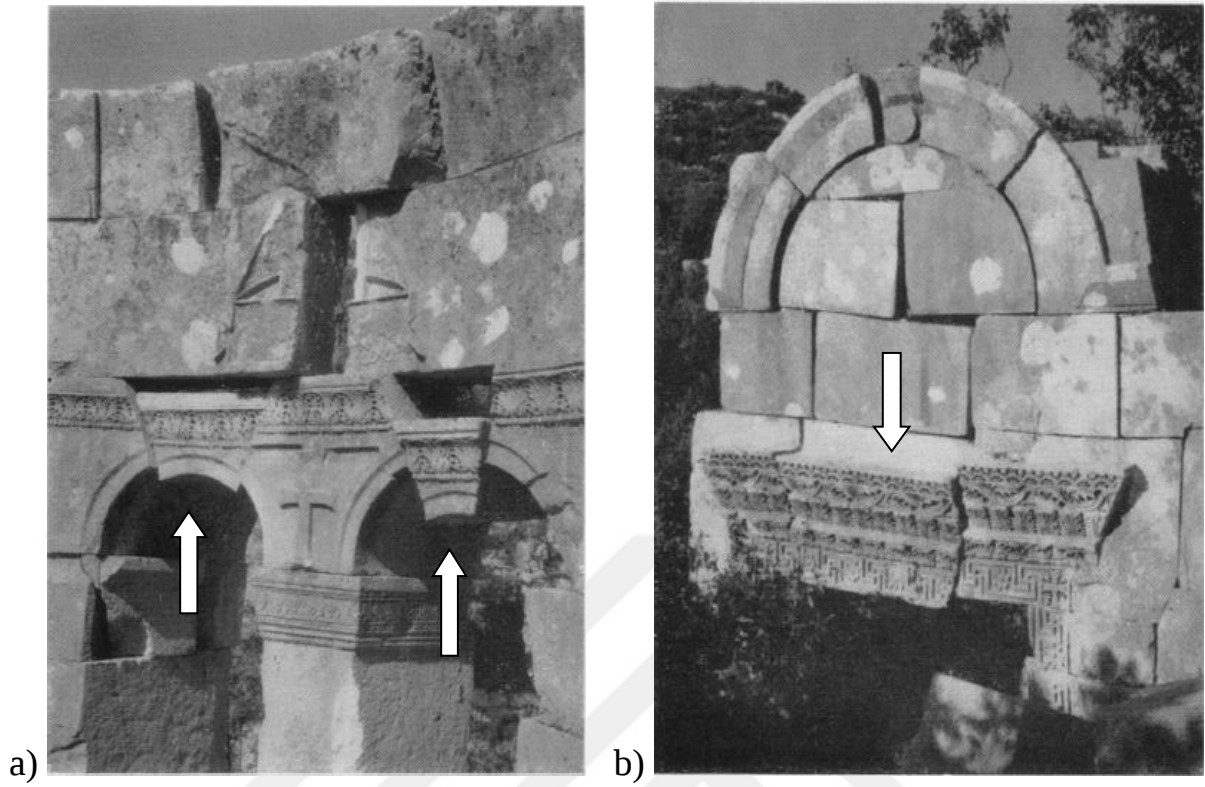
Bölgenin yaklaşık 100 ila 120 yıllık büyük deprem üretme periyoduna bakılacak olursa ve bir önceki depreminde 610-641 yıllarında gerçekleştiği göz önünde bulundurulur ise bahsi geçen deprem için kabaca M.S. VIII. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiş olabileceği düşünülebilir.

3.2 Ortaçağ ve erken modern dönem

29. 812 Myra (?)

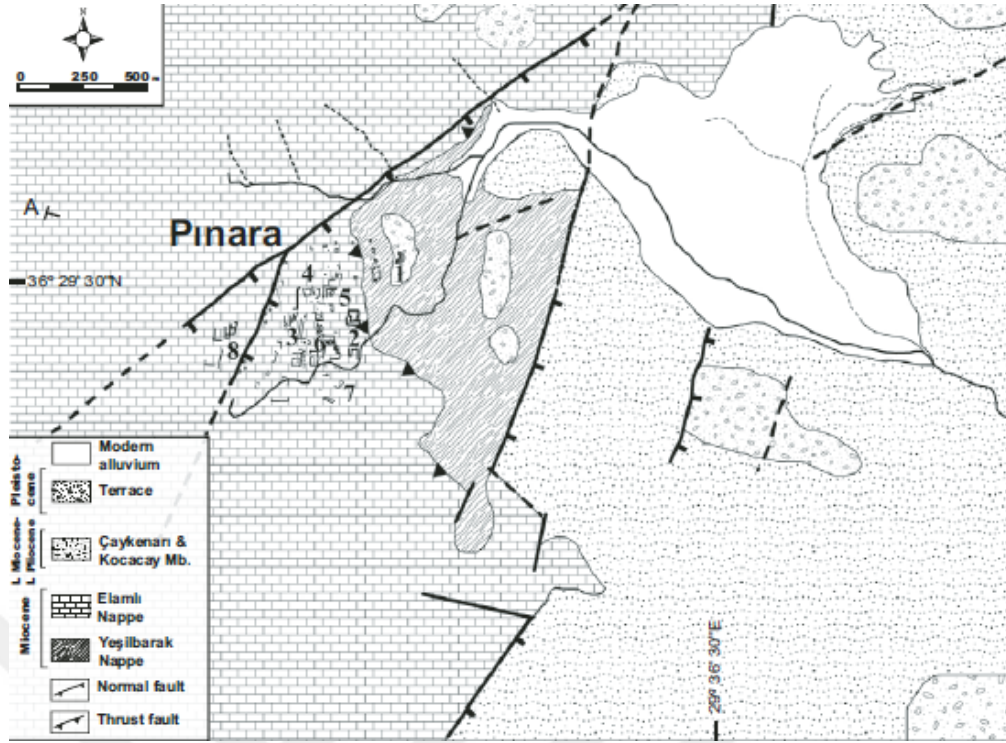
IX. yüzyılın başında, M.S. 812 yılına tarihlenen arkeolojik verilere göre St. Nicholas (Myra) kilisesi ve Ala Kilise’nin onarımından geçtiği bilinmektedir (Duggan.2004;135). M.S. 813 – 820 tarihlerinde, Bizans toprakları içerisinde yeri bilinmeyen bir bölgede de yer sarsıntılarının yaşandığı bazı kaynaklarda kaydedilmiştir. Dönemin kaynaklarına göre *tekrarlanan depremler, kıtlık ve sıcak hava* gibi ifadeler bir felaket döneminin yaşandığına işaret etmektedir (Guidoboni, 1994: 375-376). Anlaşılan o ki meydana gelen felaketler imparatorluğun tek bir bölgesinde değil çeşitli yerlerinde gerçekleşmiştir. St. Nicholas ve Ala Kilise’nin onarılması, yüzyılın başında gerçekleşmiş olan felaketler döneminde, Anadolu’nun güneyinde ya da yakın çevresinde, yapılara zarar verebilecek düzeyde bir dizi sarsıntının varlığını düşündürmüştür.

Yapım tarihinin M.S IX. yüzyıl başları olduğu tahmin edilen, bölgenin bir başka önemli yapısı olan Karabel Asarcık’taki kilise yapıları da depremden zarar görmüş olabilir. Harrison (1963: 117-151) orta Likya kilise ve şapelleri üzerine yaptığı çalışmada, bölge kiliselerini incelemiş ve yapıların görsel olarak kayıtlarını tutmuştur. Bu kayıtlarda özellikle apsis ve kapı yapılarının bütünlüğünün bozulmuş olduğu ve tarihi yapılarda deprem sonrası meydana gelen hasar benzeri şekiller oluştuğu gözlemlenmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Karabel Asarcık kilisesin. a) kuzey kısmındaki pencere yapısı b) batı duvarı güney kapısı (Harrison, 1963).

Ancak Myra kiliselerinin aldığı hasarların nedeni, M.S. 807-808 yıllarında yaşanmış Arap akınları da olabilir (Theophanes, 483-484). Ambraseys (2009: 239), depremlerin Suriye merkezli olduğunu söylerken, Arslantaş (2015: 60) İslam kaynaklarında bahsi geçen tarihlerde bölgede bir depremin olmadığını belirtir. Pinara antik kentinin de bu depremden sonra terk edilmiş olduğu düşünülmüştür (Harita 7.) (Yerli vd., 2009: 174; 2010: 161).

Harita 7. Pınara antik kenti ve etrafını çevreleyen fay segmentleri. 1) Roma tiyatrosu, 2) Hamam, 3) Odeon, 4) Tapınak, 5) Mezar anıtı, 6) Agora, 7) Nekropol, 8) Kaya mezarları (Yerli vd. 2010).

30. 1040 – 1042 Güneybatı Anadolu

St. Nicholas Kilisesi'nde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda keşfedilen bir kitabede, dönemin imparatoru IX. Konstantinos Monomakhos (M.S. 1042 – 1055) ve İmparatoriçe Zoe'nin kiliseyi onarttığından bahsedilir (Ötüken, 1994: 86; Çevik, 2015: 363). Aynı tarihte (1042) Anadolu'nun doğusunda ve Suriye coğrafyasında yaşanan büyük bir depremin daha kaydı tutulmuştur (Arslantaş, 2015: 90-91; Ambraseys, 2009: 266). Ancak doğu Akdeniz'de yaşanan bu depremin, Myra kiliselerinin onarılmasının nedeni olduğuna dair doğrudan bir kanıt yoktur.

31. 1080 – 1081/82 Doğu Akdeniz

Tarihçi Azimi (1090/91 – 1160/61), bahsi geçen tarihlerde Akdeniz sahillerinde deprem/depremlerin olduğuna dair kayıtlar tutmuştur (Azimi, 1988: 18). Aynı depremde Antakya'nın şehir surlarının da yıkılmış olması, depremin Anadolu'nun güney sahillerini de etkilemiş olduğunu, Antalya ve çevresinin de depremden etkilenmiş olabileceğini düşündürmüştür (Arık, 1992: 18; Duggan, 2004: 135). Depremin merkez üssü olarak düşünülen Ölü Deniz fay sisteminin, tarih boyunca tüm doğu Akdeniz'i etkilediği bilinen güçlü depremler ürettiği bilinse de 1080-1081/82 depreminin Likya'da ne derecede bir zarara sebep olduğuna dair bir veri henüz keşfedilememiştir.

32. 1118 Doğu Akdeniz

Yine Azimi'nin tuttuğu kayıtlara göre, 1118 yılında, yeri tam olarak bilinmeyen bir deprem gerçekleşmiştir. Ancak tarihçi, bu olay ile ilgili başka her hangi bir ayrıntı vermemekle beraber, başka kaynaklar bu depremin merkezinin Irak toprakları olduğunu kaydetmişlerdir (Arslantaş, 2015: 101-102). St. Nicholas kilisesinde yapılan kazılarda bulunan bir kitabenin de 1118 yılında bir imar faaliyetinden bahsetmesi (Ötüken, 1994: 86), yer sarsıntısının güney batı Anadolu kıyılarında da hissedilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Aynı yıl Konstantinopolis'te de bir deprem yaşanmıştır (Ambraseys, 2009: 291-92).

33. 1212 Mısır

Bu yıl içerisinde merkez üssü Mısır – Akabe körfezi olarak bilinen büyük bir depremin gerçekleştiği bilinmektedir (Ambraseys, 2009: 337; Arslantaş, 2015: 132). Depremin Antalya bölgesinde de etkili olmuş olabileceği ve şehir surlarının üzerindeki kulelerin ve Hadrianus Kapısı'nın aynı tarihte onarımdan geçmesinden dolayı, depremden etkilendiğine dair görüşler vardır (Duggan, 2004: 136).

34. 11/22 Mayıs 1222 Kıbrıs

Lusignan¹⁶ hâkimiyeti altındaki Kıbrıs'ta, 1222 yılının mayıs ayında büyük bir deprem gerçekleşmiştir. Depremde, Kıbrıs'ta pek çok kasabanın yıkılmış olduğu ve çok sayıda insanın öldüğü kaydedilmiştir (Ambraseys, 2009: 340). Kıbrıs adasının Anadolu'ya olan yakınlığından dolayı depremin etkisinin Anadolu'nun güney kıyılarında da hissedilmiş olması mümkündür (Arık, 1992: 22; Altan, 2002: 46).

Antalya surlarının ve sur üzerindeki kulelerin, 1225 tarihinde onarılması ve Myra şehrinin XIII. yüzyılın ortalarında büyük bir sel felaketine maruz kaldığının keşfedilmiş olması ve bu selde, Aziz Nikolas kilisesinin alüvyona gömüldüğünün tespit edilmesi, Kıbrıs'ta yaşanan depremin etkileri ile ilişkilendirilebilir (Duggan, 2004: 136; Çevik, 2015: 363).

Deprem sonrasında bir tsunaminin de yaşandığına dair tarihi kayıtlar mevcuttur. Çağdaş kaynaklar denizin çekildiğini, limanların (Paphos ve Limasol) kurduğunu ve sonrasında sular altında kaldığını, dalgaların Suriye ve Mısır kıyılarından Yunanistan ana karasının iç bölümlerine kadar etki ettiğini kaydetmişlerdir (Antonopoulos, 1980: 184; Soloviev, 2000: 37). Bu kadar geniş bir alanda etkili olan tsunamiler, kuşkusuz Antalya körfezi ve çevresini de etkilemiş olmalıdır.

35. 8 Ağustos 1303 Girit

Girit adasında, XIV. yüzyılın başında meydana gelen 8 ağustos 1303 depremi, Akdeniz'in tarih boyunca yaşadığı en büyük depremlerden biri olmuştur. Kaynaklar depremin İskenderiye'den (Mısır), Venedik'e (İtalya) kadar etkili olduğunu kaydetmiştir. Depremin yarattığı şiddet dalgası birçok ülkeye zarar vermiştir. Ancak depremin etkili olduğu coğrafyalarda yıkıma sebep olan asıl unsur, deprem sonrasında özellikle kıyı şehirlerini etkileyen tsunami dalgaları olmuştur. Dönemin kaynaklarına göre, Kahire'de yükselen sular, limanda demirli olan gemileri bir ok atımı mesafesi kadar karaya doğru fırlatmış, limanları kullanılmaz hale getirmiş ve dalgalar Rodos'taki çoğu şehrin tamamen yıkılmasına sebep

¹⁶ Üçüncü Haçlı Seferi sırasında, Fransız asıllı Lusignan ailesi tarafından 1192 yılında Kıbrıs'ta kurulmuş, 1489 yılında da adanın Venedik kontrolüne geçmesi ile son bulmuş Haçlı devletidir.

olmuştur (Arslantaş, 2015: 141; Soloviev, 2000:38; Antonopoulos, 1980: 186-187; Altınok vd., 2000: 199).

Deprem, kuşkusuz Anadolu'nun güney kıyılarını da etkilemiş olmalıdır. Likya bölgesinin, depremden ve sonrasında yaşanan tsunami dalgalarından ne derecede etkilendiği bilinmemekle beraber, bölgenin doğu yakası için, özellikle kaynaklarda adı geçen Antalya'nın ve çevresinin felaketten etkilendiği tahmin edilmektedir. Rodos'un yaşanan depremden ağır hasar alarak etkilenmiş olması, Likya'nın batı ve güneyinin, doğu sahillerinden daha fazla etkilenmiş olma olasılığını arttırmaktadır (Arslantaş, 2015: 139; Duggan, 2004: 137; Guidoboni ve Comastri, 1997: 67).

Fethiye körfezi ve çevresinde yapılan araştırmalar, meydana geldiği düşünülen tsunamilerin, geride bıraktıkları etkilerin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Bu çalışmalar sonucu deniz kaynaklı organik malzemenin körfezin çeşitli yerlerinde tortul tabakalar şeklinde tespit edilmesi ve bu tabakalar üzerinde yapılan tarihlendirme –çalışmalarda 1303, 1481,1741 depremleri sonrasında oluşan tsunamilere ait tortul örnekleri bulunmuştur-sonucunda ortaya çıkan verilerin, meydana gelen depremler ile uyuşması (Papadopoulos vd., 2007: 60; Alpar vd., 2012: 193), Likya kıyılarının, Girit depreminden ve doğu Akdeniz'de yaşanan büyük depremlerden etkilendiğinin bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

36. 1364 – 1366 Rodos - (Denizli)

18 Eylül 1364/65'da Denizli'de ve 30 Nisan 1365/66 tarihinde Rodos'ta şiddetli bir depremin yaşandığı kayıtlara geçmiştir. Bu depremlerde, Denizli'nin büyük ölçüde tahrip olduğu ve Rodos'ta bazı kalelerin ve kiliselerinin yıkıldığı bilgisi haricinde bilinen başka herhangi bir bilgi mevcut değildir (Ambraseys, 2009: 376; Vatin, 2001: 167; Luttrell, 2001:162; Arslantaş, 2015: 147).

Rodos'ta ve Denizli'de yaşanan depremlerin Likya bölgesinde de hissedilmiş olması muhtemeldir. Ancak gerçekleşen depremlerde bölgenin ne derecede deprem aktivitelerinden etkilendiğine dair bir hasar kaydı ele geçmemiştir. Sloviev (2000: 40) 1365 yılının başında Cezayir kıyılarını tahrip eden bir tsunamiden bahsetmektedir. Aynı tarihlerde Rodos'ta da gerçekleşen deprem ile Cezayir kıyılarını etkileyen tsunami dalgaları arasında bir neden-sonuç ilişkisi olabilir. Eğer Afrika kıyılarını etkileyen deniz dalgaları, Rodos merkezli deprem

sonucunda oluşmuş ise, Likya kıyılarının da tsunami dalgalarından etkilenmiş olduğu düşünülebilir.

37. 1481 Doğu Akdeniz (Rodos – Antalya Körfezi)

Akdeniz'in en hareketli deprem kuşaklarından biri olan Hellenik dalma batma zonu, XV. yüzyılda bir dizi büyük deprem aktivitesi ile doğu Akdeniz havzasında şiddetli sarsıntılara sebep olmuştur. Depremler, doğu Akdeniz'in farklı yerlerinde gerçekleşmiş olsalar da büyüklükleri ve yarattıkları şiddet ile geniş bir bölgede hissedilmiş ve hasara neden olmuşlardır.

Tarihi kayıtlar, 1481 yılı için, sırasıyla 18 Mart, 3 Mayıs ve 18 aralık olmak üzere üç ayrı deprem hakkında bilgi vermektedir. Depremlerin tam olarak nerede gerçekleştikleri bilinmese de genellikle en çok zararı verdikleri bölgelerin yakınlarında olduğu tahmin edilmiştir.

18 mart 1481 tarihinde yaşanan depremden, Mısır ve çevresi ciddi şekilde etkilenmiş, özellikle Kahire şehrinde birçok binanın yıkıldığı ve insanların enkaz altında kaldığı kaydedilmiştir (Arslantaş, 2015:157). Depremin, Ölü Deniz fayına yakın bir bölgede gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Yaşanan sarsıntının çevre bölgelerde ne kadar hasara sebebiyet verdiği ise tam olarak bilinmemektedir.

3 Mayıs günü gerçekleşen deprem hakkında ise bizzat depremi yaşayan kişilerin aktardıkları bilgiler mevcuttur. Depremlerin yaşandığı sırada Rodos adasında bulunan, o dönemde adanın hâkimiyetini elinde tutan Sain-Jean tarikatı mensubu Guillaume Caoursin'in, o günlerde tuttuğu yazılar, yaşananlar hakkında birinci elden önemli bilgiler içermektedir. Caoursin, 3 Mayıs'ta gerçekleşen deprem için, adada hemen hemen hiçbir hasarın meydana gelmediğini kaydetmiştir. 18 Mart'ta yaşanan Mısır depremi içinde *hasar yok* bilgisini veren yazar, asıl yıkımın aralık ayında yaşanan deprem ile yaşandığını yazmıştır. Mayısın ortasında yaşanan sarsıntı, muhtemelen Antalya körfezine yakın bir yerde ya da Kıbrıs yayı üzerinde gerçekleşmiş olmalıdır (Vatin, 2001: 171).

Caoursin'in verdiği *hasar yok* bilgisi haricinde depremin sebep olduğu yıkıcı etki ile ilgili farklı bir kayıt da, XV. yüzyılın en tanınmış kişilerinden biri olan Leonardo da Vinci'nin not defterlerinden çıkmıştır. Ünlü bilginin, not defterine olayı "... (14)89 da Attalia'da

depremin ardında deniz çekilmiş ve üç saat boyunca denizin dibinin görünmesine neden olan, korkunç bir deniz kabarması meydana gelmiş” şeklinde kaydetmiştir. (Wells, 2008: 287; Ambraseys, 2009: 401). Leonardo’nun tarif ettiği olay açık bir şekilde tsunamiyi işaret etse de, neden 1481 yerine 1489 tarihini yazdığı ise tartışmalıdır.

Da Vinci’nin depremin tarihini neden farklı yazdığı konusunda farklı görüşler bulunsa da, Vatin (2001) ve Ambraseys (2009) konunun sadece basit bir tarih hatası olduğunu, Antonopoulos (1980) ve Duggan (2004) ise 1489 tarihinde ayrı bir depremin gerçekleştiğini iddia etmişlerdir. Antonopoulos (1980: 192-193), Da Vinci’nin notlarını referans alarak, çağdaş Arap kaynaklarında da benzer bilgilerin bulunduğunu keşfetmiştir. Duggan (2004: 142-143) ise, bugün Antalya kalesi surları içerisinde bulunan ve eski bir Yunan Ortodoks kilisesinden dönüştürülmüş olan, bugün Kesik Minare olarak bilinen, ancak yapıldığı dönemde *Korkut* ya da *Cuma* camii olarak adlandırılan caminin 1489 depremi sırasında yıkıldığını iddia etmiştir.

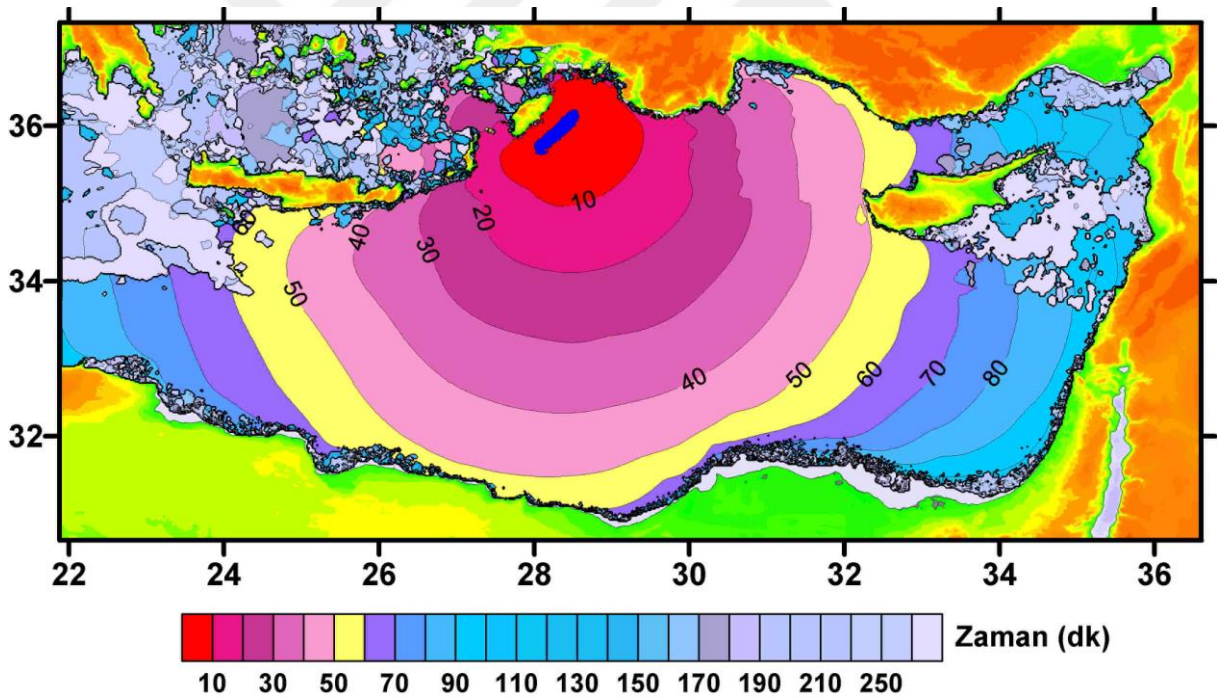
Rodos’lu Caoursin 3 Mayıs depremini, “büyük Türk’ün öldüğü gün” -deprem II. Mehmet’in (Fatih) öldüğü gün gerçekleşmiştir- yaşanan deprem olarak kaydetmiştir. Ancak kaydettiği bilgiler sadece 1481 yılı olaylarını kapsamakta olup, 1489’a ait her hangi bir yazı kaleme almamıştır. Caoursin, Rodos’ta 1489 tarihine kadar ikamet etti ise, muhtemelen Da Vinci’nin bahsettiği depremi de kaydetmiş olmalıydı. Ancak böyle bir bilgi mevcut olmamakla birlikte deprem, Caoursin’in adadan ayrıldığı bir vakitte de meydana gelmiş olabilir.

Antonopoulos (1980;192)’un 3 Mayıs depremi hakkında, olaydan yaklaşık iki asır sonra yazılan bir kaynaktan aktardığına göre, felaket “...şiddetli bir fırtına açık denizlerden gelen suların yükselmesine sebep oldu... Rodoslular adalarının batacağını düşündüler... sarsıntılar birkaç hafta daha devam etti ve sonra durdu...” şeklinde gerçekleşmiştir. Kaynaklarda anlatılanlara göre, bu bahsi geçen tarihlerde kuşkusuz Anadolu’nun güney kıyılarını etkileyen bir deprem ve ardında yaşanan tsunamiden bahsedilmektedir. Duggan (2005: 361)’da, depremin ve tsunaminin verdiği zararın, Likya bölgesinin güney ve doğu kısımlarında etkili olmuş olabileceğini belirtmiştir.

Kaynakların da gösterdiği gibi 3 Mayıs depremi büyük olasılıkla Antalya açıklarında, körfezin içinde ya da Kıbrıs Yayı’nın üzerinde bir yerde gerçekleşmiş olmalıdır. Deprem sonrası yaşanan hasara dair kayıtların olmaması, depremin bu bölgelerde sadece hissedildiği, bir hasara sebep olmayan derin odaklı bir deprem olduğunu düşündürmektedir. Ancak çoğu durumda olduğu gibi asıl hasarı deprem değil, sonrasında yaşanan tsunami dalgaları vermiş olmalıdır. Likya şehirlerinden biri olan Patara’da ve Fethiye körfezinde yapılan incelemeler

sonucunda, tsunami izlerine ait veriler ortaya çıkarılmıştır. Patara’da yapılan arkeolojik ve arkeosismolojik çalışmalar sonucunda, deniz feneri üzerinde görülen hasarın, fenerin platformunu aşan dalgaların, depremde sonra yıkılan fener enkazını, bulunduğu yerden kuzeybatıya doğru sürükleyerek, fenerin güneydoğu köşesinde yıkıma sebep olduğu keşfedilmiştir (Yaltırak vd., 2015: 561).

Paleo-tsunamileri tespit etmek için, Fethiye körfezi ve çevresinde (Dalaman sahili boyunca) yapılan çalışmalarda ise, tortul ve tabaka örnekleri incelenmiş, bulguların, bölgeyi etkilediği düşünülen paleo-tsunamiler ile uyduğu anlaşılmıştır. Yolsal (2008)’ın 1481 Rodos depremi için oluşturduğu matematiksel modelde de görülebileceği üzere, depremde sonra oluşan tsunami dalgalarının çok kısa bir süre içerisinde Anadolu kıyılarına çarptığı, başta Muğla-Marmaris bölgesi olmak üzere Teke yarımadasının batı ve güney kıyılarını etkilediği hesaplanmıştır (Şekil 8) (Alpar vd., 2012: 193; Papadopoulos vd., 2014: 95; Özel vd., 2011: 604).

Şekil 8. 1481 Rodos depremi sonrası oluştuğu tahmin edilen tsunami dalgalarının zaman içerisindeki dağılım ve hareketi (Yolsal, 2008). Rodos adasının doğusundaki koyu mavi ile işaretlenmiş olan alan, depremin merkez üssü olarak kabul edilmiştir.

1481 yılı içinde gerçekleşen son büyük deprem, 18 Aralık tarihinde meydana gelmiştir. Depremi bizzat yaşamış olan Rodos’lu Caoursin’in aktardıkları, özellikle adada yaşanan yıkım bakımından önemli bilgiler sağlamaktadır. Deprem, muhtemelen Rodos adası

açıklarında bir yerlerde gerçekleşmiş olmalıdır. Yaşanan felaketi kaydeden Caoursin, “...bu deprem (18 Aralık) kiliseleri, şapalları, dua edilen mekânları yerle bir etti, barınaklar mahvoldu, bin parçaya ayrıldı, devrildi ya da yıkılacak hale geldi. Liman girişini koruyan kuleler de hasar aldı.” şeklinde yaşanan felaketi kaydetmiştir (Vatin, 2001: 174).

Bu büyüklükte hasarlara sebep olan depremler, kuşkusuz çevresine de büyük zararlar vermiş olmalıdırlar. Özellikle sarsıntının merkez üssünün Rodos adası açıklarında olduğu düşünülürse, Likya’nın güney ve güney batı sahillerinin sarsıntılardan ciddi şekilde etkilendiği düşünülebilir. Deprem, Rodos’ta sadece yapıları yıkmakla kalmamış, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine de sebep olmuştur ki, “...yıkılan binalar yüzünden, köylerde yerler ölü dolu. Evlerinde kalmış olan kimi insanlar çatıların altında ezildiler.” diye yazar, Caoursin (Vatin, 2001: 172).

Rodos’ta depremden sonra yaşanan hasarın büyüklüğünün nedenlerinden biri de, depremden tam bir yıl önce 1480 baharında, Osmanlı kuvvetlerinin adayı kuşatması ve kuşatma sırasında hasar görerek zayıflayan yapılar olabilir. Dönemin tanığı olan, tarihçi Tursun Bey’in, eseri *Tarih-i Ebul Feth*’te kaydedildiğine göre, Fatih Sultan Mehmet’in ölümünden bir yıl kadar önce gerçekleşen ada harekâtı, başarısız olmuş ancak kuşatma sırasında Mesih Paşa kumandasındaki birliklerin “ada çevresini vurduğunu, kale üzerine akınlar yapıp, çevreyi yakıp yıktığı” dan bahsedilmiştir (Tursun Bey, 158). Kaledeki ve köylerdeki hasarın büyük kısmı kuşatma sırasında oluşan tahribat kaynaklı olmalıdır. Adayı yöneten Şövalyeler, bir sonraki sene –kış mevsimi geldiğinde kuşatmalar ve seferler bitirilirdi– olası bir tekrar kuşatma riskine karşın, adayı olabildiğince onarmaya çalışmış, şehrin surlarını yenileyip, güçlendirmelerine rağmen (Kiel, 2008: 156), 1481 senesinde gerçekleşen yer sarsıntıları, tamiratları tam gerçekleştirilememiş olan yapıları tamamen yıkmış olmalıdır.

Depremden sonra limana toplanan insanlar, limanın sularının önce çekildiğini sonrasında ise 3 metrelik dalgaların limanı altüst ettiğine tanık olmuşlardır (Vatin, 2001:173; Soloviev, 2000:41; Yolsal ve Taymaz, 2010: 59). Gözlemlen olay kuşkusuz bir tsunami etkisidir. Bu tür birincil gözlemlerin varlığı, depremlerin deniz içerisinde gerçekleşmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiş ve sonrasında meydana gelen yıkıcı tsunamilerinde varlığına işaret etmiştir (Papadopoulos vd., 2014: 95; Papadopoulos ve Fokaefs, 2005: 162; Altınok vd., 2011: 279; Papadopoulos vd., 2007: 60; Altınok ve Ersoy, 1995: 124; Altınok vd., 2000: 199; Altınok, 2011: 279).

38. 28 Mart 1513 Doğu Akdeniz

Adana ve çevresini etkilediği tahmin edilen şiddetli bir depremin meydana geldiği kayıtlara geçirilmiştir (Ambraseys ve Finkel, 2006: 37). Aynı yıl içerisinde, Mart ayının 28'nde Rodos'ta bazı yapıların da yıkıldığına dair raporlar düzenlenmiştir (Ambraseys, 2009: 434). Arap tarihçilerinin kayıtlarına göre, aynı gün Kahire'de de hissedilen hafif şiddetli bir sarsıntı gerçekleşmiştir (Arslantaş, 2015: 167). Muhtemelen, Adana bölgesini ve Kahire'yi etkileyen depremler aynı kökenli olup, Ölü Deniz fayında gerçekleşmiş olmalıdırlar. Depremlerin Likya bölgesinde ne derecede hissedildiğine ya da zarara sebep olduğuna dair kayıtlı bir bilgi olmasa da özellikle bölgenin doğusunun ve Antalya çevresinin sarsıntılardan etkilenmiş olması muhtemeldir.

39. 1556-57 Isparta

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, Revan Kitapları numara 1100'de kayıtlı Anonim Osmanlı Tarihi'ne göre, 30 Nisan 1557 senesinde, İstanbul'da büyük hasara neden olan bir deprem gerçekleşmiş ve "nice evler ve ocaklar" harap olmuştur. Anonim tarihte aynı zamanda Aydıncık ve Hamideli'nde de bir depremin gerçekleştiğini ve "evler yıkılıb ve nice bin adam helak oldu" ifadeleri kullanılmıştır (Cezar, 1963: 384). Hamideli sancağının¹⁷ Isparta ve çevresini kapsadığı düşünüldüğünde, Likya bölgesinin kuzey sınırlarında bu dönemde bir yer hareketinin gerçekleştiği görülebilmektedir (Ambraseys ve Finkel, 2006: 44; Ambraseys, 2009: 456). Aynı yıl içinde 10 Mayıs'ta da bir depremin gerçekleşmiş olabileceği düşünülmüş, yaşanan ikinci sarsıntıda Alanya kalesinin 'Orta Kale' kısmı ve XIII. yüzyılda inşa edilen Selçuklu Ulu camii'nin, deprem sırasında çöktüğü iddia edilmiştir (Duggan, 2004: 144).

¹⁷ Modern öncesi dönemde bir sancak beyi tarafından yönetilen temel Osmanlı idari birimidir.

40. 1569 – 70 Rodos

XVI. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, Rodos adasının bir kez daha depremle sarsıldığı kayıtlara geçmiştir. Deprem, Ege denizinin büyük bir kısmında da hissedilmiş olup (Ambraseys ve Finkel, 2006: 45; Ambraseys, 2009: 460), aynı tarihte Rodos Bey'ine¹⁸ verilen bir hükümde (H.22/10/977 - M.30/03/1570), Alaiye (Alanya) Bey'i Mehmet Bey'den, Alaiye limanında bulunan taş gemilerinin kalafatı¹⁹ yapıldıktan sonra tamir işleri için Rodos'a gönderilmesi istenmiştir (BOA.A.DVNS.MHM. 09).

Benzer bir arşiv kaydında da, yine Alaiye limanında bulunan gemilerin 975/1568 senesinde, tamir için Rodos kalesine gönderildiği kaydedilmiş ancak gerçekleşen tamirin nedeninin deprem mi yoksa rutin bir tadilat işlemi mi olduğu kesin olarak belirtilmemiştir (BOA.DVNS.MHM. 07). Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Rodos adasında çeşitli yapılar deprem sonrasında onarımdan geçirilmiş ancak bu onarım işlemlerinin ayrıntıları tam olarak verilmemiştir. Likya bölgesi –Osmanlı hâkimiyeti sonrası bölge artık Teke bölgesi olarak anılmaya ve arşiv kayıtlarında bu isim ile kaydedilmeye başlanmıştır- ve çevresi için başka her hangi bir tahribattan bahsedilmemiştir. Bir sene önce (30 Eylül 1568) Denizli'de meydana gelen büyük depremin de bölgede bir zarara sebep olup olmadığı bilinmemektedir (Kılıç, 1993: 673).

41. 1609 Rodos

Bu yıl Rodos'u harap eden, etkisi Küçük Asya'nın güney kıyılarında hissedilen ve tahribata neden olan, aynı zamanda Girit'te ve Suriye kıyılarını da etkilediği bilinen bir sarsıntı gerçekleşmiştir. Venedik'te, 8 Mayıs 1609 tarihinde yayımlanan bir haberde, Rodos'ta büyük bir depremin olduğu, kale dâhil şehrin yarısının harap olduğunu ve sonrasında gerçekleşen deniz dalgası (tsunami) sonucunda 10.000 kadar insanın öldüğü yazılmıştır (Ambraseys, 2009: 473; Ambraseys ve Finkel, 2006: 53).

Haberde insan kaybına dair verilen sayı abartılı olsa da, depremde sonra bir tsunaminin gerçekleşmiş olduğu bilgisi doğru olabilir. Bölgenin jeolojik yapısı ve tarihi

¹⁸ Rodos, Sultan I. Süleyman'ın (Kanuni) 1522 yılında adaya düzenlediği sefer ile fethedilmiş ve 1912 yılına kadar Osmanlı egemenliği altında yönetilmiştir.

¹⁹ Gemilerde kaplama ve döşeme tahtalarını, aralıklarına ağaç bir tokmak ile ve bir keski yardımı ile üstüpi sıkıştırdıktan sonra üstlerine sıcak zift dökmek sureti ile su geçirmez duruma getirme işi.

kayıtlar daha önce bu tür olayların yaşandığı göstermiştir (Papadopoulos vd., 2014: 96; 2007: 60-61). Ancak o dönemde Osmanlı hâkimiyetinde olan Rodos ile ilgili dönemin arşiv kayıtlarında, bir deniz dalgasından bahsedilmez. Hicri 05 cemaziyelahir 1018 / 05 Eylül 1069 tarihli, Rodos kalesi dizdarına(muhafızı) gönderilen bir hükme göre, ada da depremde zarar görmeyen ahalinin üçer gün olmak üzere ortak bir şekilde hasar gören Rodos kalesinin tamirinde çalıştırılması emredilmiş, ancak hangi yapıların ne kadar zarar gördüğüne dair ayrıntı verilmemiştir (BOA.A.DVNS.MHM. 078).

Depremın Teke bölgesinde ne gibi bir hasara neden olduğu, bahsi geçen belgelerde bahsedilmemekle beraber, sarsıntının yarattığı şiddet yarımadaı da etkilemiş olmalıdır.

42. 1631 Rodos

Döneme ait bir belgede, Rodos'ta 1631 yılı içerisinde bir depremin meydana geldiği kaydedilmiştir. Hicri 11 muharrem 1040-41 / 9 ağustos 1630-31 tarihinde, Rodos kadısına²⁰ verilen bir hükümde, Akdeniz'de, Osmanlı devleti hizmetinde bir Kalyon²¹ reis olan Canetti'nin, depremde zarar gördüğü için kendi malından vakfettiği para ile bir manastırı tamir ettirdiği “...kefere olan Artemit demekle ma'rûf manastırın zelzeleden ba'zı yirleri yıkılup telef-i nefs...” olduğu belirtilmiştir. Deprem sonrasında da, ada da karışıklık çıktığı ve bazı kimselerin bahsi geçen manastırı ele geçirdiklerine dair bilgiler mevcuttur.

Bunun üzerine idari yönetici olan Kadı: “... zikrolunan manastıra ve mezbûrun ta'yîn itdüğü emlâk ü erzâkına, mâdâm ki mezbûr Caneti Re'îs cânibindedür, hılâf-ı ser'ı serîf âhardan bir ferdi dahl ü ta'arruz itdürmeyüp mezbûr Caneti Re'îs ta'yîn itdüğü âdemlerine zabt u tasarruf itdüresiz. Ser'ı serîfe ve emr-i hümayûnuma muhâlif kimesneye iş itdürmeyesiz.” şeklinde bir emir çıkararak, manastırı Canetti'nin adamlarına tekrardan zapt ettirmiştir. (A.DVNS.MHM.d.85-436).

Aynı yıl Milas yakınlarında, Ege kıyılarında da hissedilen yıkıcı bir deprem daha meydana gelmiştir. Ancak iki depremin, aynı depremler olup olmadığı kesin değildir. Ambraseys ve Finkel'in, Topkapı Sarayı arşivinde buldukları bir belgeye göre, Beçin(Milas

²⁰ Osmanlı yargıcı. Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden beri fethedilen yerlerde şeriata ve örfe dayalı yargılama yapan ilmiye mensubu. Kadılar, bulundukları terin, yönetim, belediye, güvenlik, ulaşım, zahire edinimi, haberleşme hatlarının idamesinden, askerlerin toplanmasından ve merkezi otoritenin isteği üzerine işçi ve hayvan nakli gibi sorunlara kendi yetkileri dahilinde ve başkentten gelen buyruklar gereğince bakarlardı (Sakaoğlu.2016;360.,Somel.2011;341.,Ortaylı.2001;69).

²¹ Buharlı gemilerden önce ahşap teknelerden oluşan donanmaların en büyük ve yüksek denizcilik vasıflarına sahip yelkenli gemisi. Hilal şeklinde bir güvertesi, 42 metreye varabilen boyu, iki, üç veya dört adet yelkeni ve 100 adet topa kadar silahı bulunurdu.

yakını) kadısı “...bu yıl meydana gelen depremler nedeniyle...” depoların yıkıldığını rapor etmiş, ancak daha fazla ayrıntı vermemiştir (Ambraseys ve Finkel, 2006: 56). Teke bölgesinde ise sarsıntıların ne ölçüde bir yıkıma neden olduğu bilinmemektedir.

43. 1685 – 1686 Rodos

Rodos adası, Sultan IV. Mehmet’in saltanatının son yıllarında bir kez daha büyük bir deprem ile sarsılmıştır. H. 13 Rebiülâhir 1097 / 9 Mart 1686 tarihli bir fermana göre, 1096/1685 tarihinde, Rodos kalesinde hasara neden olan *büyük* bir deprem meydana gelmiştir (Ambraseys ve Finkel, 2006:85). H. 22 Rebiülâhir 1097 tarihli ikinci bir fermana ise dönemin sultanı IV. Mehmet, kalenin tamiri için Antalya gümrüğü malından 40 bin akçenin tamir masrafları için ayrılmasını gümrük eminine(yetkilisine) buyurmuştur (Ek 4) (BAO. TS.MA. 0736-4.5414/23).

Sultanın tamir için emrettiği miktara bakılır ise –bu miktar muhtemelen daha önce tespit edilip rapor edilmiş olmalıdır- Rodos kalesinin depremde ciddi şekilde hasar aldığı anlaşılmaktadır. Kale dışında başka her hangi bir yapının hasar alıp almadığı kaydedilmediği ve tamir için ayrılan paranın özellikle sadece kale onarımı için kullanılması, ada da bulunan diğer yapıların hasarının ciddi boyutlarda olmadığını tahmin ettirmektedir. Ancak diğer yapıların aksine *kalenin*, adanın savunması ve güvenliği açısından önemi dolayısıyla, devlet yardımının sadece bu yapıya yapılmış olma olasılığı da vardır. Depremden sonra bir deniz dalgasından(tsunami) bahsedilmemiştir. Teke bölgesi için ise her hangi bir hasar kaydına rastlanmamıştır.

44. 1691 Antalya

Sultan II. Süleyman’ın (1642 – 1691) saltanatının son senesinde, Antalya’da bir depremin yaşandığı bilinmektedir. Dönemin belgelerinden öğrenilebildiği kadarı ile Antalya kalesi, deprem ve şiddetli yağmurlar sonucunda tahrip olmuş ve merkezi yönetim tarafından da tamiri emredilmiştir. Bu süreç içerisinde Antalya kadısına verilen hükümde “ ...bin yüz

iki senesi Cumadel-ûlâsının on yedinci günü (M. 16 Şubat 1691) matar ve zelzeleden kal'anın derya tarafından iki yüz on sekiz zirâ'(dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü) tûlen duvarları münhedim olup termîme muhtaç olduğun ilhâhlarıyla arz eylediği acilden...' şeklinde bir emir gönderilmiş, Antalya kalesi dizdarı(kale muhâfızı) Cafer Bey'e de, kalenin acil bir şekilde '...'mimar ağa tarafından ta'yin olunan mübâşir(yetkili kimse) ile...' durumunun araştırılması ve merkeze bildirilmesi istenmiştir (Karacan, 2010: 180). Kale dışında başka bir yapının da zarar gördüğüne dair her hangi bir bilgi verilmemiştir.

45. Aralık 1714 Rodos

Arşiv kayıtlarına göre, Rodos'ta büyüklüğü tam olarak bilinmeyen ve hasara yol açtığı düşünülen bir deprem²² kaydı mevcuttur. Hicri 1131 (1718) tarihli bir masraf defterinde, Rodos limanının girişinde bulunan, *Batı Kulesi* olarak adlandırılan yapının ve terk edilmiş durumda olan *eski tersâne*'nin bir deprem sırasında hasar gördüğü ve hasarlı yapıların tamirâtı için 2333 kuruşluk bir meblağının gerektiği kaydedilmiştir (BOA.MAD. 03897). H. 1126 (1714) senesi için düzenlenen bir *mühime defteri*'nde geçen iki hükümde ise, *Kapudan Paşa*'ya, Rodos adasının Akdeniz ticareti için önemli bir liman olduğu ve ada halkının geçimini denizcilikten sağladığı belirtildikten sonra, gemi giriş çıkışlarda sıkıntı yaşanmaması için limanın *tamir ve temizlenmesi*, bunun için ' ' *derya ümerasına Sakız adasından getirilecek olan mühimmat ile* ' ' yardımcı olunması buyrulmuştur (BOA.DVNSMHM. 0122.495 – 516).

Belgelerde, hasar kaydı ve tamir işlemleri dışında, ada ahalisinden her hangi bir yaralanma ya da can kaybı olayına dair bir bilgi kaydedilmemiştir. Aynı sene içerisinde doğu Akdeniz'de, özellikle Yunanistan'ın güneyinde pek çok irili ufaklı depremlerin meydana geldiğinden de bahsedilmiştir (Ambraseys, 2009: 539-540; Solaviev, 2000: 57).

²² Ambraseys ve Finkel (2006;97) bu depremin bir sene önce yaşanan İzmir depremi ile aynı deprem olabileceğini belirtmişlerdir. Ancak İzmir'de yaşanan deprem hakkında elimizde ayrıntılı bilgi mevcut olmamakla birlikte, Rodos adasındaki hasar, arşiv kayıtlarından öğrenilebilmektedir. Muhtemelen İzmir'de ve Rodos'ta meydana gelen depremler birbirinden bağımsız ve 1714 senesi doğu Akdeniz deprem fırtınasının sebep olduğu yer sarsıntıları içerisinde değerlendirilebilir

46. Haziran 1736 Isparta

Döneme ait bir *Şer'iyye Sicili* kaydında, Haziran ayının 30'unda, Isparta'ta da bir yer sarsıntısının yaşandığı bilgisi kaydedilmiş ancak sarsıntı ve sonrasına dair başka herhangi bir bilgi verilmemiştir (Tülüveli, 2015: 1006).

47. 31 Ocak 1741 Rodos

1741 yılının başında, Rodos adası açıklarında olduğu tahmin edilen bir dizi deprem meydana gelmiştir. Depremde, adada bulunan yerleşim yerlerinin çoğu yıkılmış ya da hasar görmüş, özellikle Rodos kalesinin duvar, köprü ve limanları büyük zarara uğramışlardır (Ambraseys ve Finkel, 2006: 113). Döneme ait bir raporda, Finike kazasındaki Bergos (Ambraseys ve Finkel, kalenin ismini Pirgos olarak vermiştir) kalesi ve kaynaklarda Yılanbaşı kalesi olarak geçen ancak tam olarak yeri bilinmeyen bir kalenin ağır hasar aldığını, kale dışında ki mahallelerin de hasar gördüğünü ve tamiri için merkeze hasar raporu gönderildiği kaydedilmiştir (BOA.AE.SMHD.I.076.5006. 03. 04. 05).

Depremden sonra Rodos'ta suların çekildiği, daha sonrasında sahilleri 12 kez şiddetli bir şekilde su bastığı ve bunun sonucunda karşı kıyılarda (Finike ve çevresi) köylerin haritadan silindiği bilgisi verilmiştir (Ambraseys ve Finkel, 2006: 113; Soloviev, 2000: 59; Papadopoulos vd., 2007: 61). Bu, abartılı bir bilgi olmakla beraber, belgelerde sadece Finike kazasında hasar gören kale ve mahalleler hakkında kayıt vardır. Muhtemelen kalelerin çevresindeki mahallelerin her biri ayrı bir köy olarak yorumlanmış olmalıdır. Bu şekilde dahi olsa, tamamen yok olan ya da *haritadan silinen* herhangi bir köy'e veya yerleşim yerine dair bir bilgi, arşiv kaynaklarında rastlanmamıştır. Deprem, etkisini doğu Akdeniz boyunca hissettirmiş, Girit ve Kıbrıs'ta hafif hasarlara neden olurken Kahire'de ağır hasara neden olduğu düşünülmüştür (Amrarseys, 2009: 557).

48. 8-20 Mart 1743 Antalya

Muhtemelen bir elçilik raporu olan, döneme ait bir kayıta, *Satalia*'da (Antalya), Mart ayının 8'inden 20'sine kadar şiddetli depremler gerçekleşmiş, şehrin limanı kurumuş ve sular 100-200 metre çekilmiş, kentte bulunan konsolosun evi, yıkılan surların altında kalmış, birçok ev yıkılmış ve Reşat (bugün Sıçan adası) adacığının batısındaki bir dağın – bahsi geçen yer Eren tepe mevki olabilir-, tamamen *çöktüğü* kayda geçirilmiştir (Ambraseys ve Finkel, 2006: 114; Vogt, 2001: 23). Kayıt altına alınan verilere göre, yaşanan sarsıntının şiddetinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Surların ve yerleşim yerlerinin hasar görmesi dışında, Reşat (Sıçan) adasının batısındaki bir *dağ*'ın yıkılması, çok büyük olasılıkla bir heyelan ya da toprak kayması olayı olmalıdır. Bir dağı çökertebilecek boyutta bir sarsıntının verebileceği hasar ve etki, raporda bahsedilenden kuşkusuz daha büyük olacaktır.

Bahsi geçen deprem/depremler ile ilgili Osmanlı arşiv kayıtlarında her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Depremden sonra limanın suyunun çekilmesi bir tsunami olayının yaşandığını gösterse de, denizin 100-200 metre mesafede çekilmesi bilgisinin doğruluğu tartışmalıdır. Burdur'da bulunan ve 1749 yılında tekrar inşa edilen Ulu Cami'nin de bu deprem sırasında yıkıldığı düşünülmüştür (Duggan, 2004: 146).

49. [13 ŞUBAT 1756] Doğu Akdeniz – Güney-Batı Anadolu

Doğu Akdeniz tektonik sahasında, 1756 yılında meydana gelen depremlerin Rodos ve Antalya körfezinde ne derecede etkili olduğuna dair güvenilir bilgiler mevcut değildir. Görgü tanıklarının aktardıkları bilgilerin ışığında, depremin Kahire'den İzmir'e kadar olan bir alanda hissedildiği ancak çok fazla zarara neden olmadığı söylenmiştir (Ambraseys ve Finkel, 2006:129; Ambraseys, 2009: 581).

Depremin Teke bölgesinde ne derecede bir zarara neden olduğu bilinmemekle birlikte, Duggan (2004: 146)'a göre Kaş kazasında bulunan Kasaba Camii, depremden sonra yıkıldığı düşünülen eski caminin yerine inşa edilmiştir. Bu durumun haricinde bölgede ne kadar hasarın meydana geldiği ise belirsizdir.

50. # [1759] Antalya

Bu yıl içinde tarihi tam belli olmamakla birlikte Antalya’da büyük bir depremin yaşandığı kataloglara geçmiştir. Ancak deprem ile ilgili ayrıntılı kayıtlar mevcut olmamakla beraber, bahsi geçen depremin doğruluğu dahi şüphelidir (Ergin vd., 1967).

51. 18 Eylül 1776 Rodos

Rodos adasında yaklaşık iki dakika sürdüğü ifade edilen depremler yaşanmıştır. Adada her hangi bir hasara ve can kaybına neden olmamakla birlikte yakın bölgelerdeki sahillerde de hissedilmiştir (Ambroseys ve Finkel, 2006: 150; Ambraseys, 2009: 606).

3.3 XIX. Yüzyıl

52. 1815-20 Doğu Akdeniz

Sultan II. Mahmud’un saltanatının ilk dönemlerinde, 29 Kasım 1815’te Girit adasının doğusunda şiddeti bir deprem meydana gelmiş, sarsıntının şoku, Rodos ve Anadolu kıyılarında da hissedilmiştir (Ambraseys, 2009: 629).

Aynı tarihlerde Antalya şehir surlarında ve Ahi Kızı türbesinde yapılan onarım ve Eğirdir’de bulunan Hızırbey Camii’nin yeniden inşası, Girit’te yaşanan deprem ile ilişkilendirilmiştir (Duggan, 2004: 147). Onarım çalışmaları ve hasar hakkında döneme ait bir arşiv kaydına rastlanmamış olup, depremden sonra her hangi bir tsunami yaşandığına dair de bir bilgi yoktur.

53. [12 Temmuz 1842] Isparta – Burdur

Isparta ve Burdur’da deprem meydana geldiği kaydedilmiştir. Depreme dair başka bir kayıt mevcut değildir (Soysal vd., 1981: No:807; Ergin vd.,1967).

54. #[17/18 EKİM 1843] Rodos

Rodos’ta şiddetli bir depremin yaşandığı kataloglara girmiştir (Ergin. 1967; Soysal vd., 1981: No: 811). Ancak yetersiz veri ve arşiv kayıtlarının eksikliği nedeni ile depremin doğruluğu şüphelidir.

55. [1848] Fethiye (?)

İngiliz gezgin ve din adamı, John Aiton’un 1851 yılında, Akdeniz havzasında gerçekleştirdiği gezilerini kaleme aldığı *The Lands of the Messiah, Mohomet and the Pope as Visited in 1851* isimli eserinin XV. Bölümünde, Likya ve çevresini anlatırken, ‘üç dört yıl önce’, Rodos’un karşı kıyısında anakarada, deprem ile tamamen yıkılan bir şehrin kalıntılarından bahsetmiştir (Aiton, 1853: 373). Aiton, depremle yıkılan şehrin ismini vermemiş ancak tarif ettiği bölge, muhtemelen Fethiye ve çevresinin olabileceğini düşündürmüştür. Buna rağmen bahsi geçen tarihte bölgeye ait yıkıcı bir deprem kaydı olmamakla birlikte, yazar İzmir’de (Ambraseys, 2009: 665) o dönemde art arda yaşanan depremleri de belirtmiş olabilir.

56. 16 Mart 1850 Mekri (Fethiye) - Rodos

Döneme ait bir belgede, Hicri 13 Cemaziyelevvel 1267/16 Mart 1850 tarihinde Rodos’ta ve Mekri’de(Fethiye) deprem olduğu, bazı mahallelerin yıkıldığı ve ahalinin

münasip bir yere taşınıp, sarsıntı sırasında yıkılan mahallelerin tamiratının yapıldığı bilgisi kaydedilmiştir (BOA.İ.DH.230). Antalya kalesinin de depremde etkilendiği ve “...vuku bulan hareket-i arzdan dolayı Antalya kalesi’nde harab ve mail-i inhidam olan duvarların...” durumu rapor edilmiştir (BOA.İ.MVL. 220.7397.1). Can kaybının olup olmadığına dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarı ile sarsıntılar ay boyunca devam etmiştir. H. 25 Cemaziyelevvel 1267 (25 Mart) tarihli başka bir belgede, Mekri’de yaşanan sarsıntılar, Aydın ve çevre kazalarında da hissedilmiş, her hangi bir can ve mal kaybının olmadığı Aydın valisi tarafından rapor edilmiştir (BOA.A.AMD. 30.39.01). Nisan ayı sonunda da bölgeyi etkileyen ve hasara sebep olamayan küçük depremler yaşanmıştır (Ambraseys, 2009: 667).

Mart ve nisan ayları boyunca yaşanan sarsıntılardan sonra, 8 Mayıs 1850 (H. 7 Recep 1267) de yıkıcı bir deprem daha meydana gelmiştir. Merkez üssü Rodos adası olan depremde, on altı hanenin evlerinin yıkıldığı ve *harap ve yardıma muhtaç* durumda oldukları kaydedilmiştir (BOA.MVL. 237.70.01). Her hangi bir can kaybı yaşanmamış ancak derhal ‘*ahâlî-i islâmın*’ masraflarının karşılanması buyrulmuştur (BOA.MVL. 237.70.02).

57. 28 Şubat 1851 Mekri (Fethiye) - Rodos

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Mekri körfezi açıklarında, muhtemelen bir sene önceki depremin (16 Mart 1850) meydana geldiği yerde, ilk depremde daha fazla zarar neden olan bir yer sarsıntısı daha yaşanmıştır. Deprem, Meğri ile Rodos arasında bir yerde gerçekleşmiş olup, hem Rodos adasında hem de Meğri kazasında ağır hasara ve can kayıplarına neden olmuştur.

Depremden hemen sonra, 14 Cemaziyelevvel 1267/17 Mart 1851 tarihli belgeden de anlaşıldığı üzere, Meğri kazası idarecileri, merkezi yönetimden depremin yarattığı hasarı tespit etmesi ve raporlaması için bir mühendis gönderilmesini talep etmiş, bunun üzerine de merkezi hükümet, *Bahriye-i Şahane*²³ de binbaşı rütbesi ile görev yapan Zühdü Bey’e,

²³ Bahriye Mektebi. Türk deniz kuvvetlerinde subay yetiştiren Deniz Harp Okulu ve Lisesi’nin eski adı. Osmanlı Devleti’nin çağın denizcilik teknolojilerinden geri kaldığı ve denizlerde başarısızlıklara uğraması sonucunda, dönemin Kaptanıderyası Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Batı usulü eğitime geçilmesinin gerektiğini, dönemin sultanı olan III. Mustafa’ya sunması ve sultanın kabulü sonucunda açılmıştır. Okul, Osmanlı İmparatorluğu’nda Batı tarzı öğretim ve eğitim yapmak üzere kurulmuş olan ilk mekteptir (Yakıtıl.1991;509).

*Tersane-i Amire*²⁴ hazinesinden ödenek ayırarak, Meğri'ye deprem sonrası durumu incelemesi için gönderme kararı almıştır (BOA.İ.DH. 230/13825. 04. 05. 08).

Dönem ait belgelerden depremin, Menteşe sancağına bağlı ve beş kaza olarak bilinen, Meğri, Eşen, Döğer, Eğredos ve Onamlı kazalarında, zarara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Deprem sonrası tutulan raporda, çok sayıda Müslüman ve Hristiyan'ın öldüğü, evlerin çöktüğü ve hayvanların telef olduğu kaydedilmiştir. İlk depremden sonra sarsıntıların aralıklarla devam ettiği ve ahalinin korkudan çadırlarda ve liman da demirli bulunan gemilerde ikame ettirildiği anlaşılmaktadır (BOA.İ.DH. 231/13869. 01).

Depremin sadece körfez ve çevresinde değil, batı Anadolu'nun güney kesimlerinde de ciddi şekilde hissedildiği, tutulan kayıtlardan görülmektedir. Depremden sonra Aydın valiliği tarafından, Menteşe kaymakamlığına gönderilen -Menteşe sancağı Aydın vilayetine bağlı idari bir bölgedir- bir belgede, derhal hasar gören yapıların tespiti, evleri yıkılan insanların, bölgede ikamet eden *yörüklerden çadır tedarik edilerek iskânının* yapılması istenmiştir (BOA. İ.DH. 231/13865. 06). Aynı tarihlerde, bölgeye gönderilen Zühdü Bey'e de, ahali tarafından anlatılanlara göre, gece yarısında Meğri yakınlarında Babadağ (1696 m.) mevkiinde iki sarsıntının daha meydana geldiği bilgisi verilmiştir. Bu sarsıntılardan ilkinde *top patlamasına* benzer bir ses duyulmuş, her hangi bir can kaybı yaşanmamış ancak çevre köy ve kasabalarda bazı binalarda ufak hasarlar meydana gelmiştir. İkinci sarsıntı 26 Mart tarihinde meydana gelmiş, dağ yine sarsılmış ve bir kısmı yıkılarak, deprem sırasında dağdan koparak yuvarlanan kaya parçaları ve dumanların –bu dumanın sülfür gazı olduğuna dair görüşler vardır. Soloviev, 2000: 88)- çıktığı rapor edilmiştir (BOA.İ.MVL.209/6790. 03). Raporlarda kaydedilenler değerlendirildiğinde, özellikle Babadağ mevkiinde büyük bir heyelanın gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir.

28 Şubat depremi, Rodos adasında da ciddi zararlara sebep olmuştur. Merkezi yönetim, Meğri için aldığı kararın bir benzerini Rodos için de almış ve depremden zarar gören Rodos kalesinin durumunu raporlaması için *Tophane-i Amire*²⁵de binbaşı rütbesi ile görev yapan Hüsnü Bey'i görevlendirmiştir (BOA.İ.DH. 230/13817).

Hüsnü Bey'in raporlarından anlaşıldığına göre, Rodos'ta meydana gelen hasar Menteşe bölgesine göre daha az zararlarla atlatılmıştır. Depremde, kale içerisinde bulunan Sercivan camii minaresinin hasar gördüğü ve Çengel kulesi diye bilinen, kale yapısının da bir

²⁴ Dârüssinâ-i Âmire de denilen Tersâne-i Âmire, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile birlikte Gelibolu ve Karamürsel'de kurulmuş tezgahlar ile teşekkül eden ve sonra devletin sınırlarının genişlemesi ve İstanbul'un fethedilmesinden sonra Haliç'te esaslı bir teşkilata kavuşan Osmanlı denizcilik faaliyetlerinin merkez üssü (Bostan.2011;513.,Sakaoğlu.2016;679).

²⁵ Osmanlı Devleti'nde top döküm ve yapım işlemlerinin yapıldığı fabrikalar. Sultan II. Mahmud döneminde eski Tophane Ocağı yerine, çağın döküm teknolojinine uygun şekilde 1832 yılında Tophâne-i Âmire idaresi olarak kuruldu.

kısmı, sarsıntı sırasında yıkılarak etrafında bulunan dükkân ve hanelere zarar vermiştir. Deprem sırasında hasar görmüş ama yıkılmamış olan yapılar, kendi kendilerine yıkılıp zarara sebep olmasınlar diye, ada meclisi tarafından yıkılması kararlaştırılmıştır. Sur dışında bulunan köylerin de depremden etkilendiği rapora işlenmiş, hanelerin durumu ya da ahalinin ruh hali hakkında her hangi bir bilgi verilmemiştir (BOA.İ.DH. 230/13825. 1).

Meğri ve civarında büyük hasara neden olan depremden sonra, felaket sonrasında mağdur olmuş ahali, o sene için devlete vermeleri gereken verginin affını talep etmişlerdir. Ancak bu istekleri reddedilmiş olup, sadece bir senelik erteleme kararı verilmiştir (BOA.İ. MVL. 209/6790. 13. 14; BOA.İ.MVL. 227/ 7790. 01). Rodos için ise her hangi bir vergi affına dair bilgi yoktur. Muhtemelen merkezi yönetim depremin yarattığı zararları göz önünde bulundurarak bu şekilde bir karar almış olmalıdır. Belgelerin geneli değerlendirildiğinde, depremde toplamda 47 kişinin hayatını kaybettiği ve yaklaşık 816 hanenin zarar gördüğü kaydedilmiştir.

Meğri depremi, XIX. yy'da hazırlanmış olan modern dönem deprem kataloglarında da incelenmiştir. Ancak bu çalışmalarda yer alan bazı bilgiler yanlış ya da eksik verilmiştir. Ambraseys (2009;688), Meğri depremini yorumlarken bazı yanlış okumalarından dolayı eksik ve hatalı veriler kaydetmiştir. Bunlardan bazılarını belirtmek gerekir ise; Meğri'ye bağlı bir köy olan Patlangıç köyünde üç evin yıkılmış olduğu bilgisi hatalıdır. Zühdü bey'in raporuna göre bu köyde sadece bir camii ve bir han hasar görmüş olup, yapıların durumu hakkında başka bilgi verilmemiştir. Aynı çalışmada 'Sarcagaç(?)' ın tamamen yıkıldığı söylenmiştir. Ancak belgelerde bu isimde bir yerleşim yerinin ismi geçmez. Depremin merkez üssünden 20 km'den daha az bir alanda 25 köyün tamamen yıkılmış ve en az 600 insanın hayatını kaybettiği bilgisi de tartışmalıdır. Rakamlar abartılı olmakla birlikte, dönemin belgelerinde bu rakamlara rastlanılmaz. Yukarıda da verilen 816 hanenin hasar aldığı bilgisi, bölgenin genelinin toplam hesabı olup, homojen bir dağılımı ifade etmemektedir. Kimi köylerde hasar çok yüksekken kimi köylerde hasar daha azdır. Ancak hiçbir belge de bir köyün tamamen yok olduğu bilgisi verilmiştir.

Depremden hemen sonra Meğri'de ve Antalya limanlarında suların yükseldiğinden bahsedilmişse de yıkıcı bir tsunamiye dair bir kayıta rastlanılmamış, ancak sarsıntılar aralıklarla yılsonuna kadar sürmüştür (Soloviev, 2000: 88; Antonopoulos, 1980: 218).

58. 27 Ekim 1856 Rodos

Kırım harbi²⁶ ve Islahat Fermanı²⁷ gibi sosyal ve siyasal olaylar haricinde Girit'te yaşanan büyük deprem²⁸ ile 1856 senesi, Osmanlı İmparatorlu için oldukça zorlu geçmiştir. Doğu Akdeniz havzasının da tüm bu politik süreçler yaşanırken tektonik olarak hareketliliği artış göstermiştir. Ekim ayının ortalarında Girit'te yaşanan büyük deprem, adada ve çevresinde çok büyük bir yıkıma neden olmuştur. Ege yayının tam üzerinde olan ada, tektonik olarak aktif faylarla çevrili olup, yoğun bir depremselliğe sahiptir.

İmparatorluğun arşiv kayıtlarından öğrenildiğine göre, Girit'te yaşanan büyük depremden yaklaşık iki hafta sonra, 27 Ekim 1856 tarihinde, Rodos adasında art arda üç tane şiddetli deprem yaşanmıştır. Sarsıntıların her biri yaklaşık iki dakika sürmüş ve büyük bir paniğe sebep olmuştur. Depremden sonra merkezi yönetimden, hasarın tespit edilmesi ve gerekli yardımların²⁹ yapılması istenmiştir (BOA.İ.DH. 358.23635. 02.03). Felaketzedelere yardım için *Cezayir-i Bahr-i Sefid*³⁰ valisi, deprem sonrasında evleri yıkılan ve açıkta kalan ahali için Tersane-i Amire deposundan tedarik edilmek üzere beş yüz yedi adet çadırın mağdurlara verilmesini buyurmuştur (BOA.İ.DH. 358.23635. 05).

Depremde, kale içerisinde bulunan camii, mescit ve medreseler hasar görmüş ve *İslam ve gayr-i İslam hanelerin* büyük ölçüde zarara uğradığı kaydedilmiştir (BOA.MVL. 303.14. 13). Merkeze gönderilen raporlarda sadece sur içi yapılarının değil ada genelinde, köylerde yaşanan zayıat hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bu raporlara göre, depremden sonra toplam 41 karye(köy)'de toplam 691 hane yıkılmış ve 31 kişi de hayatının kaybetmiştir (BOA.MVL. 303.14. 02)³¹.

²⁶ 1853 – 1856 yılları arasında, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu ve onu müttefikleri olan Fransa, Büyük Britanya ve Piemonte-Sardinya arasında gerçekleşen savaş. Savaş, Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin zaferi ile sonuçlanmış ve taraflar arasında imzalanan Paris Antlaşması (30 Mart 1856) ile sona ermiştir.

²⁷ 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunundan (Tanzimat Fermanı) sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya uyumunu sağlamak ve Tanzimat Fermanı ile birlikte gelen ilkeleri daha ileriye götürmek için Batılı devletlerin de baskısı ile 28 Şubat 1856 yılında hazırlanan Islahat raporları.

²⁸ Büyük girit depremi ile ilgili kayıtlar için bkz. BOA. İ. DH. 361-23880,- 362.23979,-368-24337,-377-24913.;Adıyeke.2012;1-38.;Ambraseys.2009;683-85.; Kellner-Heinkele.2001;200-208.)

²⁹ Halk tarafından gönderilen yardım isteği mektuplarında biri Rumca kaleme alınmıştır (BAO. MVL. 303.14. 1ef.1)

³⁰ XVI. yüzyılın başlarında kurulan, Ege adaları ve Afrika topraklarını içine alan Osmanlı eyaleti. Kaptanpaşa eyaleti de denen Cezayir-i Bahr-i Sefid, XVI. yüzyıl idari listelerinden öğrenilebildiği kadarı ile Gelibolu, Eğriboz, Karlı-İli, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız adını kapsayan yedi idari birimden oluşmaktaydı. Eyalet merkezi Gelibolu idarecisi ise Kaptanpaşa (dönemin Kaptan-ı Deryası) idi. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını koruyabilmiş olan eyaletin merkezi sırasıyla önce Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale), Sakız ve son olarak da Rodos'a nakledilmiştir. Eyalet, Balkan Harbi sonrasında Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır (Şakiroğlu.1993;500., Sakaoglu.2016;131).

³¹ İlgili belgede her bir köyün ismi yazılmış olup, hangi köyde kaç tane hanenin hasar aldığı ve kaç insanın hayatın kaybettiği sıralı bir şekilde kaydedilmiştir. Ambraseys (2009;684), Rodos'ta yaşanan yıkımı ayrı bir deprem olarak değil, 12 ekim günü Girit'te yaşanan depreminin bir sonucu olarak kabul eder. Daha çok anılara

Ancak zararın boyutu, kayda geçirilenlerden daha büyük olmalıdır ki bunu daha sonra felaket bölgesine gönderilen ek yardımlardan anlamak mümkündür. Depremden hemen sonra yapılan çadır yardımının yetersiz kaldığı ve bu sebeple, artan çadır talebi üzerine merkezi yönetim tarafından Ömer Paşa isimli bir vapur ile Rodos'a beş yüz adet daha ek çadır ve yardım malzemesi gönderilmiştir (BOA.A.MKT.NZD. 199.53. 01). Ancak gönderilen *atiyye*'lerin(bahşiş) dağıtımında sorunlar çıkmış ve bu yardımların bir kısmı ihtiyaç sahiplerine ulaştırılamamıştır. Bu karışıklığı düzeltmek üzere Sadaret, bir memur görevlendirerek yardımların ilgili yerlere ulaşması ve durumun tekrardan merkeze mazbatalı bir yazı ile gönderilmesini istemiştir (BOA.A.MKT.UM. 277.39.1). Devletin gönderdiği yardımların dışında, ada da nüfus sahibi kişilerin de yaşanan kriz sonrasında yardımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tür yardımlardan biri de, Rodos adasında görev yapan, Ziraat müdürü Hacı Hafız Ağa tarafından yapılan yardımlardır. Ayrıca Hacı Hafız Ağa'ya, yaptığı bu yardımlardan ötürü dördüncü rütbeden Mecidiye nişanı verilmesi Sadaret tarafından uygun bulunmuştur (BOA.A.MKT.MHM. 106.7.1).

59. [1858 – 1859] Rodos - Antalya

Modern dönem kataloglarında 1858 – 1859 tarihlerinde Rodos ve Antalya'da (Soysal vd, 1981: No.879) depremlerin meydana geldiği kaydedilmiş, bu sarsıntıların Rodos'ta 10 Ocak ve Antalya'da 15 Şubat yaşandığı belirtilmiştir (Ambraseys, 2009: 692).Ancak bu sarsıntılar hakkında yeteri kadar bilgi mevcut olmamakla birlikte, bahsi geçen depremler ile ilgili devlet arşivlerinde de her hangi bir belgeye rastlanmamıştır.

ve resmi raporlara dayanarak, depremin yarattığı hasar ile ilgili farklı rakamlar verir. Buna göre, depremden önce adada mevcut olan ve Müslüman ve Yahudi ailelere ait 50 ev ve Rum ahaliye ait 1000 evden geriye deprem sonrasında sadece 5 ev ayakta kalabilmiş ve toplamda 257 insan hayatını kaybetmiştir. Bu rakamların Girit ve çevresinde oluşan toplam zararı verdiği düşünülebilir. Ancak resmi devlet belgelerinde bu sayılarla uyuşan bilgiler bulunmamaktadır. Bu sebeple yabancı kaynaklar olayı ya Girit merkezli bir yıkım olarak ele almışlar ya da depremin yarattığı yıkımdan dolayı rakamlar abartılmıştır.

60. 22 Nisan 1863 Rodos

22 Nisan gecesi Rodos adası açıklarında, dönemin kaynaklarında *şedid*(şiddetli) olarak tarif edilmiş bir depremin meydana gelmiştir. Doğu Akdeniz sahasında gerçekleşen büyük depremler arasında sayılabilecek olan 22 Nisan 1863 depreminin, M=IX büyüklüğünde olduğu tahmin edilmiştir (Soysal vd., 1981: No: 908). Sarsıntıların, Malta adasından Mersin körfezine kadar olan geniş bir alanda da hissedilmiş olduğu rapor edilmiştir (Ambraseys, 2009: 706-707).

Rodos adası, depremin odak noktasına yakınlığından dolayı depremde en büyük zararı alan yer konumundadır. Yaşanan felaketten hemen sonra ada genelinde yapılan ilk tetkiklere göre, 37 karyede yaklaşık 500 kadar hanenin zarar görmüş olduğu ve iki *neferin telef* olduğu anlaşılmıştır (BOA.İ.DH. 506. 34438.01. 02) Depremin yarattığı panik ve kargaşanın atlatılmasından sonra yapılan geniş çaplı hasar tespit çalışmalarında ise hasar gören yapıların ve hayatını kaybeden insanların miktarının arttığı görülmüştür.

Merkeze gönderilmek üzere tutulan kayıtlarda, dört adet şadırvanın ve bir hapis hanenin büyük hasar aldığı, yedi cami minaresinin yıkıldığı, dört mescidin ve İbrahim Paşa medresesi içerisinde bulunan imarethane ile birlikte limanı çevreleyen duvarların çatladığı ve iki kısımdan yıkıldığı kayda geçmiştir (BOA.EV. 18029).

Felaketten sonra tutulan bu raporlarda, insan zayiatı hakkında ayrıntılı veriler verilmemesine rağmen, bu tür bilgiler başka kaynaklardan öğrenilebilmektedir. Dönemin önemli yayın organlarından biri olan *Tercüman-ı Ahval*³² gazetesinde yayınlanan bir yazıda, depremde 1500 evin yıkılmış olduğu ve yaklaşık olarak 250 insanın hayatını kaybettiği bilgisi yayımlanmıştır (Tercüman-ı Ahval, S.333, 22 Zilkade 1279). Deprem meydana geldiğinde, Rodos'ta olduğu anlaşılan İngiltere konsolosunun, raporlarında da benzer ifadelere rastlanılmaktadır. İngiliz yetkilinin verdiği bilgilere göre, deprem sırasında Arap kulesinin bir kısmının yıkıldığını, St.Nicholas deniz fenerinin de hasar gördüğünü, 26 köyün yarısının ağır hasarlı olduğunu ve yaklaşık 126 kişinin enkaz altından cansız şekilde çıkarıldığını kaydetmiştir (Ambraseys, 2009: 707).

Merkezi yönetim, depremin hemen sonrasında evleri yıkılan ve mağdur duruma düşmüş felaketzedeler için bölgeye 500 adet çadır göndererek duruma müdahale etmeye

³² Çapanzâde Âgâh Efendi tarafından 1277 – 1282 (1860 – 1866) yılları arasında 792 sayı yayımlanmış , devlet desteği olmaksızın ilk defa bir müslüman Türk vadedanlığı tarafından yayımlanmış ilk Türkçe gazetedir. İlk olarak haftada bir gün yayınlanan gazete daha sonra talebin artması üzerine haftada beş gün çıkmaya başlamıştır. Dönemin önemli düşünür ve yazarların olan İbrahim Şinasi, Ahmed Vefik Paşa ve Ziya Paşa gibi isimlerde gazeteye katkıda bulunmuşlardır. Yayıncılığın zaman içerisinde gelişmesi ve gazete ve dergi gibi yayınların çoğalması sebebi ile haftalık tirajı düşen Tercüman – ı Ahval, 11 Mart 1866 yılında yayın hayatına son vermiştir (Çakır.2011;495-496., Somel.2011;548).

çalışmıştır (BOA.A.MKT.MHM. 262.12.01). Depremın yarattığı yıkımın etkilerini azaltmak ve mağdurların ihtiyaçlarına daha çabuk cevap vermek için olacak ki felaketzedeler için bir de yardım komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonlardan biri, ülke genelinden gelen bağışları kabul etmiş ve toplamda 1000 liralık bir bağışı ihtiyaç sahiplerine ulaştırmıştır (BOA.A.MKT.MHM. 263.38. 01).

İzmir valiliğince kurulmuş başka bir yardım komisyonu da hayır sahiplerince, deprem mağdurlarına bağışlanmak üzere 110.000 kuruşluk bir meblağ toplanmıştır (BOA.A.MKT.MHM.276.52.01). Bu yardımların ne kadarının halka ulaşip ulaşmadığını ya da nasıl pay edildiği hakkında yeterince bilgi yoktur. Ancak en azından bir kısmının mağdurların eline ulaşmış olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Depremden hemen sonra gönderilen çadırların felaket bölgesine ulaştırılması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını koordine etmesi ve diğer hizmetlerinden –burada diğer hizmetlerinden kastedilen muhtemelen gelen bağışların güvenli ve doğru bir şekilde dağıtılması olmalıdır- dolayı, Rodos kalesi Topçu Miralayı Süleyman Bey’e, dördüncü dereceden Mecidiye nişanı verilmesi uygun görülmüştür (BOA.A.MKT.MHM. 267.65.01). Rodos’ta yaşanan deprem yakın çevresini³³ de etkilemiş olmakla birlikte, çevre bölgelerde ki yıkımın boyutunun ne düzeyde olduğunun ayrıntıları bilinmemektedir. Meğri ve çevresinde evlerin yıkılmış olması, Teke bölgesinin güney ve batı sahillerinin de sarsıntılardan etkilenmiş olduğunu göstermektedir (Ambraseys, 2009: 707).

Antalya şehir merkezinde sur içinde bulunan St. George kilisesi’nin -bugün Aya Yorgi kilisesi olarak bilinmekte ve müzeye dönüştürülmüş durumdadır- mermer yazıtında Bu Aya Yorgi Kilisesi eskiden beri var idi. Harap olduğundan, Antalya’da bulunan Hristiyanlığın ianesiyle yapılmıştır. Sene 1863³⁴ şeklinde geçen ifadelerden, kilisenin de Rodos depremi sırasında yıkılmış olabileceği düşünülmüştür (Duggan, 2005: 378).

³³ Soysal vd.(1981.no:379) Rodos depremi ile aynı tarihte Isparta’da da bir depremin daha olduğunu kaydetmiş, ancak başka her hangi ayrıntı verilmemiştir. Bahsi geçen depremde 800(!) kişinin de hayatını kaybettiği iddia edilmiştir (Duggan.2005;377). Ancak bu rakam abartılıdır. Arşiv belgelerinde bu tarihlerde Isparta’da da meydana gelen ve bu ölçüde insanın hayatını kaybettiği her hangi bir depremde bahsedilmemiştir. İddia edilen Isparta depremi, 1862 senesinin kasım ayında gerçekleşen Karahisar-ı Sahib(Afyonkarahisar) sancağına bağlı Şudud kazasında gerçekleşen deprem ile karıştırılmış olmalıdır. Şuhud depremi için bkz. BOA. MVL. 655.55.; A.MKT. MHM. 249.4.,- 358.100., İ. MVL.493.22307.,; Satılmış.2019;20

³⁴ (<https://akmed.ku.edu.tr/kaleici-muzesi/aya-yorgi-kilisesi/>. Erişim tarihi : 10.04.2020)

61. 11 Ekim 1864 Rodos – Mekri

Rodos adasında hafif şiddetli olmak üzere arka arkaya depremler meydana gelmiş ancak bu sarsıntılar hasar yol açmamıştır (Tercüman-ı Ahval, S.570, 14 Cemaziyelevel).

62. 14 Ağustos 1868 Isparta

Konya vilayet merkezine –Isparta bu dönemde Konya vilayetine bağlı bir şehirdir- gönderilen H.04.06.1285/22 Eylül 1868 tarihli bir rapor kaydında, Isparta’da ilki hafif şiddetli ikincisi ise biraz daha kuvvetli hissedilen iki sarsıntının meydana geldiği kaydedilmiştir. Depremler sonrasında her hangi bir hasar oluşmamış ve can kaybı yaşanmamıştır (BOA.A. MKT. 420/87.01. 02. 03). Ay başında yaşanan sarsıntılardan yaklaşık iki hafta sonra aynı bölgede iki deprem daha gerçekleşmiş ve bu depremler sonrasında da her hangi bir can ve mal kaybı yaşanmamıştır (BOA.A.MHM. 422/22. 01. 02).

63. 7/8 Haziran 1871 Rodos – Marmaris

Menteşe sancağına tabi olan Marmaris kazasında ve Rodos’ta ağır zarara sebep olan bir depremin yaşandığı kayıtlara geçmiştir. Merkezi yönetim, felaket bölgelerine gönderilmek üzere gerekli yardım malzemelerinin tedariki ve yıkılan yapıların tekrardan inşaatı için 150.000 kuruşluk bir meblağ ayırmıştır (BOA.İ.DH. 646/44934). Dönemin padişahı Sultan Abdülaziz’in fermanı ile yapılan bu yardımın bir kısmı, Marmaris kazasındaki felaketzedelere iletilmek üzere, dönemin Aydın valisi olan Sadık Paşa’ya verilmiştir (Satılmış, 2019: 23). İlgili kayıtlarda, hasarın miktarı veya can kaybının yaşanıp yaşanmadığına dair ayrıntılı bilgi verilmemiş olup bu durumun nedeni bir gün önce (6 Haziran 1871) Bursa’da yaşanan yıkıcı depremin yarattığı kamuoyu meşguliyeti olabilir.

64. [03/05 Mayıs 1875 - 1876] Dinar (Isparta) - Burdur

Isparta dolaylarında bir yer sarsıntısının meydana gelmiştir. Can kaybı ya da her hangi bir hasar kaydına ait bilgi bulunmamaktadır (Duggan, 2004: 150). Burdur'da Gücükpınar (Kumluca) mevkiinde ve Karaağaç ve Doğanköy köylerinde küçük hasarların olduğu rapor edilmiştir (Ambraseys, 2009: 742).

65. 11 Aralık 1883 Isparta

Konya vilayetine gönderilen bir malumatta, H. 10.02.1301 / 11 Aralık 1883 senesinde, Isparta kazasına bağlı Keçiborlu nahiyesinde çok şiddetli olmayan bir sarsıntının yaşandığı bildirilmiştir. Yaşanan deprem sonrasında *sağlam olmayan* ve vâkıfa ait Han'ın yıkıldığı ve o sırada hanın içerisinde bulunan –han'ın çalışanı ya da han'da konaklayan biri olup olmadığı belirtilmemiştir- Osman isimli bir kişinin öldüğü ve muhtemelen han'ın ahırında bulunan iki adet devenin de yıkılan binanın enkazı altında kalarak telef olduğu kaydedilmiştir (BOA.Y. PRK.DH. 1/64).

66. 8 Kasım 1886 Finike - Elmalı

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının onuncu yılında, güney batı Anadolu'da, Finike ve çevresinde bir dizi deprem meydana gelmiştir (Ambraseys, 2009: 752; Akın, 2014: 170). H. 27 Teşrin-i Evvel 1302 / 8 Kasım 1886 tarihinde, Elmalı'da *iki yüz top birden* patlamış gibi bir ses çıkaran bir dizi sarsıntı gerçekleşmiştir. Bölgenin önemli su kaynaklarından biri olan Avlan gölü mevkiinde sarsıntılar daha şiddetli hissedilmiş olup, dağlardan kopan kayaların yerleşim birimlerinin yakınlarına kadar yuvarlanmasına ve yakınında bulunan yolun bir kısmının çökmesine de neden olmuştur.

Deprem sırasında dağdan kopan kaya kütlelerinin bir kısmı, o sırada yol yapım çalışmalarında bulunan amelelerin olduğu yere doğru bir kısmı da gölün içerisine

yuvarlanarak düşmüştür. Bu hareketlilik sırasında dağda odun kesmekle meşgul bir çocuk, yuvarlanan kayaların altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Sarsıntılar aynı haftanın sonuna kadar devam etmiş, Pazar gecesi yine top patlaması sesine benzer bir gürültü ile art arda depremler olmuştur. Aynı gün Finike limanında evleri bulunanlar evlerini terk etmiş ve geceyi çadırlarda geçirmişlerdir (BOA.Y.PRK. 1/100).

Depremden iki gün sonra vilayete gönderilen malumatta, ihtiyaç olan çadırların tedarik edildiği ve devam eden sarsıntılar yüzünden paniğe kapılan ahalinin kontrol altına alındığı bildirilmiştir (BOA.MKT. 1381.58.01). Ancak sarsıntılar devam ettiği için halk endişeye kapılmış, çadırlar yeterli gelmemiş ve merkezden daha fazla çadır göndermesi talep edilmiştir. Devam eden sarsıntılar birçok binayı ve Elmalı hükümet konağını kullanılamayacak hale getirmiştir (BOA.A.HUS. 201.70. 01. 02). Merkezi yönetim, ahalinin çadır isteğini kabul etmeyerek buna gerek olmadığını bildirmiştir (BOA.DH.MKT. 1388.116.01).

Mağdurların isteklerinin reddedilmiş olmasının en önemli nedeni, depremin geniş bir çevreye vermiş olduğu zarardan dolayı, vilayet yönetiminin çadır isteklerini karşılayamamış olmasındandır. Keza, Elmalı'da yaşanan depremin vilayet merkezine bildirilmesiyle aynı zamanlarda, Denizli yöresinde de art arda depremlerin yaşandığı bildirilmiştir (BOA.Y.A.HUS. 201.70. 01.02). Depremden sonra, Elmalı'ya bağlı olan Ovacık köyü sakinleri, vergilenin affını talep etmişlerse de merkezi yönetime bu isteklerini kabul ettirememişlerdir. Vilayetin bu konuda gönderdiği cevap, *daha önce* böyle bir affın olmağı - 1851 Fethiye depreminde de bir vergi affı talebinde bulunulmuş, ancak sadece bir yıllık bir erteleme kararı verilmiştir- ve bu türden bir affın *caiz* olmadığı yönündedir (BOA.MKT. 1412.101. 01; DH. MKT. 1444.34. 01.; DH. MKT. 1448.4. 01).

Deprem, Teke bölgesi merkez olmak üzere çevre vilayet ve nahiyelere de zarar vermesine rağmen, belgelerden sadece Elmalı ve çevresinin ayrıntılı hasar raporları öğrenilebilmektedir. Bu raporların ışığında, 8 Kasım'da başlayan ve ay ortasına kadar devam eden depremler sonucunda, dağdan kopan kayaların altında kalması sonucunda hayatını kaybeden bir çocuk dışında, 934 kişinin depremlerden etkilendiği ve yaklaşık yüz bin kuruluşluk bir zararın meydana geldiği ortaya çıkmıştır (BOA.DH.MKT.1391.42).

67. 17 Temmuz 1887 Mekri (Fethiye)

Dönemin Aydın valisi Mehmet Nazif Bey'in, *Dahiliye Nezareti'ne*³⁵ bildirdiği rapordan görülebildiği üzere, merkez üssü Muğla olan ve Bodrum, Meğri ve Marmaris'te etkili olan bir dizi depremler meydana gelmiştir. Gündüz vaktinde meydana gelen depremde, sadece Meğri'de birkaç binanın yıkılması dışında başka her hangi bir hasarın ya da yıkımın yaşanmadığı ve can kaybının olmadığı kaydedilmiştir (BOA.Y.A.HUS. 207.72. 01).

68. 30 Eylül 1887 Isparta

Aynı sene içerisinde, Konya valisi Mahmud Bey'in Dâhiliye Nezaretine bildirdiğine göre, Isparta'da ve Burdur'da şiddetli yer sarsıntıları meydana gelmiştir. Yaşanan sarsıntılarda özellikle Isparta'ya tabii Beyşehir kazasında ikamet eden vatandaşların, depremlerden sonra yaşanan şiddetli dolu ve yağmurun da etkisi ile zor durumda kaldığı bildirilmiştir. Artçı şoklar bir hafta kadar daha devam etmiş olup her hangi bir can kaybına neden olmamışlardır (BOA.Y.A.HUS. 207.30. 01. 02. 03).

69. 16 Ocak 1888 - 1889 Isparta

Isparta ve çevresi, 16 Ocağı 17 Ocağa bağlayan gece yarısı, biri saat 22.30 diğeri sabaha karşı saat 04.10 da olmak üzere *top patlarcasına* bir gürültü ile meydana gelen iki şiddetli deprem ile sarsılmıştır (Satılmış, 2018: 303). İlk meydana gelen deprem ahaliyi korkutmuşsa da zarara sebep olmamıştır. Hasara ve can kaybına sebep olan asıl deprem sabaha karşı meydana gelmiş olan, halkın büyük çoğunlukla evlerinde olduğu bir saatte gerçekleştiği için de can kaybına sebep olmuştur. Depremden hemen sonra Isparta

³⁵ Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun'da Sadrazam'ın yardımcısı statüsünde olan Sadaret Kethudalığı daha sonra Sultan II. Mahmud tarafından 11 Mart 1836 tarihli hatt-ı hümayün emri ile Dahiliye (Umur-i Mülkiyye) Nazareti'ne dönüştürülmüştür. Cumhuriyet döneminde sonra İçişleri Bakanlığı olarak teşkilatlanmıştır (İpşirli.1993;414).

Mutasarrıflığı tarafından afet bölgesine, meydana gelen zararın durumunu öğrenmek için görevli memurlar ve yaralıların tedavileri için doktor gönderilmiştir. Yapılan incelemelerde, ilk belirlemelere göre Tekke ve Yaylazade isimli mahalleler ve bunların dışında birkaç mahalle daha ağır hasar görmüş, bu mahallelerde ikamet eden Kavakçızade Süleyman efendinin kızı ile Hacı Hafız efendinin oğlu, yıkılan binaların enkazı altında kalarak hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu kayıplara ek olarak ismi verilmeyen iki kişi de yaralı olarak enkaz altından çıkarılmıştır.

Isparta kazasına bağlı köylerden biri olan Dereköy’de 30 hanenin zarar gördüğü ancak her hangi bir can kaybının yaşanmadığı bildirilmiştir. Afetzedeler için bölgede konuşlu olan askeriyeden, çadır tedarik edilerek evleri yıkılan ahali için geçici barınma yerleri oluşturulmuştur. Ayrıca dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid’in emri ile zarar gören yapıları ve toplam can kayıplarını tespit etmek üzere bir komisyon kurulması buyrulmuştur (BOA.Y.MTV. 37./36. 01).

Kurulan deprem komisyonunun felaket bölgesinde yaptığı çalışmalar sonucunda, 252 hanenin depremler sırasında farklı derecelerde zarar gördüğü tespit edilmiştir. Nitekim bazı binalar depremle beraber tamamen yıkılırken bazıları hafif hasarlarla sağlam kalmayı başarmışlardır. Yapılan incelemeler sonucunda bu hanelerden 181 tanesinin tamir edilmesine ve 55 tanesinin de yeniden inşa edilmesine karar verilmiştir.

Komisyonun değerlendirmesine göre tamir edilecek ve yeniden inşa edilecek haneler için toplamda 99.895 kuruşun harcanması gerekli olduğu ve bu meblanın 57.070 kuruşunun, evlerini kendi başlarına inşa edebilecek durumda olmayanlara, 42.825 kuruşunun da evleri için tamir masrafları yapacak olan kişilere dağıtılması kararlaştırılmıştır (BOA.Y.MTV. 37./36. 02). Komisyon, bu raporları merkeze ileterek felaket sonrası yaşananlar hakkında merkezi yönetimi bilgilendirmişlerdir.

Ayrıca depremzedelere bizzat dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid, 300 liralık bir yardımda bulunmuş, aynı zamanda bölgeye komşu Teke sancağından hayırseverler de kendi aralarında topladıkları 672 mecdiye³⁶’yi deprem mağdurlarına göndermişlerdir (BOA.Y. MTV. 37./36. 03).

³⁶Osmanlı sultanı Abdülmecid’in (1839 – 1861) tahta çıkışının altıncı yılı (1844) şerefine adına basılan altın ve gümüş paraların genel ismi.

70. 4 Şubat 1888 Isparta

Ocak ayında yaşanan yıkıcı depremden yaklaşık yirmi gün sonra Isparta kazasında, pazartesi gece yarısında tekrardan bir dizi depremin meydana geldiği rapor edilmiştir. Bu depremde de, sarsıntı sonrasında oluşan zararı tespit edebilmek için mutasarrıflık tarafından bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, deprem bölgesinde '' icra olunan keşiften İslam ve Hristiyan mahallelerinden Salu Bey ve Emre mahallerinde hareket-i arzdan münhedim olan 57 hane ve bir mescid ve bir sıbyan mektebinin yıkıldığı bunlardan beş hanenin tekrardan inşası, yıkılan sıbyan mektebi ve mescid'in ve kalan 45 hanenin tamirinin '' yapılmasını kararlaştırmıştır.

Komisyonun afet bölgesinde yaptığı incelemeler sonucunda, depremde zarar görmüş ve yeniden inşa edilecek yapılar tespit edilmiş, bu yapıların tekrardan inşası için gerekli olan masraflar hesaplanmıştır. Bu hesaplara göre, tüm masraflar için toplam miktar 9690 kuruş olarak kabul edilmiş, bu meblağ içinden de 5525 kuruşun, 35 hanede ikamet eden yardıma muhtaç duruma düşmüş fakir kişilere, 4165 kuruşun da 24 hanede yaşayan ve durumları diğer hanelere göre daha iyi olan kişilere verilmesi kararlaştırılmış ve depremzede vatandaşların mağduriyetleri bu şekilde giderilmeye çalışılmıştır (BOA.Y.PRK.UM. 14/1. 01). Tüm bu yardımlara ek olarak, Aydın vilayeti ahalisi de Isparta'da yaşanan yıkıcı depremin etkilerini hafifletmek için daha önce vilayette yaşanan bir yangından dolayı toplanan paradan arta kalan yaklaşık 10.000 kuruşluk bir meblağı da Isparta'ya göndermişlerdir (BAO.DH.MKT. 1608/16. 01).

71. 29 Nisan 1888 Mekri (Fethiye)

Dâhiliye Nezareti'ne, Aydın ve Konya merkezde olmak üzere şiddetli depremlerin meydana geldiğine dair gönderilen telgraflarda, Meğri ve çevresinde de aralıklarla ikisi gündüz ikisi gece olmak üzere depremlerin meydana geldiği bildirilmiştir (BOA.Y.A.HUS. 207.35. 04). Her hangi bir hasar ya da can kaybının kaydedilmemiş olması, depremlerin hafif şiddetli sarsıntılar olduğunu göstermektedir.

72. 11 Kasım 1889 Isparta

Isparta'da gece saat üç de şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Depremde herhangi bir can kaybı ya da yaralanma yaşanmamış ancak bazı hanelerin duvarları çökerek hasara neden olmuştur (BOA.Y.PRK.UM. 15/96).

73. 5 Haziran 1892 Isparta

Isparta'da gece saatlerinde şiddetli bir depremin yaşandığı bildirilmiştir. Depremin neden olduğu her hangi bir kayıp ya da hasardan bahsedilmemiştir (Tercüman-ı Hakikat, S.4174, 13 Z. 1309).

74. 23 Ağustos 1892 Burdur

Burdur'da saat sabaha karşı dört sularında, Burdur merkez ve Hamidabad kasabalarında arda arda şiddetli yer sarsıntıları meydana gelmiştir. Depreme uykuda yakalanan halk büyük bir panik yaşamış ve sarsıntılar ertesi günün akşamına kadar aralıklarla sürerek ahalinin evlerine girmesine mani olmuştur. Depremden sonra yapılan ilk hasar belirleme çalışmalarına göre, Burdur da 500 bağ-bahçenin, iki caminin, bir sıbyan mektebinin, hapishanenin ve hükümet binasının zarar gördüğü tespit edilmiştir. Ancak her hangi bir can kaybı ya da yaralanma yaşanmamıştır. Hapishanenin duvarlarının yıkılması endişeye sebep olmuş, bu sebeple hapishanenin durumu önce vilayet merkezine(Konya) bildirilmiş buradan da Dâhiliye Nezaretine bilgi verilmiştir. Ancak Nezaret, bunun yerel idarenin sorunu olduğunu bildirerek vilayet merkezi tarafından idare edilmesini istemiştir. Merkezden gelen bu emre göre, Vilayet acil olarak, depremde hasar gören hapishane ve hükümet binasının onarımı için 25.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu ve bu miktarın vilayet kasasından karşılanmasını talep etmiştir. Bu talebi uygun bulan Nezaret, vilayetin gerekli harcamaları yapması için izin vermiştir (BOA.DH.MKT. 1992/122.,1994/22.). Belgelerden anlaşıldığına göre, kamu binalarının inşası için gösterilen aciliyete rağmen, depremde evlerini kaybetmiş ve

kendi başlarına tekrardan evlerini inşa edebilecek durumda olmayan fakir kimseler için ve yıkılan camii ile mescitlerin tamirine de vilayet tarafından öncelik verilmiştir. Vilayetin bu kararı Nezaret'e danışarak mı aldığı yoksa kendi inisiyatifi ile mi uyguladığı açık değildir. Depremın yaz ortasında gerçekleştiği ve sıcak hava koşulları göz önünde bulundurulduğu takdirde, evleri zarar gören ya da yıkılan ahalinin barınacak yer bakımından çok fazla zorlanmadığı düşünülebilir. Nezaret, mevsimsel koşulları değerlendirerek harcamanın sadece zarar gören kamu binalarına yapılması gerekliliğini bu sebeple belirtmiş olmalıdır. Bu da, vilayet merkezinin yapılacak tamirlerin hangi birimlere olacağını kendi kararı ile belirlemiş olduğunu göstermektedir. Depremlerin yılsonuna kadar aralıklarla devam etmesi tamir ve inşaatların bitirilmesini geciktirmiştir.

23 Ağustos'ta yaşanan ilk depremden sonra 10 Eylül gecesi aralıklarla meydana gelen dört şiddetli deprem daha yaşanmıştır. Bu depremlerde de her hangi bir can kaybı ya da yaralanma yaşanmamış ancak Hacı Ali Bey isimli vatandaşın evinin zarar gördüğü tespit edilmiştir. Eylül ayında yaşanan deprem sonrasında öğrenilmektedir ki, 23 Ağustos'ta yıkılan ya da zarar gören binaların inşaatları ya hala devam etmekte ya da daha inşaatları başlamamış durumda olmalıdır ki 10 Eylül depreminden sonra vilayet yetkilileri, depremi haber aldıklarında, hasar görmüş ve hala yıkılmamış durumda olan metruk binaların derhal yıkılmasını emretmişlerdir. Ancak bu süreçte ağustos ayında yaşanan depremden sonra kullanmak için izin alınan ve vilayet kasasından karşılanan 25.000 kuruşluk ödeneğin yeterli gelmeyeceği anlaşılmış ve Nezaret'ten ikinci bir defa daha aynı miktarda ödenek istenmiştir.

Nezaret, depremlerin aralıklarla devam ettiğini ve de mevsimin kışa dönmeye başlamasını değerlendirmiş olacak ki vilayetin ikinci bir defa daha talep ettiği miktarda ödeneğin, önce kamu yapılarının daha sonra da mektep, camii ve evlerin tamirâtı ve inşaatı için kullanılmasına müsaade etmiştir (BOA.DH.MKT. 2037/33). Depremler yıl boyunca Burdur ve çevresinde aralıklarla sürmüştür.

75. 11 Mayıs 1893 Eğirdir

Eğirdir bölgesinde bir yer sarsıntısının yaşandığı ve Sığırlık karyesinde(Isparta) bir evin ve bir ahırın deprem sonucu yıkıldığı rapor edilmiştir (Ambraseys, 2009: 768).

76. 26 Ekim 1892 Elmalı

Elmalı kazasında, 23 Ekim günü Burdur'da gerçekleşen şiddetli bir depremin devamı olduğu düşünülen hafif-orta şiddetli artçı depremlerin meydana geldiği kaydedilmiş olup can ve mal kaybı hakkında bilgi verilmemiştir (The Levant Herald, C.XII, S.40, 31 Ekim 1892).

77. 6 Şubat 1894 Isparta

Isparta'da hafif şiddetli olmak üzere bir dizi sarsıntının meydana geldiği kaydedilmiş olup başka her hangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir (The Levant Herald, C.XIV, S. 9, 5 Mart 1894).

78. 4 Mayıs 1896 Mekri (Fethiye)

Fethiye ve çevresinde aralıklarla dört depremin meydana geldiği, Aydın vilayeti Maarif müdürlüğüne telgraf çekilerek bildirilmiştir. Depremlerin, ikisinin gündüz saatlerinde öğleden sonra hafif şekilde yaşandığı diğer ikisinin de gece saat bir buçuk da şiddetli bir şekilde hissedildiği rapor edilmiştir. Muğla, Marmaris ve Köyceğiz'de de sarsıntılar etkili olmuştur. Her hangi bir can kaybı bildirilmemiş olmakla birlikte, Milas'ta yapıların hafif hasar gördüğü de kaydedilmiştir (BOA.Y. MTV.141.36. 01).

79. [27 Ekim 1896] Rodos

Rodos'ta sabahın erken saatlerinde şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Modern kataloglarda yaklaşık $M=VIII$ büyüklüğünde (Soysal vd.1981 No:1161) ve 25.7 km derinlikte meydana gelmiş olabileceği tahmin edilmiştir. Deprem, Rodos'un geniş çevresinde hissedilmiş olup İzmir'den Elmalı'ya (Antalya) kadar olan bir alanda etkili olmuştur

(Ambrasyes, 2009: 786; Duggan, 2004: 150; 2005:379; The Levant Herald, C.XVI, S.44, 2 Kasım 1896).

80. [Mayıs 1897] Antalya – Fethiye

Fethiye’de bir dizi depremin gerçekleştiği bilgisi kaydedilmiştir. Kayıtlı başka bilgi mevcut değildir. Soysal vd., (1981: No:1166) deprem için M=VII büyüklük tahmininde bulunur ve Muğla ve Marmaris’i de sarsıntıların etki alanına dâhil eder. Aynı yılın sonlarına doğru Kasım ayında Antalya’da da hissedilen birçok deprem kaydedilmiştir. Deprem sonrası hasar kaydı ya da can kaybına dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır (Ambraseys, 2009: 787).

81. 8 Haziran 1898 Köyceğiz

*Rasathane-i Amire*³⁷ müdürlüğüne gönderilen bir telgrafa göre, biri Köyceğiz’de biride Alaşehir’de olmak üzere iki depremin yaşandığı bildirilmiştir. Köyceğiz’de yaşanan deprem, gündüz saatlerinde sabah dokuzda hafif şiddetli şekilde gerçekleşmiş olup, hasar ya da can kaybına neden olmamıştır (BOA.Y.MTV.178.18.01).

³⁷ 13 Temmuz 1868 tarihinde, dönemin sultanı Abdülaziz’in izni ile İstanbul’un Beyoğlu semtinde kurulmuştur. Rasathanw’nin ilk müdürü, yine Rasathane’nin açılmasında önemli bir rolü olan Fransız meteoroloji alimi Aristide Coumbary’dır. Rasathane-i Amire ismi ile çalışmalara başlayan kuruluş, ilk başlarda bir meteoroloji şebekesi merkezi olarak görev yapmıştır. İlerleyen yıllarda çalışmalarını geliştirerek, özellikle Avrupa Rasathanelerinin çalışmalarını örnek alarak, İmparatorluğun çeşitli yerlerine gözlem evleri açılmıştır. Batılı ülkelerden alınan, özellikle sismograf gibi dönemin son teknoloji ürünleri, Rasathane’ye bağlı şubelere gönderilmiş ve buralarda gözlemler yapılarak merkeze rapor şeklinde gönderilmiştir (Fettahoğlu.2019;19., Dizer.1994;44-45).

82. 5 Eylül 1898 Isparta

Depremi merkezi üssünün, Denizli olduğu düşünölen ve Isparta dâhil çevre bölgelerde hissedilmiş olan sarsıntılar rapor edilmiş olup her hangi bir kayıp ya da hasar bilgisi verilmemiştir (The Levant Herald, C., XVIII, S., 37, 12 Eylül 1898)

83. 18 Kasım 1899 Isparta

Isparta'da gündüz saatlerinde hafif sarsıntıların hissedildiğı ve artçı depremlerin birkaç gün boyunca devam ettiğı bildirilmiştir. Herhangi bir can ya da mal ziyatı kaydedilmemiştir (Tercuman-ı Hakikat S.6684, 28 Recep 1317).

SONUÇ

Tarih, bir ilim olarak diğer sosyal bilimler sahasına XIX. yüzyılın ikinci yarısında kabul edilmiştir. Bu asırdan önce, metodolojik olarak belirsiz ve serbest bir disiplin olan tarihçilik, hikâye ya da olayların arka arkaya, kronolojik olarak sıralanması ve genellikle siyasi ya da politika temelli bir anlatıma sahip olduğu kabul edilmekteydi. Tarihin akışı içerisinde, kralların, imparatorların ya da komutanların mücadeleleri, savaşları ya da iktidar kavgalarının, insan medeniyetinin geleceğini tayin ettiğine, onu yönlendirdiğine ve şekillendirdiğine inanılmaktaydı. Ancak bu klasik görüş, XX. yüzyıl başlarında çeşitli olaylar ile değişime uğramış, büyük işlerin tarihinden ziyade, bu işlerin gerçekleşmesini sağlayan küçük insanların, kavramların ya da kurumların tarihi yazılmaya ve araştırılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, tabiatın da kendine özgü özelliklere sahip bir tarihinin olduğu ve bu tarih içerisinde insanın rolünün ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, insan ve doğa arasındaki bağlantı, zaman ve mekân ya da tarih ve mekân arasındaki ilişkiye dönüşerek, tarihi yeni perspektifler ile zenginleştirmiştir.

İnsanın tabiat ile olan ilişkisi ya da daha bilinen bir anlamda yaşanan coğrafyanın insanın kaderi üzerindeki etkisi, makro ya da mikro olsun her coğrafyada etkisini göstermektedir. Biz yapmış olduğumuz bu tez çalışması ile, Anadolu'nun güney-batı köşenin, tabiat ve insan ilişkisine dayalı tarihini ortaya çıkarmaya çalıştık. Teke yarımadası, sahip olduğu dağlık coğrafyası ve uzun iskân tarihi boyunca pek çok farklı ve özgün kültüre ev sahipliği yapmış, yüzyıllar boyunca bölgeye gelen ya da burada gelişen her bir kültür, kendine özgü yapılarını, adetlerini ve varlığını miras olarak bırakmıştır. Çoğalarak biriken ve kuşaktan kuşağa korunan bu kültür mirası, Teke'yi Anadolu'nun önemli uygarlık merkezlerinden biri haline getirmiştir.

Bu çalışmada neticesinde ortaya çıkan önemli sonuçlardan bir de, yarımada tarihinin şekillenmesinde sadece siyasi-askeri ya da politik gelişmeler değil aynı zamanda doğal süreçlerin de bu gelişime ya da yıkıma nasıl etki ettiği. Bir şehrin sahip olduğu kültür mirasının bir deprem ile yok olması ve sıfırdan yeni bir kültür anlayışı ile inşa edilmesi ya da çok yıkıcı bir depremin bölgeyi ve halkını ne derece de etkilediği ve geçmiş zamanın iyiliksever insanların çabaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Yarımadasının önemli kültür yapılarının sadece savaşlar ve istilalar ile değil depremler ve tsunamiler ile tahrip ya da tamamen yok olduğu incelenmiştir. Bu kapsamda bölgenin en eski kayıtlarından modern

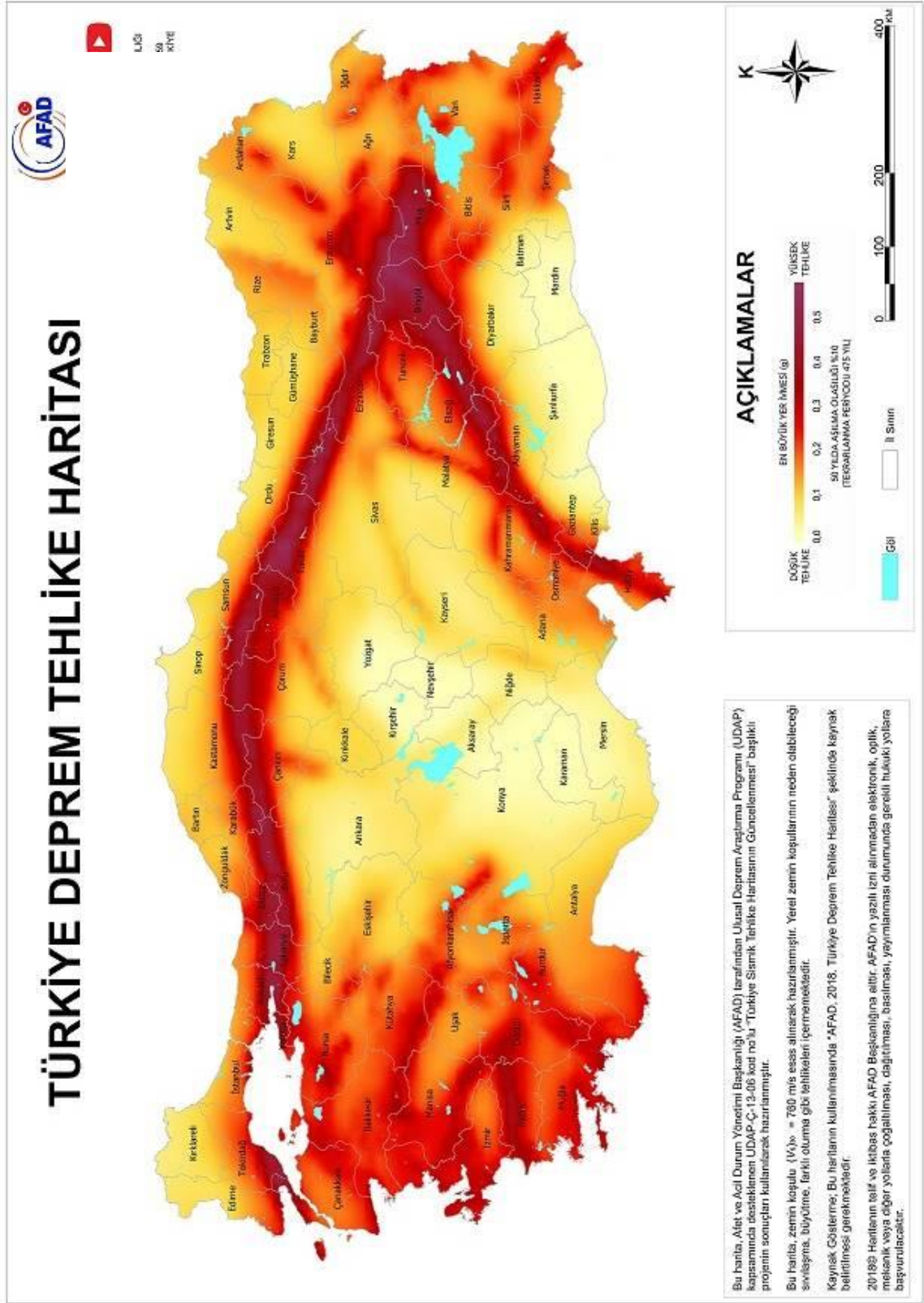
döneme kadar olan deprem merkezli tarihi, Türkçe literatürde az olan interdisipliner bir metodoloji ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma ile, Teke Yarımadası'nın doğa tarihini inceleyerek, bölge hakkında ileride araştırma yapacak olan tarih, arkeoloji ya da jeoloji gibi bilim alanlarında çalışan bilim insanlarına bir fikir vermeyi amaçladık. Depremin sadece yıkıcı bir olay değil, eğer geçmişi incelenir ise önlem alınabilecek bir doğa olayı olduğunu ve tarihin salt kullanımından ziyade farklı bilim alanları ile nasıl zengin ve verimli bir şekilde kullanılabileceğini göstermeye çalıştık.

Ekler

Ek 1

Ek 2 Teke Yarımadasının Tarihi Haritaları

Teke Sancağı'nın güney ve doğu kesimini, Kaza ve Nahiye'lerinin sınırları ile gösteren harita (Ölçek 1/600000) (H. 29.12.1341, (HRT. 0604.1).

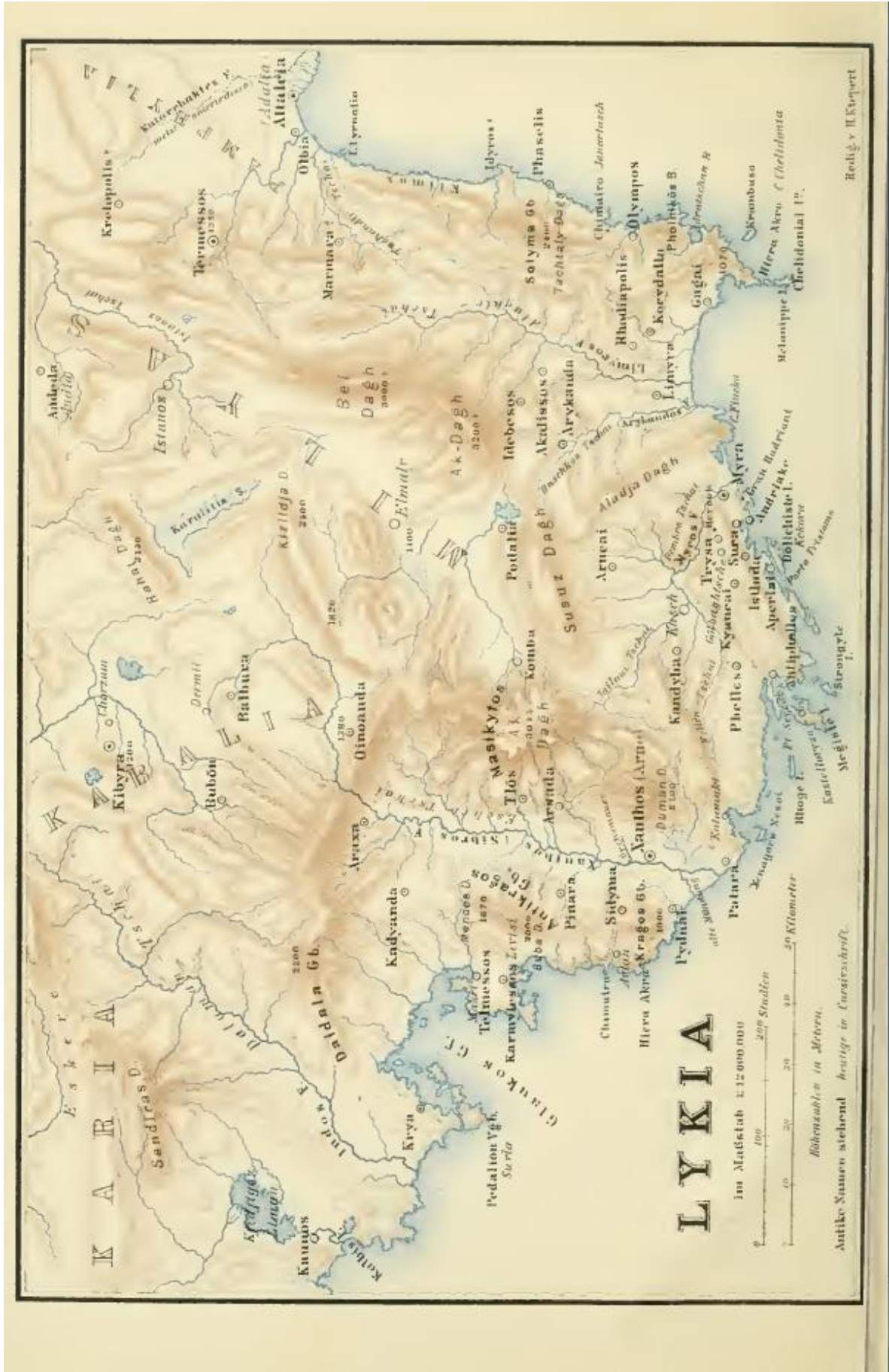
HRT.0389

Alman Genel Kurmay Başkanlığı Kartografi Dairesi tarafından çizilmiş, kayıtlı on bir paftadan biri olan, Teke yarımadası ve yakın çevresini nüfus, vilayet, kaz, köy vb. Yerleşim merkezlerini ve akarsular, yollar, dağ ve ovalarını gösteren harita (1/800000) (H. 06-03-1335) (HRT. 0389.011).

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

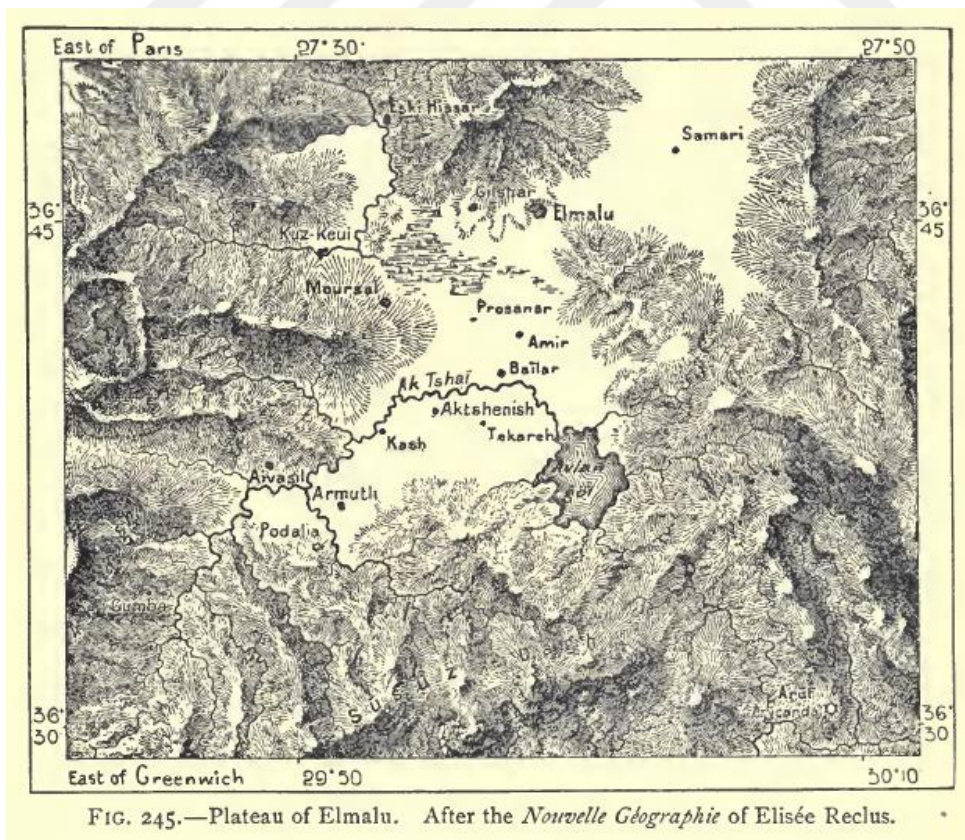
Fransızca olarak basılan, Mekri (Fethiye) körfez ve kazasını gösteren harita (H. 29-12-1341) (HRT. 1629).

Geschichte der Lykier, Oskar Treuber, Druck Und Verlag Von W. Kohlhammer, Stuttgart, 1887

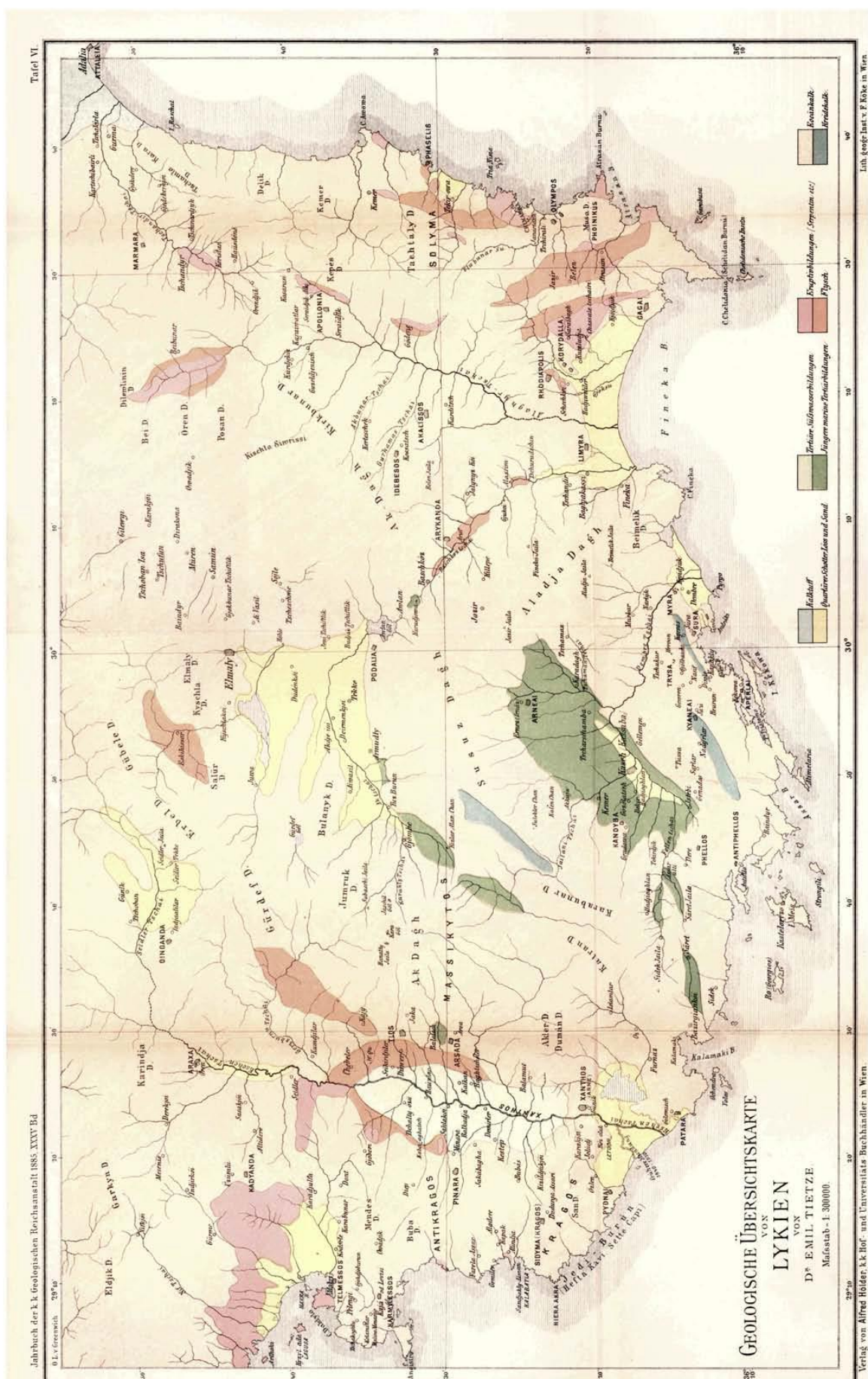

Ksanthos vadisi

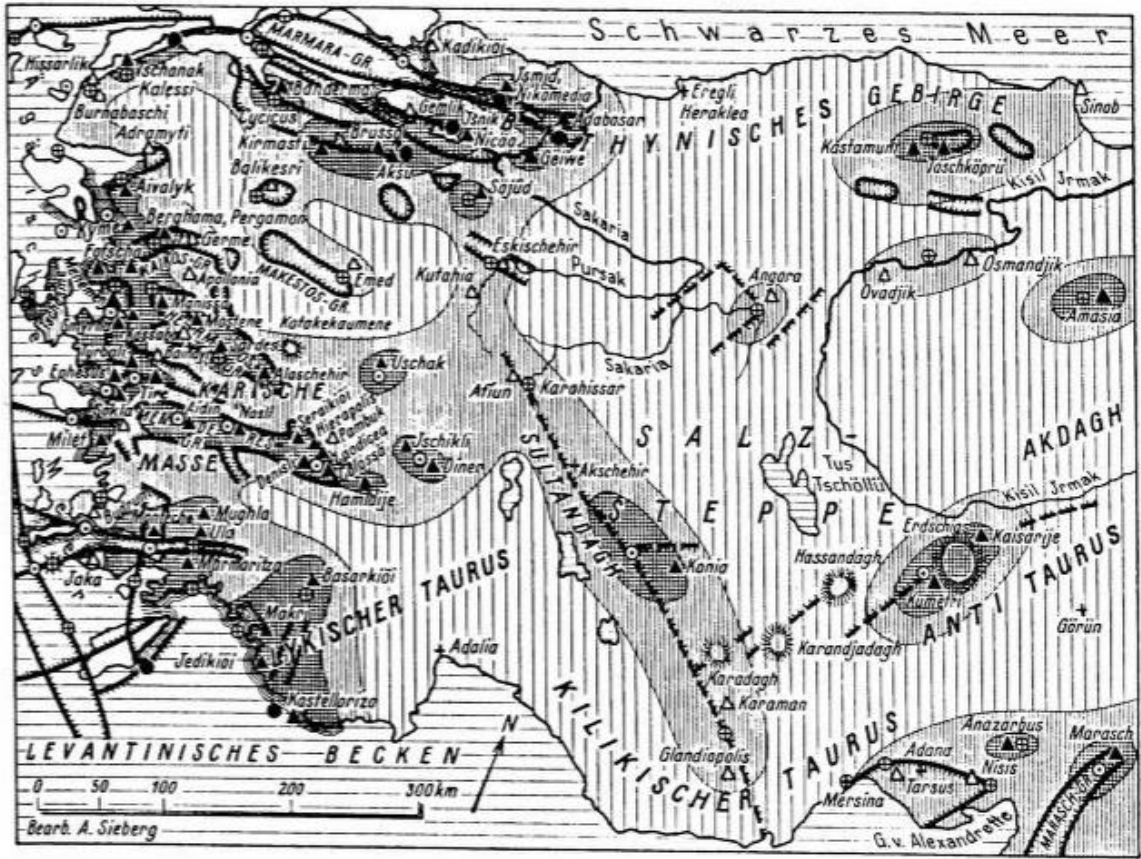

Elmalı Vadisi

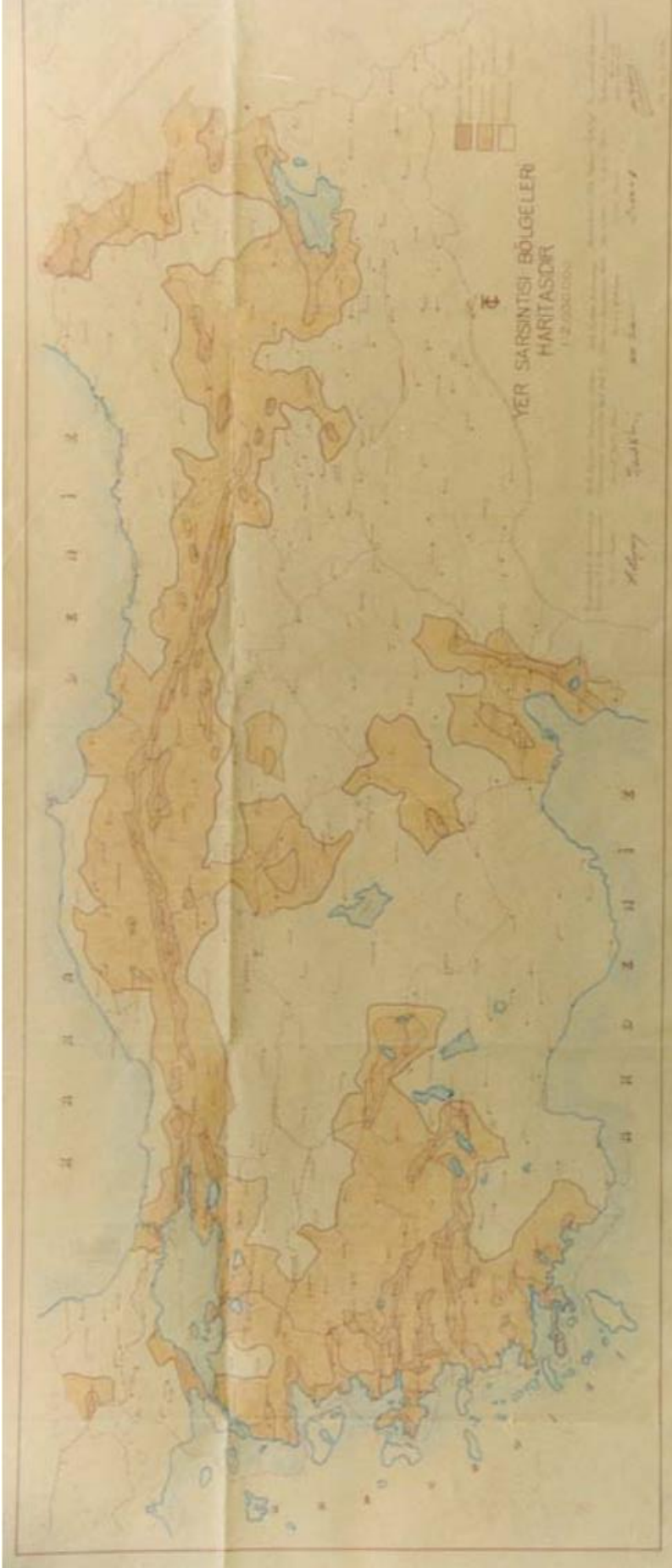
History of Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia, Georges Perrot and Charles Chipiez, A. C. Armstrong And Son., 1892, London

Beiträge zur Geologie von Lykien: Von Emil Tietze. Hierzu eine Karte in Farbendruck Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt Bd. 35 (1885) S. 283 - 386 u. Tafel VI, Emil Tietze, pub; A. Hölder, 1885

Alman jeolog A. Sieberg tarafından hazırlan ancak resmi olarak onaylanmamış Türkiye'nin ilk deprem tehlike haritası. Haritada, I) siyah kesikli ve düz çizgiler olası fay hatlarını, II) gri renk ile taranmış ikinci dereceden tehlikeli deprem bölgelerini, III) siyah ile taranmış bölgeler ise birinci dereceden tehlikeli deprem bölgelerini göstermektedir. Teke yarımadasının orta kesimi ikinci dereceden, batı kesimi ise birinci dereceden deprem bölgesi olarak gösterilmiş, ayrıca Kaş'tan başlayarak sahil boyunca Fethiye körfezine doğru ilerleyen fay hatları da resmedilmiştir. Bunlara ek olarak akarsular, nehir ve göller ile birlikte yerleşim yerlerinin konumlarına da yer verilmiştir (Sieberg, 1932).

Türkiye'nin 1945 tarihli ilk resmi deprem tehlike bölgeleri haritası. Harita, a) büyük hasara uğramış bölgeler (turuncu renk ile gösterilmiş bölgelerin içerisindeki kırmızı alanlar), b) Tehlikeli deprem bölgeleri (turuncu renk ile gösterilmiş bölgeler) ve c) Tehlikesiz bölgeler olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Haritada, Teke yarımadasının ortabarı ve batı kesimi ile Eşen Çayı havzası 'Tehlikeli deprem bölgesi', Fethiye şehri ve çevresinin ise 'Büyük hasara uğramış bölgeler' içerisinde olarak gösterilmiştir (Özmen.2012) (ö. 1/2.000.000).

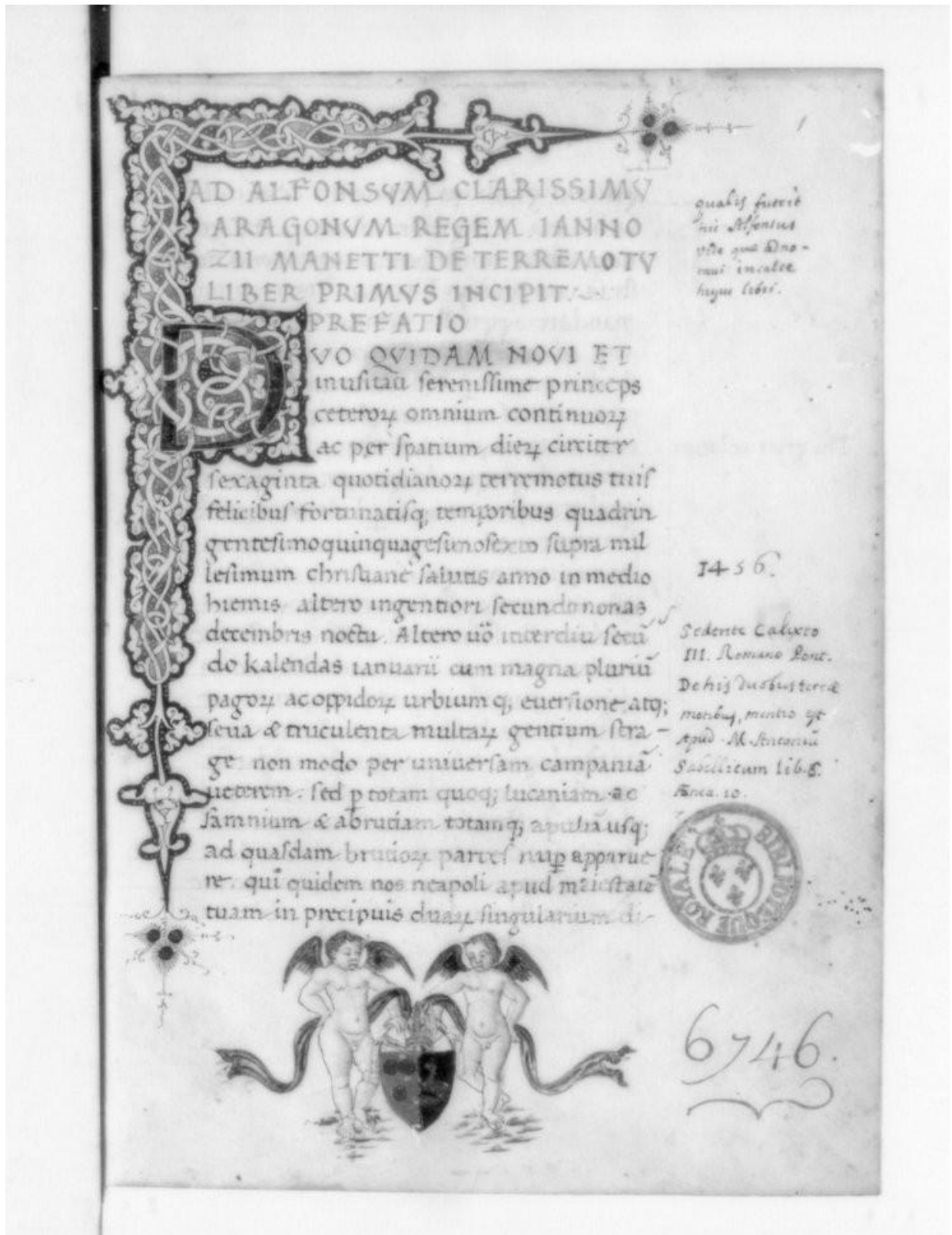
G. Caoursin'in 1481 Rodos depremi üzerine yazdığı *Guillelmi Caoursin Rhodiorum vicecancellarii de terremotus labe qua Rhodii affecti sunt* isimli, Latince kaleme alınmış metnin ilk sayfası.

Guillaume Caoursin , *Gestorum Rhodie obsidionis commentarii* , *Oratio de morte magni Turci* , *De casu regis Zizimi*, Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Latin 6067 (<http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc650948>).

Ek 3b

Guillelmi Caoursin'in *Rhodiorum Vicecancellarii: obsidionis Rhodie Urbis descriptio* isimli, Latince kaleme alınmış, 1496 yılında Johann Reger tarafından yapılmış Ulm baskısından Rodos kalesinin deprem sonrası durumu ve rahiplerin dua etmesini tasvir eden gravür.

Ek 6

M. Ö 305/303 – 1899 Dönemi Depremleri ve konumlarının listesi³⁸

No	Tarih	Konum
1	[M.Ö 305 – 303]	Ege Denizi (İyonya) - Rodos
2	M. Ö 227 – 222(217)	Rodos
3	[M.Ö 198 – 197]	Thera(Santorini)- Rodos(?)
4	#[M.Ö 185]	Rodos(?)-Kıbrıs(?)- Anadolu Kıyıları
5	#[M.Ö 106]	Rodos
6	M. S 13 - 37	Patara
7	M. S 23	Kibyra
8	[M. S 27]	Antiphellos
9	M. S 53 - 60	Dinar (Sagalassos)
10	M. S 68	Patara – Myra
11	[M.S (13 Aralık) 115]	Rodos
12	M. S 136 -137	Sagalassos
13	#[M. S 138]	Rodos
14	M. S 141/142 - 144	Likya
15	#[M. S 155]	Rodos
16	M. S 5 Ağustos 240	Likya (Arykanda)
17	[M. S 262]	Rodos
18	#[M. S 336]	Rodos
19	[M. S 344]	Rodos
20	[M. S 21 Temmuz 385]	Arykanda
21	M. S 417	Kibyra
22	#[M. S < 478]	Rodos
23	[M. S 515]	Rodos
24	[M. S 518]	Sagalassos – Antalya

³⁸ [] işareti doğruluğu şüpheli olayları, # işareti uydurma yada kaynak yetersizliğini, < > işareti yaklaşık yada tahmini tarihleri işaret etmektedir.

25	M. S 529 -530	Myra
26	M. S 560 -565	Arykanda
27	<M. S VII. yüzyıl>	Güney Likya
28	<M. S VIII. yüzyıl>	Orta – Güney Likya
29	M. S 812	Myra (?)
30	1040 - 1042	Güneybatı Anadolu
31	1080 – 1081/82	Doğu Akdeniz
32	1118	Doğu Akdeniz
33	1212	Mısır
34	11/22 Mayıs 1222	Kıbrıs
35	8 Ağustos 1303	Girit
36	1364 - 1366	Rodos - Denizli
37	18 Mart-3 Mayıs-18 Aralık 1481	Doğu Akdeniz (Rodos – Antalya Körfezi)
38	28 Mart 1513	Doğu Akdeniz
39	1556 - 1557	Isparta
40	1569 - 1570	Rodos
41	1609	Rodos
42	1631	Rodos
43	1685 - 1686	Rodos
44	1691	Antalya
45	Aralık 1714	Rodos
46	Haziran 1736	Isparta
47	31 Ocak 1741	Rodos
48	8 – 20 Mart 1743	Antalya
49	[13 Şubat 1756]	Doğu Akdeniz- Güneybatı Anadolu
50	#[1759]	Antalya
51	18 Eylül 1776	Rodos
52	1815 – 1820	Doğu Akdeniz

53	[12 Temmuz 1842]	Isparta - Burdur
54	#[17/ 18 Ekim 1843]	Rodos
55	[1848]	Fethiye (?)
56	16 Mart 1850	Mekri(Fethiye)-Rodos
57	28 Şubat 1851	Mekri(Fethiye)-Rodos
58	27 Ekim 1856	Rodos
59	[1858 – 1859]	Rodos – Antalya
60	22 Nisan 1863	Rodos
61	11 Ekim 1864	Rodos –Mekri(Fethiye)
62	14 Ağustos 1868	Isparta
63	7/8 Haziran 1871	Rodos - Marmaris
64	[03/05 Mayıs 1875 - 1876]	Dinar(Isparta)-Burdur
65	11 Aralık 1883	Isparta
66	8 Kasım 1886	Finike – Elmalı
67	17 Temmuz 1887	Mekri(Fethiye)
68	30 Eylül 1887	Isparta
69	16 Ocak 1888	Isparta
70	4 Şubat 1888	Isparta
71	29 Nisan 1888	Mekri(Fethiye)
72	11 Kasım 1889	Isparta
73	5 Haziran 1892	Isparta
74	23 Ağustos 1892	Burdur
75	11 Mayıs 1893	Eğirdir
76	26 Ekim 1892	Elmalı
77	6 Şubat 1894	Isparta
78	4 Mayıs 1896	Mekri(Fethiye)
79	[27 Ekim 1896]	Rodos

80	[Mayıs 1897]	Antalya - Fethiye
81	8 Haziran 1898	Köyceğiz
82	5 Eylül 1898	Isparta
83	18 Kasım 1899	Isparta

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Ali Emiri Evrakı, Mahmud I (AE. SMHD.I)
076.5006. (003), (004), (005)
- Bab – ı Asafî, Divan-ı Hümayun Kalemi Mühimme (A. DVNS.MHM)
09, 07, 078 - 85-436 - 122.495-516
- Dahiliye, Mektubi Kalemi Evrakı (DH. MKT)
1388.116. 01 - 1412.101. 01 - 1444.34. 01 - 1448.4. 01 - 1391.42 - 1608.16. 01
- 1992. 122 - 1994. 22 - 2037.33
- Evkaf Kalemi (EV)
18029
- Haritalar, (HRT)
0604. 01 - 0389. 011 - 0603. 01 - 1629
- İrade, Dahiliye (İ. DH)
230.13825. 04. 05. 06 – 231.13869. 01 – 231.13865. 01 – 230.13817. 01 – 230.
13825. 01 – 358.23635. 02. 03 – 358.23635. 05 – 506.34438. 01. 02 – 646.
44934. 01
- İrade, Maclis-i Vala (İ. MVL)
220.7397. 01 – 209. 6790. 03 – 209.6790. 13. 14 – 227.7790. 01 – 493.2230.07
- Maliyeden Müdevver (MAD)
3897
- Meclis-i Vala (MVL)
237.70. 01. 02 – 303.14. 01. 02. 03 – 655.55
- Sadaret, Amedi Kalemi Evrakı (A. AMD)
30.39. 01
- Sadaret, Mektubi Kalemi, Mühimme (A. MKT. MHM)
262.12. 01 – 263.38. 01 – 276.52. 01 – 267.52. 01 - 106.7. 01 – 249.4 – 358.
10 – 422.22. 01. 02 – 1381.58. 01 – 420.87. 01. 02. 03
- Sadaret, Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD)
199.52. 01
- Sadaret, Mektubi Kalemi, Umum Vilayet Evrakı (A. MKT. UM)
277.39. 01
- Topkapı Sarayı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e)
0736-4.5414/23
- Yıldız Perakende (Y. PRK)
1/100
- Yıldız, Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. DH)
1/64
- Yıldız, Mütenevvi Maruzat (Y. MTV)
141.36. 01 – 178.18. 01 – 37.36. 01. 02. 03

- Yıldız, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS)
201.70. 01. 02 – 207.72. 01 – 207.30. 01. 02. 03 – 207.35. 04
- Yıldız, Umumi Evrakı (Y. PRK. UM)
14.1. 01 – 15.96. 01

GAZETELER

Tercüman-ı Ahval

Sayı; 333 – 570

Tercüman-ı Hakikat

Sayı; 4174 – 6684

The Levand Herald

Cilt ve Sayı; XII/ 40 – XIV/9 – XVI/44 – XVIII/37

KİTAP VE MAKALELER

Adak, M. (2002). Lykia ve Roma. N. Başgelen (Ed.), *Likya İncelemeleri, (I)*, (ss. 129 – 150). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Adıyeke, A. N. ve Adıyeke, N. (2012). 1856 Girit depremi. *Tarih Araştırmaları Dergisi, C.31, (51)*, 1 – 38.

Aiton, J. (1854). *The land of Messiah, Mohomet and the Pope as visited 1851*. Edinburg: Fullarton and Macnab Press.

Ak, M. (2018). Teke adı ve yöresi üzerine. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (10/30)*, 1019 – 1040. doi: 10.14520/adyusbd.494027

Akman, E. (2012). Türk mitolojisi ve halk şiirinde “ sarı/kızıl öküz” inancı. *Türkiyat Mecmuası, (22)*, 1 -16.

Aksamaz, N. G. (2001). *Kuzey Kafkasya mitolojisi*. İstanbul: Sorun Yayınları.

Akşit, O. (1967). *Likya tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Akşit, O. (1971). *Hellenistik ve Roma devrinde Likya*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Akyüz, H. S. vd. (2013). Paleoseismic Trenching. M. Beer, I. A. Kougioumtzoglou, E. Patelli, I. Siu-Kui Au (Ed.), *Encyclopedia of Earthquake Engineering*. (ss. 1779 – 1792). Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag

Alan, E. (2011). Kekova bölgesi araştırmaları 2010: Dolichiste(Kekova adası) liman alanları. *Anmed*, (9), 231 – 235

Alçicek, M. C vd. (2006). Neotectonic development of the Çameli basin, southwestern Anatolia, Turkey. A. H. F. Robertson ve D. Mountrakis (Ed.), *Tectonic Development of the eastern Mediterranean*, (260). (ss. 591 – 611). London: The Geological Society. doi: 10.1144.GSL.SP.2006.260.01.25

Alkan, M. (2013) . *Klasik çağ'dan erken Bizans'a Myra kenti Teritoryumu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim, Antalya.

Alp, S. (2001). *Hitit çağında Anadolu*. İstanbul: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Alpar, B., Ünlü, S., Altınok, Y., Özer, N., Aksu, A. (2012). New approaches in assessment of tsunami deposits in Dalaman (SW Turkey). *Natural Hazard*, (60), 27 – 41. doi: 10.1007/s11069-011-9951-0

Altan, E. (2002). 1150 – 1250 yılları arasında Anadolu'da doğal afetler. İ. Şahin (Ed.), *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*. (ss. 41 -51). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Tarih Araştırmaları Merkezi.

Altınok, Y. ve Ersoy, Ş. (1995). Türkiye kıyıları ve yakın çevresini etkileyen tsunamiler. *İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakùltesi Yerbilimleri Dergisi*, (9), 111 – 125.

Altınok, Y. ve Ersoy, Ş. (2000). Tsunamis observed on and near the Turkish coast. *Natural Hazard*, (21), 185 – 205.

Altınok, Y., Alpar, B., Özer, N., Aykurt, H. (2011). Revision of the tsunnami catalogue affecting Turkish coast and surrounding regions. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, (11), 273 – 291. doi: 10.5194/nhess-11-273-2011

Ambraseys, N. (2005). Archaeoseismology and neocatastrophism. *Seismological Research Letters*, (76/5), 560 – 564. doi: 10.1785/gssrl.76.5.560

Ambraseys, N. (2009). *Earthquakes in the eastern Mediterranean and middle east*. New York: Cambrige University Press.

Ambraseys, N. Finkel, C. (2006). *Türkiye ve komşu bölgelerde sismik etkinlikler bir tarihsel inceleme 1500 -1800*. Ankara: Tübitak Yayınları.

Antonopoulos, J. (1979). Catalogue of tsunamis in the eastern Mediterranean from antiquity to present times. *Annali di Geofisica=Annals of Geophysics*, (32/1), 114 – 230.

- Antonopoulos, J. (1980). Data from investigation on seismic sea waves events in the eastern Mediterranean from the birth of Christ to 500 A. D / 1960. *Annali di Geofisica=Annals of Geophysics*, (33), 141 – 248.
- Arca, E. N. A. (2002). Lykia’lı bir Euergetes Opramoas. *Lykia İncelemeleri, (I)*, (ss. 99 – 91). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Arca, E. N. A. (2016). Lykia’ya özgü bir kavram olarak *Sitometroumenoi Andres*’i Plinius’un X, 116/117. Mektupları ışığında yeniden değerlendirme. *Adalya, (XIX)*, 115 – 132.
- Armağan, A. (2011). XVI. yüzyılda Teke sancağı’nın yönetini ve yöneticileri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, (18/1), 273 – 293.
- Armağan, L. (2002). Tarihsel süreç içerisinde Teke Yöresi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, (XX/32)*, 1 – 29.
- Arrianos, F. (2005). *İskender’in seferi (Aleksandrou Anabasis)*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arslantaş, N. (2015). *İslam tarihinde depremler ve algılama biçimleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aslan, E. (2012). Simena limanı. B. Söğüt (Ed.), *Stratonikea’dan Lagina’ya – Ahmet Adil Tırpan Armağanı*. (ss. 27 – 39). İstanbul: Ege Yayınları
- Aslan, E. vd. (2017). Kekova adası arkeolojik yüzey/sualtı araştırması 2016. 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, (I)*, 425 – 40.
- Atlan, S. (2014). *Roma tarihinin ana hatları – I. kısım Cumhuriyet devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aydın, Y. (2017). Pleyistosen dönem’den bir alt Paleolitik kesit: Karan. *Türkiye Jeoloji Bülteni, (60/4)*, 529 – 556. doi: 10. 25288/tjb.360607
- Ayhan, E. vd. (1980). *Türkiye ve dolayları deprem kataloğu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Bars, M. E. (2013). Efsanelerde büyümlü gerçeklik üslubu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (6/27)*, 127 – 135.
- Bayburtoğlu, C. (2003). *Arykanda yüksek kayalığın yanındaki yer*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Bayburtoğlu, C. (2004). *Lykia*. İstanbul: Suna-İnan Kırac Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Baykan, O. ve İşkan, H. (2011). Patara (Gelemiş/Kalkan/Kaş/Antalya) eski kenti su iletim ve dağıtım sistemi.2. *Su Yapıları Sempozyumu, 16-18 Eylül*, 67 – 78. Diyarbakır
- Bean, G. E. (2018). *Eskiçağ’da Lykia bölgesi*. İstanbul: Arion Yayınları.

- Becks, R. ve Becks, B. A. P. (2013). Girmeler mağarası – Lykia’da bir kalkolitik dönem yerleşimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5/8), 166 – 183. issn:1309-1387
- Biltekin, D. (2016). Sismo-türbiditler: tarihsel depremlerin kayıtları. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (6/2), 195 – 204.
- Bostan, İ. (2011). Tersane-i Amire. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 513 – 516.
- Boulton, S. J. (2013). Paleoseismology. M. Beer, I. A. Kougioumtzoglou, E. Patelli, I. Siu-Kui Au (Ed.), *Encyclopedia of Earthquake Engineering*. (ss. 1792 – 1798). Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag
- Bozcu, M. vd. (2007). Fethiye-Burdur fay zonunun bazı neotektonik ve paleosismolojik özellikleri, GB Türkiye. *Jeoloji Mühendisleri Dergisi*, (31), 25 – 48
- Cahen, C. (2011). *Osmanlılardan önce Anadolu*. (E. Üyepazarcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Calomino, D. (2013). Die-sharing in Moesia inferior under Gordian III. *The Numismatic Chronicle* (1966-), (173), 105 – 126. doi: stable/43859730
- Cassius Dio. (1927). *Roman History*. (E. Cary, Trans.) Cambridge: Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Cezar, M. (1963). Osmanlı devrinde İstanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar ve tabi afetler. *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, (I), 327 – 414.
- Claudius Ptolemy. (1991). *The Geography*. (E. L. Stevenson, Trans.). New York: Dover Publications, INC.
- Coulton, J. J. (1987). Opramoas and Anonymous benefactor. *The Journal of Hellenic Studies*, (107), 171 – 178. doi: 10.2307/630080
- Çakır, H. (2011). Tercüman-ı Ahval. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 495 – 497.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. *Turan-Sam*, (3/12), 49 – 60
- Çelebi, İ. (2013). Ye’cüc ve Me’cüc. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (43), 373 – 375.
- Çelik, Ş. (2011). Teke-ili. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 344 - 347
- Çevik, N. (2015). *Lykia kitabı*. İstanbul: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- da Vinci, L. (2008). *Notebook*. (T. Wells, Trans) New York: Oxford University Press.
- Demiraş, R. (1997). *Paleosismoloji*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Demirtaş, R ve Erkmen, C. (2000). *Deprem ve Jeoloji*. Ankara: TMMOB, Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları.

den Haan, A. (2018). The Greeks library of Giannozzo Manetti (1396-1459): his collection and his Greek studies. *Renaissance Studies*, (33), 267 – 280. doi: 10.1111/rest.12392

Diodorus Siculus. (1940). *Discourses*. (F. R. Walton, Trans) London: Loeb Classical Library, Harvard University Press.

Dipova, N. ve Cangir, B. (2011). Antalya ili yerleşim alanının depremselliğinin araştırılması. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, (35/2), 93 – 114.

Dizer, M. (1994). Osmanlı'da Rasathaneler. Ç. Bolcal vd. (Ed.), *Fatih'ten Günümüze Astronomi: Prof. Dr. Nüzhet ökdoğan Sempozyumu*. (ss. 27 - 68). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.

Duggan, T. M. P. (2004). A short account of recorded calamities (earthquakes and plagues) in Antalya province and adjacent and related areas over the past 2300 years an incomplete list, comments and observations. *Adalya*, (VII), 123 – 169.

Duggan, T. M. P. (2005). Supplementary data to be added to the chronology of plague and earthquakes in Antalya province and in adjacent and related areas. *Adalya*, (VIII), 357 – 398.

Dumezil, G. (2000). *Kafkas halkları mitolojisi*. (M. Y. Sağlam, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.

Durgun, H. (2014). *XIX. yüzyılda Teke sancağına bağlı Elmalı kazası'nın sosyo-ekonomik yapısı (1839-1914)* (Doktora Tezi, Türk Tarih Kurumu. (2018) yılında *Elmalı kazası (1839 – 1914)* Ankara, tarafından yayınlanmıştır). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Antalya.

Ebulgazi Bahadır Han. (1996). *Şevere-i Terakime (Türkmenlerin soykütüğü)*. (Z. K. Ölmez, Çev.) Ankara: Simurg Kitapçılık.

Elitez, İ. (2010). *Çameli ve gölhisar havzalarının Miyosen-Kuvaterner jeodinamiği, Burdur-Fethiye faz zonu, GB Türkiye* (Yayınlanmamış Yüksek Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Elitez, İ. vd. (2016). Extensional and compressional regime driven left-lateral shear in southwestern Anatolia (eastern Mediterranean): The Burdur-Fethiye shear zone. *Tectonophysics*, (668), 26 – 35. doi: 10.1016/j.tecto.2016.09.024

Elitez, İ. ve Yaltırak, C. (2014). Çameli havzası'nın Miyosen-Kuverterner jeodinamiği, Burdur-Fethiye makaslama zonu. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, (57/3), 41 – 67.

Erdemir, H. P. ve Erdemir, H. (2005). Akdeniz çevresinde gelişen siyasi olaylarda Likya'nın yeri (İ. Ö. 5 yy. ile İ. S. 1. yy arası). K. Dörtlük ve T. Kahya (Ed.), *III. Uluslararası Likya Sempozyumu*. (ss. 573 – 585). Antalya.

- Ergin, G. (2013). Anadolu'da Roma hakimiyeti-direnış ve düzen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergin, K. vd. (1967). *Türkiye ve civarı deprem kataloğu (milattan sonra 11 yılından 1964 sonuna kadar)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Arz Fiziđi Enstitüsü Yayınları
- Eyidoğan, H. (2012). *50 soruda deprem*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu inaçları*. İstanbul: Geçit Kitapevi.
- Fettehođlu, K. (2019). *Rasathane-i Amire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Flemming, B. (2018). *Geç ortaçağ döneminde Pamfilya, Psidya ve Likya'nın tarihi coğrafyası*. (H. T. Bađçeci, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Friedrich, J. (2000). *Kayıp yazılar ve diller*. (R. Tekeođlu, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Galadini, F. vd. (2006). Archaeoseismology: methodological issues and procedure. *Journal of Seismology*, (10), 395 – 414. doi: 10.1007/s10950-006-9027-x
- Galanopoulos, G. (1960). Tsunamis observed on the coast of Greece from antiquity to present time. *Annals of Geophysics*, (13/4), 369 – 386. doi: 10.4401/ag-5477
- Gömeç, S. (2003). Eski Türk inancı üzerine bir özet. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, (33/21), 79 – 104.
- Gönüllü, A. R. (2009). Güneybatı Anadolu'da meydana gelen doğal afetler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.25, (74), 369 – 416.
- Guidoboni, E ve Comastri, A. (1997). The large earthquake of 8 August 1303 in Crete: seismic scenario and tsunami in the Mediterranean. *Journal of Seismology*, (1), 55- 72.
- Güneysu, C. (1993). Batı Toroslar'da neotektonik hareketlerin karstlaşma üzerindeki etkileri ve karstlaşmanın evrimi (Eğirdir-Beyşehir-Antalya karst alanı). *Türk Coğrafya Dergisi*, (28), 329 – 336.
- Harrison, R. M. (1963). Churcles and chaples of central Lycia. *Anatolian Studies*, (91), 117 – 151. doi: stable/3642492
- Haybat, H. vd. (2013). Akdağ' da (batı Toroslar) geç Kuverterner buzullaşmaları ve beşeri faaliyetler. A. Demirci ve Y. Arı (Ed.), *Coğrafyacılar Derneđi Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı*. (ss. 295 – 303). İstanbul.
- Herodotos. (2011). *Tarih*. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hinzen, K. G. (2011). Quantitative methods archaeoseismology. *Quaternary International*, (242), 31 -41. doi: 10.1016/j.quaint.2010.11.006

- Historiae Augustae. (1998). *The Scriptores Historiae Augustae*. volume (III). (D. Magie, Trans). Londo: Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Hohlfelder, R. L. ve Vann, R. L. (1999-2000). A Church beneath the sea at Aperlae, Lycia. *Adalya, (IV)*, 207 - 219
- İbn-i Bibi. (1941). *Anadolu Selçuki devleti tarihi*. (M. N. Gençosman, Çev.). Ankara: Uzluk Basımevi.
- İbrayev, Ş. (2006). *Kazak mitleri ve mitik efsaneleri hakkında*. (M. Arıkan, Çev.). *bilig*, (37), 1 -11.
- İnalcık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye I*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300 – 1600)*. (R. Sezer, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İpşirli, M. (1993). Dahiliye Nezaret. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (8), 414 – 416.
- Jusseret, S. (2014). Contextualising the birth of Mediterranean archaeoseismology. *Antiquity*, (88/341), 964 – 974. doi: 10.1017/S0003598X00050924
- Karaca, B. (1997). *XV ve XVI. yüzyıllarda Teke sancağı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.
- Karacan, T. M. (2010). *101 no'lu Mühimme defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Antalya.
- Karagöz, Ş. (2002). Eski Anadolu ve Ege uygarlıklarında deprem izleri. *Mimarlık Dergisi*, (303), 44- 50.
- Karagöz, Ş. (2005). *Eskiçağ'da depremler*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü*. Çevrimiçi yayın.
- Karaman, M. E. (1989). Eğirdir, Kovada, Kaşıkara ve Burdur geç Senozoyik havzalarının yapısal evrimi ve ekonomik potansiyeli. *Jeomorfoloji Dergisi*, (17), 63 – 70.
- Karaman, M. E. (2010). The tectonic evolution of lake Eğirdir, West Turkey. *Geologos*, (16/4), 223 – 234.
- Karaman, M. E. vd. (2018). *Burdur-Fethiye fay zonunun aktif tektoniği ve depremselliği*. Antalya: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, Proje no: FBA-2018-4055
- Kayabaşı, O. A. (2016). Türk mitolojisinde eskatoloji mitleri. *Folklor/edebiyat*, (22/86), 167 – 180.
- Kaya, K. (1997). *Hint mitolojisi sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kayan, İ. (1990). Tarih öncesi yerleşme yerleri olarak Antalya mağaralarının jeomorfolojik özellikleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, (5/1), 10 – 31.
- Kelletat, D. ve Kayan, İ. (1983). Alanya batısındaki kıyılarda C'' tarihlendirmelerinin ışığında geç Holosen tektonik hareketleri. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, (26), 83 – 87.
- Ketin, İ. (1959). Türkiye'nin orojenik gelişmesi. *Maden Teknik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, (53), 78 – 86.
- Kılıç, O. (1993). Mühimme defterlerine göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen depremler. G. Eren (Ed.), *Osmanlı*, (5), (ss. 671 – 677). Ankara
- Kızıldağ, H. (2017). Onondaga Kızılderililerinin kozmogoni miti: kaplumbağanın sırtındaki dünya. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, (2), 1019 – 1027.
- Kiel, M. (2008). Rodos. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (35), 155 – 158.
- Kofoğlu, S. (2011). Tekeoğulları. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (40), 348 – 350.
- Kokkina, C. (2000). Die Opramoas-Inschrift von Rhodiapolis. *Antiquitas*, (30), 1 – 274. Bonn.
- Kürçer, A. vd. (2016). The first paleoseismic trench data from Acıpayam Fault, Fethiye Burdur Fault zone, SW Turkey. *Bulletin of the Geological Society of Greece*, (50/1), 75 – 84. doi: 10.12681/bgsg.11703
- Macqueen, J. G. (1968). Geography and history in western Asia Minor in the second millenium B. C. *Anatolian Studies*, (18), 169 – 185. doi: 10.2307/3642647
- Magie, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor*. vol.I. Princeton: Princeton University Press.
- Malalas. (1986). *The chronicle of John Malalas*. (E. Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott, Trans) Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies Byzantina Australiensia 4.
- Mallet, R. (1858). *The earthquake catalogue of the British association (from the Reansactions of the British association for the advancement of science, 1852 to 1858)*. London: Taylor and Fancis.
- Maramai, A. vd. (2014). The Euro-Mediterranean tsunami catalogue. *Annals of Geophysics*, (57/4), 1- 26. doi: 10.4401/ag-6437
- Marriott, A. ve Rachlin, K. C. (1994). *Kızılderili mitolojisi*. (Ü. Özünlü, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Memiş, E. (1990). M. Ö. 2. binyıl Anadolu tarihlerinde Lukklar. *XI. Türk Tarih Kongresi*, (I), 05-09 Eylül, 269 – 275.
- Mergen, Y. (2001). *Olympos antik kenti'nin orta çağ dönemi dokusu ve Likya bölgesi açısından önemi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabil Dalı Bizans Sanatı Bilim Dalı, İzmir.

- Mitchell, S. (1987). Imperial building in the eastern Roman provinces. *Harvard Studies in Classical Philology*, (91), 333 – 365. doi: stable/311413
- Mitchell, S. (2015). İ. Ö. I. yüzyılda Likya'nın kuzey sınırı: İ. Ö. 46'da Roma-Likya antlaşması. (T. Kaçar, Çev.) K. Dörtlük ve T. Kahya (Ed.), *III. Uluslararası Likya Sempozyumu*. (ss. 471 – 488). Antalya.
- Neville, L. (2018). *Guide to Byzantine historical writing*. London: Cambridge University Press.
- Niemi, T. M. (2017). Archaeoseismology. A. S. Gilbert vd. (Ed.), *Encyclopedia of Geoarchaeology*. (ss. 42 – 57). New York: Springer
- Noller, J. S. (2001). Archaeoseismology shaking out the history of humans and earthquake. P. Goldberg, V. T. Holiday, C. R. Ferring (Ed.), *Earth Science and Archaeology*. (ss. 143 – 170). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Onur, F. (2009). The roman army in Pamphylia: from the third to sixth centuries A. D. *Adalya*, (XII), 299 – 318.
- Ortaylı, İ. (2001). Kadı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (24), 69 – 73.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans devleti tarihi*. (F. Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öcal, N. (1968). *Türkiye'nin sismisitesi ve zelzele cığrafyası 1850 – 1960*. İstanbul: İstanbul Kandilli Rasathanesi Sismoloji Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öner, E. (1997). Eşen ovasının alüvyonal jeomorfolojisi ve Likya antik kentleri. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (6), 203 – 242.
- Öner, E. (1997). Teke yarımadası kıyılarında deniz seviyesi ve kıyı çizgisi değişimleri. E. Özhan, Ç. Gencel, B. Keskin. E. Kuloğlu (Ed.), *Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları I. Ulusal Konferansı*. (ss. 723 – 733). Ankara
- Öner, E. (2000). Demre çayı deltasının jeomorfolojik gelişimi ve Myra antik kenti, limanı ve St. Nicholas kilisesi. *Uluslararası XII. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, (15), 1 – 18.
- Öner, E. (2001). Eşen çayı delta ovasının alüvyonal jeomorfolojisi ve jeoarkeolojik değerlendirmeler. *Tutkiye Kuvaterneri Çalıştayı Makaleler Kitabı*, (ss. 103 – 121.). İstanbul.
- Öner, E. ve Akbulut, H. (2015). Paleocoğrafik-jeoarkeolojik buluntular ışığında Patara Apollon tapınağı'nın yerinin tartışılması: Patara Apollon tapınağı Kısık Boğazı'nda mıydı ?. *Ege Coğrafya Dergisi*, (24/2), 69 – 106.
- Özdilek, B. (2011). *Rhodiapolis tiyatrosu ve Likya tiyatroları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.

- Özel, N. M. vd. (2011). Tsunami hazard in the eastern Mediterranean and its connected seas: toward a tsunami warning center in Turkey. *Soil Dynamics and Earthquake Engineering*, (31/4), 598 – 610. doi: 10.1016/j.soildyn.2010.11.005
- Özgül, N. (1976). Toroslar'ın bazı temel jeolojik özellikleri. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, (19), 65 – 78.
- Özmen, B. (2012). Türkiye deprem bölgeleri haritalarının tarihsel gelişimi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, (55/1), 43 – 55.
- Öztaş, H. ve Kızıldağ, N. (2013). Archaeological and geophysical investigation of submerged coastal structures in Kekova, southern coast of Turkey. *Geoarchaeology: An International Journal*, (28), 504 – 516. doi: 10.1002/gea.21452
- Öztürk, F. D. (2009). Likyaörneğinde Romalılaştırma ve Romalılaşma. *Doğubati*, (49), 277 – 286.
- Pampal, S. (2000). *Depremler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Papadopoulos, G. A vd. (2014). Historical and pre-historical tsunamis in the Mediterranean and its connected seas: geological signatures, generation mechanisms and coastal impacts. *Marine Geology*, (354), 1- 93. doi: 10.1016/j.margeo.2014.04.014
- Papadopoulos, G. A ve Fokaefs, A. (2005). Strong tsunamis in the Mediterranean sae: a re-evaluation. *Journal of Earthquake Technology*, (42), Paper No.(463), 159 – 170
- Papadopoulos, G. A., Daskalaki, E., Fokaefs, A., Giraleas, N. (2007). Tsunami hazards in the eastern Mediterranean: strong earthquakes and tsunamis in the east Hellenic Arc and trench system. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, (7), 57 – 64. doi: 10.5194/nhess-7-57-2007
- Passchier, C. vd. (2016). A high-resolution palaeoenvironmental record from carbonate deposits in the Roman aqueduct of Patara, SW Turkey, from the time of Nero. *Scientific Reports*, (6), 1 – 7. doi: 10.1038/srep28704
- Pausanias. (1954). *Description of Greece*. (W. H. S. Jones, Trans) Loeb Classical Library: Harvard University Press.
- Plinius. (1956). *Natural History*. (W. H. S. Jones and A. C. Andrews, Trans) Cambridge: Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Polybius. (1927). *Histories*. (W. R. Paton, Trans) Loeb Classical Library: Harvard University Press.
- Ptolemy. (1991). *The Geography*. (E. L. Stevenson, Trans) New York: Dover Publications, INC.
- Sakaoğlu, N. (2016). *Osmanlı tarihi sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Salvari, M. Levy, M. (2000). *Deprem kuşağı*. (T. Gürer, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.

- Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Nadir Eserler Kitaplığı.
- Sarı, E. ve Çağatay, M. N. (2006). Turbidites and thier association wtih past earthquakes in the deep Çınarçık Basin of the Marmara Sea. *Geo-Marine Letters*, (26), 69 – 76. doi: 10.1007/s00367-006-0017-3
- Satılmış, S. (2018). Birinci el kaynaklara göre Isparta depremleri (19. yüzyılın ikinci yarısı). *SEFAD*, (40), 297 – 312. doi: 10.21497/sefad.515374
- Satılmış, S. (2019). *Osmanlı Devleti'nde afet yönetimi ve depremlerin sosyo-ekonomik etkileri*. Ankara: İdea Kültür Yayınları.
- Scholasticus, E. (2000). *The ecclesiastical history of Evagrius Scholasticus*. (M. Whitby, Trans) Liverpool: Liverpool University Press.
- Seçer, S. (2012). *Yazılı belgeler ışığında Lukka, Pedassa ve Walma ülkelerinin tarihi ve tarihi coğrafyası* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sostal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı Hititoloji Bilim Dalı, İstanbul.
- Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A. ve Yücel, Y. (1989). *Türkiye Tarihi I. (Fetihten Osmanlılara kadar 1018-1300)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Sevin, V. (2016). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Shearer, P. M. (2009). *Introduction to Seismology*. New York: Cambrigde University Press.
- Sieberg, A. (1932). Erdbebengeographie. *Handbuch der Geophysik*, (IV), 1- 25. Berlin: Verlag von Gebrüder Borntraeger.
- Similox-Tohon, D. vd. (2005). Identification of a historical morphogenic earthquake through trenching at ancient Sagalassos. *Journal of Geodynamics*, (40), 279 – 293. doi: 10.1016/j.jog.2005.07.009
- Similox-Tohon, D. vd. (2006). The identification of an active fault by a multidisciplinart study at the archaeological site od Sagalassos (SW Turkey). *Tectonophysics*, (420), 371 – 387. doi: 10.1016/j.tecto.2006.03.026
- Sintubin, M. vd. (2003). Seismic catastrophes at the ancient city of Sagalassos (SW Turkey) and their implications for seismotectonics in the Burdur-Isparta area. *Geological Journal*, (38/3-4), 359 – 374. doi: 10.1002/gj.960
- Sintubin, M. (2011). Archaeoseismology: past, present and future. *Quaternary International*, (242), 4 – 10. doi: 10.1016/j.quaint.2011.03.056
- Sintubin, M. (2013). Archaeoseismology. M. Beer, I. A. Kougioumtzoglou, E. Patelli, I. Siu-Kui Au (Ed.), *Encyclopedia of Earthquake Engineering*. (ss. 133 – 147). Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag

Sofa, M. ve Turan, M. (2013). Demre ve çevresini etkileyen tarihsel depremler. 2. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*. (ss. 1- 8), Hatay.

Softa, M. (2012). *Myra/Andriake antik kenti'nin yıkılmasına neden olan tarihsel depremlerin ve izlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans). Karadeniz Teknik Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı, Trabzon.

Softa, M. vd. (2018). Jeolojik, arkeolojik ve arkeosismolojik veriler ışığında Myra antik kenti'nde tarihsel depremlere ait deformasyon verileri, GB Anadolu. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, (61/1), 51 – 74. doi: 10.28288/tjb.358177

Soloviev, S. (2000). *Tsunamis in the Mediterranean sea 2000 B.C 2000 A.D.* Moscow: Springer.

Somel, S. A. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu ansiklopedisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Soysal, H. vd. (1981). *Türkiye ve çevresi tarihsel deprem kataloğu M. Ö. 2100 M. S 1900*. İstanbul: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, Proje no: TBAG 341

Strabon. (2000). *Geographika*. (A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Subaşı, Ö. (2015). XI. Yüzyılda Anadolu'da meydana gelen doğal afetler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (54), 505 – 535.

Suetonius Tranquillus. (1909). *The lives of the twelvw Caesears, to which are added his lives of the Grammarians, Rhetoricians and Poets*. (A. Thomson, Trans) London: George Bell and Sons Company.

Şahin, S. (2012). Kragos Orosi Titinis Petra ve Patara Apollon Tapınağı Lykia'nın tarihi coğrafyası'na ilişkin bir lokalizasyon denemesi.(N.E.A. Şahin, Çev.) E. V. Çelgin ve N. E. A. Şahin (Ed.), *Eskiçağ Yazıları*, (3), 1 – 28.

Şahin, S. ve Adak, M. (2007). *Stadiasmus Patarensis, Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul: Gephyra.

Şakiroğlu, M. H. (1993). Cezayir-i Bahr-i Sefid. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (07), 500 – 501.

Tacitus. (2004). *The Annals*. (A. J. Woodman, Trans) Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.

Takmer, B. (2002). Lykia orografyası. N. Başgelen (Ed.), *Likya İncelemeleri*, (I), (ss. 33 – 53). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Taşkıran, H. (2018). Prehistorik Arkeoloji ve mağralar. *Mavi Gezegen*, (24), 62 – 68.

Tekindağ, Ş. (1977). Teke-eli veya Teke-oğulları. *TED*, (VII/VIII), 55 – 94.

Theophanes. (1997). *The chronicle of Theophanes Confessor*. (C. Mango and R. Scott, Trans) Oxford: Clarendon Press.

Tursun Bey. (Basım tarihi yok). (A. Tezbaşar, Haz.). *Fatih'in tarihi " Tarih-i ebul feth "*. İstanbul: Tercüan 1001 temel eser.

Tülüveli, G. (2015). Historical seismicity in the Middle East: new insights from Ottoman primary sources (sixteenth to mid-eighteenth centuries). *Journal of Seismology*, (19), 1003 – 1008. doi: 10.1007/s10950-015-9499-7

Türk, S. vd. (2008). Batı Akdeniz (Likya) tarihi yerleşim merkezlerinin su iletim sistemleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, (10/3), 43 – 57. doi: 20.500.12397/2492

Türkmen, M. (2008). Perge aşağı şehir surları. İ. Delemen vd. (Ed.), *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı Euergetes, (II)*. (ss. 1187 – 1200). İstanbul: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları

Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ. H. (1987). *Osmanlı tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ünal, A. (2002). *Hititler devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Vanhaberbeke, H vd. (2004). Late antiquity in the territory of Sagalassos. *Late Antique Archaeology*, (2/1), 247 – 279. doi: 10.1163/22134522-90000027

Vercleyen, F. (1992). Selçuklular zamanında Anadolu'da meydana gelen depremler. (F. Ş. Arık, Çev.) *Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, (XVI/27) 13 – 23.

Waelkens, M. vd. (2000). Archaeological, geomorphological and geological evidence for a major earthquake at Sagalassos (SW Turkey) around the middle of the seventh century AD. *Geological Society Special Publications*, (171), 373 – 383. doi: 10.1144/GSL.SP.2000.171

Whitby, L. M. (1982). The Great Chronographer and Theophanes. *Byzantine and Modern Greek Studies*, (8/1), 1 – 20. doi: 10.1179/030701382790206660

Woodard, R. D. (Ed.). (2008). *The Lycian languages of Asia Minor*. Melchert, H. C. *Lycian*. New York: Cambridge University Press.

Yağmurlu, F. vd. (1997). Relation of alkaline volcanism and active tectonism within the evolution of the Isparta angle, SW Turkey. *Journal of Geology*, (105/6), 717 – 728. doi: 10.1086/515978

Yağmurlu, F. vd. (2005). *Burdur-Fethiye arasındaki bölgede Burdur fayının sismotektonik özellikleri*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, Proje no: 101Y027

Yakıtıl, E. (1991). Bahriye Mektebi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (4), 509 – 511.

Yalçınkaya, I. (1988). Karain mağarasının Anadolu iskan tarihindeki yeri ve önemi. *Erdem*, (4/10), 39 – 51.

Yaltırak, C. Elitez, İ. Erkoç, S. (2015). Batı Torosların deprem üreten yapıları Burdur-Fethiye fay zone, Finike ve Rodos basenlerinin jeolojisi ile antik kentlerin ilişkisi. H. İşkan ve F. Işık (Ed.), *Kumdan Kent'e Patara Kazıları 25. Yılı, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. (ss. 560 - 567). Antalya.

Yazıcı, M. (2012). 1851 Meğri depremi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), Bahar, 114 – 129.

Yerli, B. vd. (2009). Testing The Hypothesis of Earthquake-Related Damage In Structures In The Lycian Ancient City of Pinara, SW Turkey. 1. *INQUA-IGCP-567 International Workshop on Earthquake Archaeology and Palaeoseismology Congress*. (ss. 173 - 176).Cadiz.

Yerli, B. vd. (2010). Assessment of seismically induced damage using LIDAR: the ancient city of Pinara (SW Turkey) as a case study. M. Sintubin vd. (Ed.), *Ancient Earthquakes*. (ss. 157 - 171) Colorado: The Geological Society of America

Yıldız, Ç. (2017). *Kazan Tatar Türklerinin mitolojisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Yılmaz, L. (2016). Akdeniz ticaretinde Likya bölgesinin konumu. *Asia Mimor Studies*, (4/8), 133 – 152. issue: 23907/254799

Yolsal, S. (2008). *Girit-Kıbrıs yayları ve Ölü deniz fay zone çevresinde oluşan depremlerin kaynak mekanizması parametreleri, kayma dağılımları ve tarihsel tsunami simülasyonları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yolsal, S. ve Taymaz, T. (2010). Gökova körfezi depremlerinin kaynak parametreleri ve Rodos-Dalaman bölgesinde tsunami riski. *İTÜ Dergisi*, (9/3), 53 – 65.

Zachariadou, E. (Ed.). (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda doğla afetler*. Luttrell, A. *Oniki adalar'da deprem: 1303 – 1513*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zachariadou, E. (Ed.). (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda doğla afetler*. Vatin, N. *1481 Rodos depremleri ve bu depremlerin tarihçisi Guillaume Caoursin*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zachariadou, E. (Ed.). (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda doğla afetler*. Vogt, J. *Osmanlı topraklarında tarih boyunca depremsellik Batı kaynaklarından ve tanıkların ifadelerinden*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zachariadou, E. (Ed.). (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda doğla afetler*. Kellner-Heinkele, B. *Bir Osmanlı Kadısının Girit'te çektiği çileler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

